

ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ : กรณีศึกษา
ศูนย์เห็ดอยู่เห็ดกินบ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพิ่ม
อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

เล็ก	กุดวงศ์แก้ว
ทวัน	สิมมะลิ
ไอ้จำ	บัวสาย

งานวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ ปีงบประมาณ 2543

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จเป็นรูปเล่มได้ด้วยความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายท่านด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นบุคคลที่ให้ความอนุเคราะห์ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลสำหรับการวิจัยครั้งนี้อย่างยิ่ง ขอขอบคุณน้ำใจอันงดงาม มา ณ โอกาสนี้ ถ้าไม่มีบุคคลเหล่านี้ งานวิจัยฉบับนี้คงยากที่จะประสบความสำเร็จ

ขอขอบคุณคณะกรรมการบริหารงานศูนย์เฝ้าอยู่เฝ้ากิน กลุ่มแม่บ้าน บ้านโนนหัวช้าง จังหวัดสกลนคร และกลุ่มสมาชิกที่เปิดโอกาสให้สัมภาษณ์ อันเป็นที่มาของข้อมูลอันทรงคุณค่ายิ่งต่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณห้องสมุดเพียง ศิริพันธ์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสกลนคร ที่เป็นแหล่งค้นคว้าเอกสารงานวิจัย และให้ความอนุเคราะห์ใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ในการพิมพ์รูปเล่มงานวิจัย

ขอขอบคุณ ผศ.ปรีชา ธรรมวินทร ที่ให้คำปรึกษา เสนอแนะเนื้อหา และรูปเล่มงานวิจัย จนเสร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณพี่น้องผองเพื่อน กลุ่มเด็กฮักถิ่น กลุ่มเบิ่งแยง กลุ่มบ้านทานตะวัน ที่ช่วยเหลือในการลงเก็บข้อมูลและเป็นกำลังใจที่ดีเสมอมา

สุดท้ายนี้ขอขอบคุณ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่กรุณาให้ทุนอุดหนุนการศึกษาวิจัยครั้งนี้

คุณค่าของวิจัย ขอบอบแต่ ปราชญ์ชาวบ้าน อันเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านให้อยู่คู่กับท้องถิ่น และให้ชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ต่อไป

คณะผู้วิจัย

7 มิถุนายน 2545

เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ : กรณีศึกษาศูนย์เห็ดอยู่เห็ดกิน
บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพิ่ม อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

ผู้วิจัย นายเล็ก กุดวงศ์แก้ว (ผู้วิจัย)
นายทวัน สิมมะลิ (ผู้ช่วยวิจัย)
นางสาวไอ้จำ บัวสาย (ผู้ช่วยวิจัย)

ปี 2544 – 2545

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ในการเห็ดอยู่เห็ดกินของศูนย์เห็ดอยู่เห็ดกิน บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพิ่ม อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร
2. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และการขยายผลสู่ชุมชน
3. เพื่อกำหนดบทบาทของครุภูมิปัญญาไทยในการมีส่วนร่วมถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

วิธีการศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ทำการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านและชาวบ้านผู้เข้าร่วมเรียนรู้ในศูนย์เห็ดอยู่เห็ดกิน รวมถึงการสังเกตกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน โดยจัดให้มีการเสวนาเพื่อระดมความคิดเห็น

ผลการศึกษาวิจัยโดยสรุปมีดังนี้

การเห็ดอยู่เห็ดกินที่ทำอยู่นี้เป็นการทำเกษตรแบบธรรมชาติ คือ เอาหลักการธรรมชาติเป็นหลัก จะไม่ฝืนธรรมชาติ ปุ๋ยเคมีไม่ใช้ ก็พึ่งจากธรรมชาติได้ เราก็สามารถลดต้นทุนได้ การทำการเกษตรแบบธรรมชาตินี้จะมีหลักการกินดังนี้

1. การกินในระยะเร็วหรือการกินในระยะสั้น คือ พืชผักสวนครัวที่เรากินเป็นประจำในชีวิตประจำวันของเรา
2. การกินในระยะปานกลาง คือ พวกไม้ผล หรือหวาย
3. การกินระยะยาว อันนี้จะมีความยั่งยืนและต่อเนื่อง

(3)

เน้นการปลูกพืชที่หลากหลาย คือจะมีหลักการปลูกพืชที่ใช้ในชีวิตประจำวัน คือ การกินทุกอย่างที่เราปลูก แล้วก็ปลูกทุกอย่างที่เราต้องการกิน เป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เพิ่มรายได้ให้ครอบครัวมีอยู่มีกินที่เพียงพอ และเป็นการทำการเกษตรที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตัวเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการทำอยู่ทำกิน

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

หลักสูตรของการเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน จะเป็นหลักสูตร 3 วัน 2 คืน ดังนี้ ในวันแรก หรือถือได้ว่าเป็นการปฐมนิเทศน์ผู้เข้าอบรมนั่นเอง นอกจากนั้นยังได้มีการพูดคุยในเรื่องของหลักการของศูนย์ ใช้วิทยากรชาวบ้านพูดคุยแลกเปลี่ยนแนวคิด สร้างแนวคิดไปในแนวทางเดียวกัน ให้วิธีคิดเรื่องการเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน

วันที่ 2 ของการอบรมจะมีการลงสวนปฏิบัติการเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ตามแต่ครูที่เป็นเจ้าของสวนจะให้ ในช่วงเช้าจะเป็นการเดินดูพื้นที่ในสวน ดูพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่ปลูกในสวน สลับกับการอธิบาย พูดคุยแลกเปลี่ยนกับครู เรื่องการจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด การปลูกพืชต่าง ๆ ว่ามีวิธีการปลูกอย่างไร มีการบำรุงรักษาอย่างไร ทำไมจึงต้องปลูกอย่างนี้ ในช่วงบ่ายจะเป็นหลักสูตรการจัดการ จะเน้นเรื่องการสาธิตวิธีการขยายพันธุ์ต่าง ๆ เช่น การแคะตามเมล็ดหวาย การตอน การติดตา การทาบกิ่ง เป็นต้น

วันที่ 3 เป็นการมารวมกันที่ศูนย์การเรียนรู้อีกครั้งหนึ่ง เพื่อที่จะพูดคุยกันถึงข้อสงสัย ปัญหาที่ยังค้างคาอยู่ และนำเสนอรูปในกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่ม มานำเสนอก่อนกลุ่มใหญ่ เพื่อให้ผู้เข้าอบรมได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ของแต่ละกลุ่มว่าเป็นอย่างไร หลังจากนั้นจะเป็นการเสนอแนะของครู และก็เป็นเวทีสรุปของครู แล้วมาสรุปกันว่าแต่ละคนได้อะไรบ้างจากการเข้ามาอบรม

โดยสรุปแล้ว การเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินนั้น ก็คือการทำเพื่อทดแทนสิ่งที่เราใช้ไปนั่นเอง โดยการทำการเกษตรแบบธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติโดยความเกื้อกูลกัน ปลูกพืชหลาย ๆ อย่างในพื้นที่ของตนเอง ก็คือ ปลูกทุกอย่างที่เราต้องการกิน และก็กินทุกอย่างที่เราปลูก โดยไม่ใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลง หรือสารพิษต่าง ๆ และมีการทำการเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินแบบครบวงจร เพื่อสร้างรายได้ และแบ่งปันเพื่อนบ้านเพื่อก่อให้เกิดสัมพันธ์ไมตรีที่ดีต่อกันของคนในหมู่บ้าน เป็นการเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินที่มีแนวคิดที่ยั่งยืน มีกระบวนการถ่ายทอดไปสู่รุ่นลูกหลาน และเป็นการลงทุนที่ยั่งยืนด้วย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	(1)
บทคัดย่อภาษาไทย	(2)
สารบัญ	(4)
สารบัญแผนภูมิ	(8)
บทที่ 1 บทนำ	
ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ระเบียบวิธีวิจัย	3
ขอบเขตการวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
ความหมายของภูมิปัญญาไทย	5
แนวความคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง	8
ความเป็น มาเกี่ยวกับแนวความคิดการพึ่งตนเอง	8
ความหมายของการพึ่งตนเอง	11
ระดับการพึ่งตนเอง	13
การเสริมความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเอง	13
ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	14
ปรัชญาของเศรษฐกิจแบบพอเพียง	17
ลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียง 7 ประการ	18
แนวคิดและความหมายเกษตรกรรมยั่งยืน	19
รูปแบบ / ประเภทเกษตรกรรมยั่งยืน	23
บทที่ 3 ประวัติและข้อมูลหมู่บ้านโนนหัวช้าง	
ประวัติบ้านโนนหัวช้าง	25
ประวัติบ้านคำเพิ่ม	26

บทที่ 4 องค์ความรู้เรื่องการเห็ดอยู่เห็ดกิน	หน้า
การเห็ดอยู่เห็ดกินทำให้ชีวิตดีขึ้นอย่างไร	29
หลักการทำการเกษตรแบบธรรมชาติและการจัดการเพื่อการ เห็ดอยู่เห็ดกิน	32
การบริหารจัดการเพื่อการเห็ดอยู่เห็ดกิน	36
การขยายพันธุ์พืชในบ้าน	39
การขยายพันธุ์เห็ด	39
การเพาะเมล็ดหมากเฒ่า	40
การเพาะผักเม็ก	40
การเพาะผักต้ว	41
การแปรรูปน้ำผลไม้ในบ้าน	41
การทำน้ำหมากเฒ่า	41
การทำน้ำตะคร้อ	42
การทำน้ำมะขามป้อม	42
การทำน้ำสมอไทย	43
การทำน้ำมะพร้าว	43
การทำน้ำหมากแฉว	44
การทำน้ำตระไคร้ 3 สาย	44
การทำไวน์หมากเฒ่า	45
การทำไวน์หม่อน	46
การทำไวน์มะขามป้อม	47
การทำไวน์หมากแฉว	48
ฤดูกาลให้ผลผลิตของผลไม้ในบ้าน	48
บทที่ 5 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้	
กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่สมาชิก	51
การสร้างแนวคิดให้กับสมาชิกในกลุ่ม	51
หลักสูตรการอบรมให้กับสมาชิกในกลุ่ม	55
กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่บุคคลภายนอกกลุ่ม	59

บทที่ 6 บทบาทหน้าที่ของผู้รู้	หน้า
นายกัณยา จักรนารายณ์	
แนวคิด	60
เริ่มต้นทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน	61
การจัดการพื้นที่ในสวน	61
การทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยวกับการทำการเกษตรเพื่อ	
การเห็ดอยู่เห็ดกินแตกต่างกันอย่างไร	61
หลักการทำการเกษตรพอเพียง	62
ความชำนาญและบทบาทที่มีต่อกลุ่ม	62
นายเนาว์ บัวแก้ว	
แนวคิด	62
เริ่มต้นทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกินการจัดการพื้นที่ในสวน	64
การทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยวกับการทำการเกษตรเพื่อ	
การเห็ดอยู่เห็ดกินแตกต่างกันอย่างไร	64
หลักการทำการเกษตรพอเพียง	65
ความชำนาญและบทบาทที่มีต่อกลุ่ม	66
บทที่ 7 ผลสัมฤทธิ์ของการถ่ายทอดสู่สมาชิก	
นายน้อย เรืองสมัย	
ก่อนที่จะมาทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน	67
แนวคิดการเห็ดอยู่เห็ดกิน	67
เริ่มต้นทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน	68
ผลที่ได้รับจากการทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน	68
ผลผลิตที่มีในสวนปัจจุบัน	69
นางจงใจ วิศรียา	
ก่อนที่จะมาทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน	69
แนวคิดการเห็ดอยู่เห็ดกิน	69
เริ่มต้นทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน	70
ผลที่ได้รับจากการทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน	70

ผลผลิตที่มีในสวนปัจจุบัน	71
นายเกษม จันไตร	
ก่อนที่จะมาทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน	71
แนวความคิดเห็ดอยู่เห็ดกิน	71
เริ่มต้นการทำเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน	72
ผลที่ได้รับจากการทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน	72
ผลผลิตที่มีในสวนปัจจุบัน	73
บทที่ 8 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย	74
ข้อเสนอแนะ	76
บรรณานุกรม	77
ภาคผนวก	80
(ก) รูปภาพสวน การถ่ายทอดองค์ความรู้และการแปรรูป	81
(ข) ประวัติผู้วิจัย	91

สารบัญแนภูมิ

แนภูมิที่	หน้า
1. โครงสร้างการบริหารงานกลุ่มวนเกษตร	38
2. โครงสร้างการบริหารงานกลุ่มแปรรูปน้ำผลไม้	49
3. แนผังกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิก	58
4. แนผังการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่บุคคลภายนอกกลุ่ม	59

บทที่ 1 บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

คงไม่เกินความจริงนักถ้าจะกล่าวว่าชุมชนชนบทคือรากฐานของสังคมไทย เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศอยู่ในชนบท เช่นเดียวกับทรัพยากรธรรมชาติที่หล่อเลี้ยงคนทั้งประเทศไม่ว่าปัจจัย 4 วัตถุประสงค์ แหล่งพลังงาน แรงงาน กำลังซื้อ ฯลฯ ล้วนแต่อยู่ในชนบท ดังนั้นถ้าชุมชนชนบทเข้มแข็ง ย่อมหมายถึงความแข็งแกร่งของสังคมทั้งหมด ในทางกลับกันถ้าชุมชนชนบทอ่อนแอหรือล่มสลาย สังคมที่ไร้ฐานก็ยากที่จะดำรงอยู่ได้เช่นกัน

แม้ว่าชุมชนชนบทจะสำคัญถึงเพียงนี้ แต่การพัฒนาที่ผ่านมาใน 3 - 4 ทศวรรษนี้ก็ทำให้ชุมชนชนบทของไทยอ่อนแอลงมาก สิ่งที่น่าประหลาดใจเห็นได้ง่าย คือ ชุมชนชนบทเวลานี้ขาดความมั่นคงในชีวิต เนื่องจากความยากจนโดยเฉพาะหนี้สินที่เกาะติดเหมือนเงาตามตัวของเกษตรกรอย่างสลัดได้ยาก เพราะเจ้าของเงินทุนที่นิยมหารายได้จากค่าเช่าทั้งหลายมักจะดำเนินกิจการหลาย ๆ อย่างพร้อม ๆ กันไป เช่น ถ้าออกเงินให้เกษตรกรกู้ก็มักจะเป็นพ่อค้ารับซื้อผลผลิตด้วย เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสร้างความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์และลดความเสี่ยง (เจมส์ ค็อกซ์ และ ประยง 2534 : 56) จึงไม่น่าแปลกใจนักที่พบอยู่เสมอว่าเกษตรกรมีหนี้สินล้นพ้นตัว เพราะการทำการผลิตในระบบทุนนิยมค่าเช่า ผู้ผลิตโดยตรงมีสภาพไม่ต่างจากการเป็นคนงานรับจ้างในที่ดินของตนเองมากนัก เมื่อเกษตรกรได้ผลผลิตมาก็มักจะต้องไปขายให้กับนายทุนเงินกู้ ที่เป็นพ่อค้ารับซื้อผลผลิตด้วย หลังจากหักค่าเช่าและดอกเบี้ยแล้ว ผลตอบแทนที่เกษตรกรได้รับก็เท่ากับค่าจ้างแรงงานนั่นเอง ในสภาพการผลิตเช่นนี้เกษตรกรเองรู้สึกว่าเขาเป็นเสมือนแรงงานรับจ้างของนายทุน เพราะพวกเขาค่อย ๆ สูญเสียความสามารถในการจัดการผลิต หากแต่ต้องผลิตตามคำสั่งการของนายทุนมากขึ้นทุกที (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2538 : 157) สุดท้ายหนี้สินก็ล้นเอาที่ดิน บ้าน และทรัพย์สินอื่น ๆ รวมถึงคุณภาพชีวิตทั้งหมดของเกษตรกรไป จนกระทั่งต้องเลือกไปตายเอาดาบหน้าในเมือง โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวที่ยังมีกำลังวังชา ชุมชนชนบทเวลานี้จึงมีแต่คนแก่คนเฒ่าและเด็กเล็ก และในอนาคตหากไม่มีการแก้ไขปัญหานี้

ประชากร ที่เหลืออยู่ในชนบทเหล่านี้ อาจจะต้องเข้ามาเบียดเสียดยัดเยียด ยอมตายเอาดาบหน้าในเมืองหลวงเช่นกัน (ลีอพลิง 2541 : 5)

แต่ปัจจุบันวิกฤตการพัฒนาไม่ได้หยุดอยู่แค่ตัวเกษตรกรเท่านั้น หากได้ลูกหลานกลายเป็นปรากฏการณ์ที่มีผลกระทบต่อสังคมในวงกว้าง เช่น กรณีของโรงงานปล่อยของเสียลงทำลายแม่น้ำทั้งสาย กรณีโรงงานผลิตไฟฟ้าด้วยถ่านหินปล่อยสารพิษทำลายสุขภาพของทั้งชุมชน กรณีไฟไหม้โรงงานทำตุ๊กตาทำให้คนงานเสียชีวิตเกือบสองร้อยคน และกรณีคนงานเสียชีวิตจากการทำงานในโรงงานที่ตั้งอยู่ในนิคมอุตสาหกรรมต่าง ๆ (อานันท์ กาญจนพันธ์ 2538 : 171)

ในช่วงกลางถึงปลายปี 2540 ประเทศไทยได้ประสบกับวิกฤตทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อคนในชาติทุกระดับ ทุกพื้นที่ คนยากจนในชนบทไม่อาจหลีกเลี่ยงต่อวิกฤตดังกล่าวได้ เพราะแรงงานที่ถูกเลิกจ้างเดินทางกลับสู่ชนบท คริวเรือในชนบทมีรายได้ลดลง เพราะขาดรายได้จากลูกหลานในเมือง ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น เพราะต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น กระทรวงมหาดไทย จึงกำหนดนโยบายเร่งด่วน " ปากท้อง พร้อมปลอดภัย ก้าวไกลทางการเมือง " โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้าน " ปากท้อง " เป็นการมุ่งเน้นแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในภูมิภาค และท้องถิ่น โดยนำแนวพระราชดำริการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง และกระบวนการพัฒนาแบบพึ่งตนเองมาเป็นแนวทางการดำเนินงาน เพื่อมุ่งเน้นให้ชาวชนบทสามารถพึ่งตนเองได้ แบบพอมีพอกินในระดับครัวเรือนเป็นอันดับแรก (มนูญ สอนเกิด และ สุทธิรักษ์ หงสะมัด 2544 : 19)

จุดเปลี่ยนน่าจะอยู่ที่การสร้างจิตสำนึก การสร้างกระบวนการเรียนรู้ คิด วิเคราะห์ ที่ทำให้เขาสามารถก้าวพ้นปัญหาไปได้ ในการวิเคราะห์ชุมชนต้องมองชุมชนในลักษณะว่าเขาอยู่ใน ขั้นตอนไหนของการปรับตัวกับสภาพที่เปลี่ยนแปลงไป การพูดถึงชุมชนเข้มแข็งที่จริงก็คือเรื่องความสามารถในการปรับตัว ซึ่งจะขึ้นอยู่กับว่าเขาจะเลือกกระบวนการปรับตัวในขั้นตอนไหนขึ้นอยู่กับบริบทที่สังคมนั้นเผชิญอยู่ เราไม่สามารถมองชุมชนแบบหยุดนิ่งได้เพราะชุมชนมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามบริบทที่เขาต้องเผชิญ

ดังนั้นถ้าหากทิศทางในการพัฒนาสังคมไทยยังดำเนินไปบนเส้นทางที่เกษตรกรถูกเอารัดเอาเปรียบในทุกวิถีทาง สังคมก็จะมีปัญหาที่ซับซ้อนจนยากที่จะแก้ไขและก่อให้เกิด " วิกฤตวัฒนธรรม " ในที่สุด เวลานี้เกษตรกรจึงต้องหันกลับมาทบทวนตัวเอง ทบ

ทวนถึงภูมิปัญญาของเกษตรกรในยุคก่อนเก่าที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่มีหนี้สิน ครอบครัวยังมีความผูกพันรักรักใคร่กลมเกลียว ไม่แตกแยกเหมือนในปัจจุบัน หันกลับมาทบทวนถึง " ภูมิปัญญาเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน " อันเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวอีสานที่ให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ คนอยู่ร่วมกันกับป่าและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนและเกื้อกูลกัน

" ศูนย์เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน " บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพิ่ม อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร นับเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชาวบ้านที่มีชาวบ้านเป็นผู้สอน มีชาวบ้านเป็นผู้เรียน มีหลักสูตรเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ทั้งยังทำให้ชาวบ้านแก้ไขปัญหาของชาวบ้านเองได้ ศูนย์เฮ็ดอยู่เฮ็ดกินได้นำชาวบ้านในชุมชนมาเรียนรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านร่วมกัน 2 รุ่น จำนวน 80 คน สิ่งเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นแล้วว่าภูมิปัญญาชาวบ้านสามารถแก้ปัญหาของชาวบ้านได้จริง

ในฐานะที่เครือข่ายครูภูมิปัญญาไทย เป็นองค์กรที่ส่งเสริมในด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพิ่ม อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร ให้ชัดเจนเพื่อกำหนดบทบาทในการมีส่วนร่วมและขยายผลของภูมิปัญญาเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินสู่ชุมชนอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ในการเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินของศูนย์เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพิ่ม อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
2. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และการขยายผลสู่ชุมชน
3. เพื่อกำหนดบทบาทของครูภูมิปัญญาไทยในการมีส่วนร่วมถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาต่อไปนี้
 - 1.1 แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน
 - 1.2 ความเป็นมา การบริหารจัดการ การถ่ายทอดองค์ความรู้ของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน
 - 1.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน

2. ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและจัดเวทีเสวนาเพื่อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวิจัย

3. ขั้นตอนการเก็บข้อมูล

ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับปราชญ์ชาวบ้านและชาวบ้านผู้เข้าร่วมเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้แฮ็ดอยู่แฮ็ดกิน รวมถึงการสังเกตกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน จัดให้มีการเสวนาเพื่อระดมความคิดเห็น 3 ครั้ง

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาองค์ความรู้ในการแฮ็ดอยู่แฮ็ดกินและกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้แฮ็ดอยู่แฮ็ดกิน : ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์แฮ็ดอยู่แฮ็ดกิน บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพิ่ม อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร

สถานที่ดำเนินการวิจัย

บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพิ่ม อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร

ระยะเวลาดำเนินการ

กันยายน 2544 - กันยายน 2545

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบองค์ความรู้ในการแฮ็ดอยู่แฮ็ดกินของศูนย์แฮ็ดอยู่แฮ็ดกิน บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพิ่ม อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
2. ทำให้ทราบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้แฮ็ดอยู่แฮ็ดกินสู่ชุมชนอื่น
3. ทำให้ทราบแนวทางในการกำหนดบทบาทของครุภูมิปัญญาไทยที่จะมีส่วนร่วมขยายภูมิปัญญาแฮ็ดอยู่แฮ็ดกิน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาแฮ็ดอยู่แฮ็ดกิน
2. ชุมชนอื่น ๆ สามารถเรียนรู้ภูมิปัญญาแฮ็ดอยู่แฮ็ดกินร่วมกับชุมชนโนนหัวช้าง

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้จะเป็นการนำเสนอความหมายของภูมิปัญญาไทย แนวความคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง การทำการเกษตรแบบยั่งยืน การทำการเกษตรแบบพอเพียงที่เกี่ยวข้องกับการเอื้ออยู่เอื้อกิน เพื่อเป็นฐานและแนวคิดในการวิจัย ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

อาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลักของคนไทยที่คำนึงถึงความสมดุล สังคมและธรรมชาติ โดยทำแต่น้อยพออยู่พอกิน แบบ “ เอื้ออยู่เอื้อกิน ” (พ่อทองดี นันทะ) เมื่อเหลือกินก็แจกญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านใกล้เคียง นอกจากนี้ยังนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นที่ตนไม่มี เมื่อเหลือใช้จริง ๆ จึงจะขาย อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเกษตรแบบ “ กิน – แจก – แลก – ขาย ” ทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เคารพรักนับถือกัน เป็นญาติกันทั้งหมู่บ้าน จึงร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้น ธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมากเนื่องจากทำพออยู่พอกินไม่โลภมากและธรรมชาติให้อยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน

ความหมายของภูมิปัญญาไทย

จากการศึกษาความหมายที่ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการต่าง ๆ ซึ่งครอบคลุมคำว่า ภูมิปัญญา ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถรวบรวมได้ดังนี้

ภูมิปัญญา

คำว่าภูมิปัญญา ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า wisdom ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ส่วนนักวิชาการศึกษาไทยได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ปรีชา อุยตระกูล (อ้างใน กุลวิตรา ภัคคานนท์ , 2531) ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดการสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ แวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือ เพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน หมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจก

ของชาวบ้านเอง ถ้าหากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้นก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาในหมู่บ้านและชุมชน

ชลธิรา สัตยาวัดณา (2534) ภูมิปัญญาเป็นผลึกขององค์ความรู้ที่มีกระบวนการสังสมสืบทอดกลั่นกรองกันมายาวนาน มีที่มาหลากหลายไร้เอกภาพ แต่ก็ได้ประสมประสานกันจนเป็นเหลี่ยมมนที่จรัสแสงคงทนและทำทลายตลอดกาลเวลา ความรู้อาจจะไม่ได้เป็นเอกภาพ(Unity) แต่ภูมิปัญญาจัดว่าเป็นเอกลักษณ์ (Identity)

ภูมิปัญญาชาวบ้าน

เสรี พงศ์พิศ (2529) ปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นก็เรียก หมายถึงพื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน

ประเวศ วะสี (2530) ภูมิปัญญาชาวบ้าน เกิดจากการสะสม การเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนานมีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นวิชา ๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจอาชีพ ความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการใช้จ่ายกับการศึกษาวัฒนธรรมมันจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันไปหมด

สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ (2531) ภูมิปัญญาชาวบ้าน ศัพท์นี้การกำเนิดของมันชัดเจน มีความมุ่งหมายที่จะใช้วัฒนธรรมของตนเองได้กระแสนี้ให้พ้นการครอบงำเป็นอิสระและสร้างสรรค์ หากทำสำเร็จแล้วมีการสร้างตาข่ายโยงใยภูมิปัญญาระหว่างกันชุมชนหมู่บ้านก็มีอำนาจเป็นพลังสำคัญพลังหนึ่งที่จะผลักดันให้สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงสู่ศานติสุขในที่สุด

อเนก นาคะบุตร (2531) ภูมิปัญญานี้มันเกิดมาจากการสะสมเรียนรู้มาเป็นระยะเวลานาน มันเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่แยกจากกันเป็นวิชาอย่างที่เรารู้จัก ภูมิปัญญาชาวบ้านต่างจากองค์ความรู้ตรงที่เรามีหนังสือทฤษฎี ความรู้มากมายอ้างอิงได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านขั้นตอน 3 อย่างคือ ปรัชญา ปฏิบัติ และประเพณี

สามารถ จันทร์สุรย์ (2533) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาในการแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ (ม.ป.ป.) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) เป็นองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสม สืบทอดกันมาอันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่จะใช้แก้ปัญหาปรับตัว เรียนรู้ และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่หรือคือแก่นของชุมชน ที่จรรโลงชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ (ม.ป.ป.) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไป ในสังคม ชุมชนและในตัวของผู้เองหากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ ตามยุคตามสมัยได้

จากการสัมมนาของนิสิตภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2534) เรื่อง " ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยพัฒนาการศึกษาได้อย่างไร " ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านหรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคลซึ่งอยู่ในท้องถิ่น ให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข หรือสามารถแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตของคนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละยุคสมัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เพราะที่ผ่านมามีการพัฒนาประเทศไทย ตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาหรือความรู้ประเภทเดียวกันหรือชนิดเดียว ซึ่งเรียกว่า " ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ " อันเป็นความรู้ที่มีความสำคัญและช่วยให้โลกพัฒนามาเป็นเวลา 200 - 300 ปี แต่มนุษย์ก็ไม่สามารถจะพัฒนาบนพื้นฐานความรู้ประเภทเดียวหรือชนิดเดียวได้ เพราะจริง ๆ แล้ว แม้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์จะเป็นความรู้ที่สำคัญ แต่มนุษย์ในโลกมีวัฒนธรรมที่หลากหลายมนุษย์ต่างวัฒนธรรมได้สร้างภูมิปัญญาของตนขึ้นมารับใช้ตน ทำให้มนุษย์แต่ละถิ่นสามารถเดินไปข้างหน้าได้อย่างมีความ

ภาคภูมิ ดังนั้นแนวโน้มการพัฒนาในวันข้างหน้า จึงต้องให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาที่มีความหลากหลาย และต้องเข้าใจด้วยว่าภูมิปัญญาต่าง ๆ มีความสำคัญ จึงจะช่วยให้การพัฒนาสามารถก้าวไปบนพื้นฐานของการเคารพ (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ : 2543)

แนวความคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

แนวความคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง ในปัจจุบันได้เพิ่มความสำคัญมากขึ้นในทางปฏิบัติเสมือนหนึ่งเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนา ในประเทศไทยแนวความคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองเกิดขึ้นราวปี พ.ศ. 2525 ในช่วงที่ประเทศไทยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525 - 2529) โดยได้มีนโยบายในการพัฒนาชนบทแนวใหม่ขึ้น เพื่อแก้ปัญหาความยากจนพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ชนบทยากจนเป็นการเฉพาะจุดประสงค์เพื่อต้องการลดปัญหาความยากจนในมิติต่าง ๆ ซึ่งสาเหตุที่บั่นทอนความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ และยังเป็นรากฐานที่ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมและการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติฉบับนี้ จึงให้ความสนใจในเรื่องของการพึ่งตนเองของบุคคล เสมือนหนึ่งเป็นวิธีการยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิตของคนในชนบท

ความเป็นมาเกี่ยวกับแนวความคิดการพึ่งตนเอง

การกำเนิดแนวคิดการพึ่งตนเองยังไม่ปรากฏแน่ชัดแต่ก็ยังคงเป็นรูปแบบหนึ่งของพฤติกรรมทางสังคมที่ดำรงอยู่ตลอดเวลาของการพัฒนามนุษย์ในแทบทุกส่วนของโลก ภายใต้เงื่อนไขของนิเวศวิทยาและภูมิศาสตร์กายภาพที่ทำให้เกิดพฤติกรรมการพึ่งตนเอง เช่น ในสังคมที่อาศัยเกาะเล็ก ๆ กลางทะเล สังคมทะเลทราย สังคมที่อยู่ในเขตหนาวจัดหรืออยู่ในหุบเขาที่ไกลโพ้น สังคมเหล่านี้ไม่มีทางเลือกจึงจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยโดยอาศัยพวกเขาด้วยกัน ในสังคมไทยเรามีพระพุทธศาสนา ที่เน้นการพึ่งตนเอง ความเอื้ออาทร ความพอเพียง ความเป็นชุมชน ความสมดุล ความสะอาด ความสงบ ความสว่าง เพื่อวิถีในการดำเนินชีวิตมาช้านานหรือเรียกว่าวัฒนธรรมชุมชน

แนวคิดการพึ่งตนเองนี้เริ่มเป็นที่รู้จักในวงวิชาการและการพัฒนา มาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา ก่อนหน้านี้มีกระแสแนวคิดที่ได้จากการปราศรัยของ ประธานเหมา เจ๋อตุง เมื่อปี 1945 ที่ว่า " Tzu li keng " (regeneration through our own efforts)

ซึ่งหมายถึงมีชีวิตใหม่ด้วยความพยายามของตัวเอง ซึ่งคำปราศรัยดังกล่าวนี้ถือเป็นแก่นสารของแนวความคิดการพึ่งตนเองที่เด่นชัด โดยแนวนโยบายจีนในขณะนั้น คือ "Walking on two legs" หมายถึง การก้าวเดินด้วยสองขาของตนเอง เนื่องจากประเทศจีนในขณะนั้นต้องพึ่งพาเครื่องจักร เทคโนโลยีและการช่วยเหลือในรูปแบบอื่น ๆ จากสหภาพโซเวียตเป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นการหลุดพ้นจากการถูกครอบงำและคุกคามทางเศรษฐกิจจากโซเวียต ในปี 1958 ก็ได้เกิดมี องค์การประชาชนในระดับท้องถิ่นเกิดขึ้น ในคอมมูนของจีน ซึ่งเป็นการประยุกต์นโยบายของการพึ่งตนเองในระดับท้องถิ่นเข้าไปสู่พื้นที่ชนบท โดยองค์การประชาชนได้รวมตัวช่วยกันทำระบบชลประทาน อ่างเก็บน้ำ ตลอดจนอุตสาหกรรมขนาดย่อมที่ใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นเป็นหลัก อาทิ การทำอิฐ กระเบื้องมุงหลังคา ท่อน้ำ เป็นต้น

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ได้มีนักคิดท่านหนึ่งคือ มหาตมะ คานธี ท่านได้กล่าวถึง "สวเทศี" หรือหลักการพึ่งตนเอง ซึ่งถือเป็นหัวใจหลักของโครงสร้างสังคมอุดมคติของคานธี โดยแท้ การพึ่งตนเองคือสาระและแก่นแท้ทั้งต่อชีวิตปัจเจกชนและตลอดทั้งสังคม คานธีกล่าวว่า การใช้แรงงานเพื่อผลิตสิ่งที่เราบริโภค จะช่วยให้เราแยกแยะได้ว่า อะไรคือสิ่งที่จำเป็น อะไรคือสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อชีวิต การพึ่งตนเอง การพึ่งตนเองจึงเป็นสาระสำคัญที่แนบแน่นอยู่กับความเชื่อแบบอหิงสา ดังวาทะประโยชนหนึ่งในภาษาละตินที่ว่า จงพึ่งตนเองแล้วจักไม่มีการทำร้ายเพื่อนบ้าน คานธีได้ให้ความสนใจกับสังคมระดับหมู่บ้านในอินเดีย ซึ่งกำลังทุกข์ยาก ท่านได้เสนอรูปแบบหมู่บ้านพึ่งตนเอง คือ Village Swaraj หรือหมู่บ้านสวราช อันหมายถึงหมู่บ้านที่เป็นเอกราช หมู่บ้านดังกล่าวจะมีรูปแบบสาธารณรัฐที่ไม่ต้องพึ่งพิงเพื่อนบ้านในเรื่องของปัจจัยการดำรงชีวิต แต่ยังคงมีการพึ่งพากันและกันในเรื่องอื่น ๆ ที่ถือว่าจำเป็นต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฉะนั้นสิ่งแรกที่หมู่บ้านค้ำฉิ่งคือ การปลูกธัญพืชเพื่อเป็นอาหาร และปลูกฝ้ายสำหรับทอเสื้อผ้าใช้เอง นอกจากนั้นควรมีทุ่งหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สนามเด็กเล่นสำหรับเด็กและผู้ใหญ่ ต่อจากนั้นถ้ามีที่ที่เหลืออีกก็จะมีการเพาะปลูก พื้นที่ที่มีประโยชน์เพื่อการค้าภายในหมู่บ้านจะมีโรงภาพยนตร์ โรงเรียนและหอประชุม มีระบบส่งน้ำที่รับประกันในด้านความสะอาด ซึ่งทำโดยการควบคุมบ่อและถังเก็บน้ำ มีการศึกษาภาคบังคับจนจบชั้นมูลฐาน กิจกรรมทุกอย่างจะดำเนินงานโดยระบบสหกรณ์เป็นพื้นฐานเท่าที่จะทำได้ จะไม่มีระบบ

วรรณะ การรักษาหลักการของหมู่บ้านจะอาศัยหลักอหิงสธรรม จะมีคณะปัญญาภัย มีการเลือกตั้ง มีชายหญิงทำหน้าที่เป็นคณะรัฐบาลบริหารหมู่บ้าน คราวละ 1 ปี

สาระสำคัญของมหาตมะ คานธี สรุปได้ว่าต้องการให้ชนบทมีความพอเพียงในตนเอง ทางด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม อนามัย ที่อยู่อาศัย โดยเริ่มที่หมู่บ้าน เมื่อทุก ๆ หมู่บ้านดีขึ้น " ประเทศก็จะดีขึ้น " แต่แนวคิดของคานธี มีจุดอ่อนคือ ขาดการพูดถึงการปฏิรูปที่ดิน ทั้ง ๆ ที่กล่าวถึงความเท่าเทียมในหมู่บ้านแต่ไม่ได้พูดถึงความเท่าเทียมกันในการครอบครองที่ดินเลย อย่างไรก็ตามคานธีก็เห็นว่ากลยุทธ์ในการพัฒนาต้องอาศัยพื้นฐานเรื่องการพึ่งพาตนเองเพื่อต่อต้านการพึ่งพา สร้างความเท่าเทียมและการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด

นอกจากแนวคิดของเหมา เจ๋อตุงและคานธีแล้ว ที่เป็นรากฐานสำคัญของแนวความคิดการพึ่งตนเองในปัจจุบันแล้ว ก็มีแนวคิดของ รุสโซ ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้ความกดดันทางการเมืองและเศรษฐกิจที่สำคัญคือ Centre - Periphery formation ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีศูนย์กลางอยู่เพียงแห่งเดียวแล้วมีประเทศอื่นเป็นบริวาร ในแง่เศรษฐกิจคือ การมีประเทศทุนนิยมเป็นศูนย์กลาง แล้วมีประเทศทุนนิยมส่วนรอบ เป็นจำนวนมากรายล้อมอยู่ โดยที่ประเทศบริวารหรือทุนนิยมส่วนรอบจะถูกดึงเอาทรัพยากรที่มีอยู่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับประเทศศูนย์กลางอย่างมหาศาล และเป็นแหล่งระบายสินค้าที่สำคัญของประเทศศูนย์กลางอีกด้วย ซึ่งกระบวนการนี้จะให้ตะวันตกเป็นศูนย์กลางเพียงแห่งเดียวแล้วดึงเอาประเทศต่าง ๆ ในโลกที่สามเข้ามาเป็นบริวาร ฉะนั้นการเกิดขึ้นของแนวคิด การพึ่งตนเองก็เพื่อต่อต้านการแพร่กระจายของกระบวนการ Centre - Periphery formation ดังกล่าวข้างต้น คือ ให้แต่ละประเทศเป็นศูนย์กลางของตัวเอง คือมีอิสระ ไม่ขึ้นกับอิทธิพลของประเทศอื่น ด้วยนัยนี้เองทำให้แนวคิด การพึ่งตนเอง เป็นที่แพร่หลายและยอมรับกันมากในประเทศโลกที่สาม ตลอดจนมีการวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดและตีความกันอย่างกว้างขวาง (ปรานี หมอนทองแดง : 2534)

ความหมายของการพึ่งตนเอง

John Galtung (อ้างในปราณี หมอนทองแดง : 2534) ได้เสนอให้พิจารณามิติที่สำคัญ ที่เกี่ยวกับแนวคิดการพึ่งตนเองคือ ความเป็นเอกราช และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ความเป็นเอกราช หมายถึง ความเป็นอิสระ ซึ่งต้องประกอบด้วย ความเชื่อมั่นในตนเอง ความเพียงพอทางเศรษฐกิจในระดับสูง ส่วนความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หมายถึง ความเสมอภาคซึ่งมีลักษณะของความร่วมมือที่ไม่ก่อให้เกิดแบบแผนใหม่ของการพึ่งพา และลักษณะที่สำคัญของการพึ่งพา คือ การผสมผสานระหว่างความเป็นเอกราชเข้ากับ ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การพึ่งตนเอง ไม่ได้หมายถึง การแยกตัวเป็นอิสระ ซึ่งเป็นแบบโดดเดี่ยวแยกตนเองจากผู้อื่น หรือปิดสังคม ปิดประเทศ ไม่สัมพันธ์กับโลกภายนอก การจะให้บรรลุเป้าหมายของอุดมการณ์พึ่งตนเองก็ต้องมีการต่อสู้ทางการเมือง

Kempe Ronald Hope (อ้างในปราณี หมอนทองแดง : 2534) กล่าวว่า การพึ่งตนเอง หมายถึงการมีอิสระในการตัดสินใจ และสามารถระดมทรัพยากรของสังคมมาใช้ตามความคิดและแนวทางของตนเองได้ ทั้งรวมถึงหลักการจัดสรรทรัพยากรของผู้อื่นอย่างเอาเปรียบด้วย ปัจจัยสำคัญของการพึ่งตนเองในประเทศกำลังพัฒนา จะต้องกำหนดแนวคิดและนโยบายในการพัฒนา โดยอาศัยความเป็นจริงในสังคม เศรษฐกิจ ของตนเองเป็นพื้นฐานมากกว่าจะไปเอาอย่างมาจากประเทศที่พัฒนาแล้ว

Romerleau (อ้างใน ประมุขรัฐ : 2541) กล่าวว่า การพึ่งตนเองคือ เงื่อนไขหนึ่งซึ่งพลเมืองแต่ละคนรู้สึกว่าเขาคือ ส่วนประกอบที่จะทำการตัดสินใจ และมีความพอใจกับความจำเป็นพื้นฐานของเขา ที่อิงอยู่กับแรงงานของตนเองและทรัพยากรที่มีอยู่

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) ให้นิยามการพึ่งตนเองในเชิงปัจเจกบุคคลว่า หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือนเพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีวิต

ธำรง เปรมปรีดี (อ้างในปราณี หมอนทองแดง : 2534) ให้ความหมาย การพึ่งตนเองว่า ไม่ใช่ความเพียงพอในการพึ่งตนเอง แต่เป็นการปะทะสังสรรค์ระหว่างตนเองกับบุคคลอื่นและสภาพแวดล้อมอย่างพลวัตสร้างสรรค์ แสวงหาการเติบโตในแง่ความภูมิใจ ความเป็นมนุษย์และความบอบบางของธรรมชาติ มากกว่าการแสวงหาประโยชน์ของมนุษย์และทำให้ธรรมชาติหมดไปในระยะเวลาอันสั้น

วิชิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร (2530) ได้นิยามการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจว่า หมายถึง ความสมดุลระหว่างขีดความสามารถในการผลิตกับขอบเขตของการบริโภค

วิวัฒน์ชัย อัตถการ (อ้างในประเมษฐ์ : 2541) ให้ความหมายว่า การพึ่งตนเอง เป็นคำที่มีความหมายตรงกันข้ามกับคำว่าพึ่งพา หรือ เป็นแนวคิดที่แย้งต่อการพึ่งพา การพึ่งพาในระดับประเทศ แยกได้เป็น การพึ่งพาทางเศรษฐกิจ การพึ่งพาทางการเมือง และการพึ่งพาทางวัฒนธรรม สำหรับการพึ่งพาทางเศรษฐกิจนั้น อาจแยกได้หลายลักษณะ คือ การพึ่งพาทางการค้า การพึ่งพาทางเทคนิควิทยาการ การพึ่งพาด้านการช่วยเหลือ การพึ่งพาด้านการเงินหรือเงินกู้ การพึ่งพาตนเองจึงมิใช่การปิดบังตัวเองจากความสัมพันธ์กับสังคมอื่นหรือโลกภายนอก สัมพันธภาพนั้นจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาค

สุเมธ ตันติเวชกุล (อ้างในกระทรวงมหาดไทย : 2541) ให้ความหมาย การพึ่งตนเองว่า “ ความพอมีพอกิน ” โดยแบ่งเป็นการพึ่งตนเอง 5 ด้าน คือ

ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม

ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นการสร้างเครือข่ายชุมชน

ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาดพร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า

ด้านเทคโนโลยี (ภูมิปัญญาชาวบ้าน) จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เทคโนโลยีเข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดีแยกแยะยาก แต่ก็ต้องมีพอควรเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่บ้านการพัฒนาย่อมต้องสอดคล้องกับภูมิสังคม

ด้านเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่นักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ แต่ไม่มีการมุ่งเพื่อที่จะลดรายจ่าย กล่าวคือ ต้องปรับทิศทางในเบื้องต้น มุ่งลดรายจ่ายก่อน

จากความหมายของการพึ่งตนเองดังกล่าวข้างต้น พอสรุปแนวคิดการพึ่งตนเองว่ามีลักษณะเด่นร่วมกัน 4 ประการ คือ

1. ความมีอิสระในการกำหนดเป้าหมายและการตัดสินใจ
2. ยืนอยู่บนความสามารถของตนเองได้
3. สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ได้
4. เป็นเรื่องของความรู้สึกของคนเห็นว่า สามารถบรรลุตามสิ่งที่ตนปรารถนาได้

ระดับของการพึ่งตนเอง

ในการกล่าวถึงแนวความคิดพึ่งตนเอง เพื่อให้เกิดความชัดเจนและสามารถเข้าใจได้ตรงกันมากขึ้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องระบุถึงระดับของการพึ่งตนเองด้วย เพราะการพึ่งตนเองมีตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน ถึงระดับประเทศ ซึ่งนำไปสู่ความหลากหลายของนิยามการพึ่งตนเองเป็นอย่างมาก ดังนั้นเพื่อให้เห็นภาพและเข้าใจถึงระดับการพึ่งตนเองโดยรวมทั้งหมด ซึ่งนักวิชาการ นักพัฒนา มักจะกล่าวถึงและเน้นเฉพาะระดับหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยแล้วนำไปประยุกต์ใช้กับงานพัฒนา

Roy Preiswerk (อ้างในปราณี หมอนทองแดง : 2534) ได้แบ่งระดับของการพึ่งตนเองออกเป็น 2 ระดับ ดังนี้

- ระดับกลุ่ม (Collective) ได้แก่ การพึ่งตนเองได้ในระดับภาค ระดับชาติ และระดับท้องถิ่น

- ระดับปัจเจกบุคคล (Individual) ได้แก่ การพึ่งตนเอง และการช่วยเหลือตนเองจะแบ่งออกเป็น ระดับนานาชาติ ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า " ตนเอง " หรือ " self " นี้ หมายถึงบุคคลเดี่ยวหรือหน่วยสังคมก็ได้

การสร้างเสริมความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเอง

กระบวนการที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเอง ได้แก่ ความรู้สึกของการรวมกันเป็นกลุ่มของคนที่มีความสนใจร่วมกัน และรวมกันอย่างครบถ้วน ค่านิยมประชาธิปไตย โดยเน้นในเรื่องของการปลุกฝังให้คนในชุมชนมีการยอมรับ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและใช้มติของที่ประชุมตัดสินใจ โดยไม่ใช้อิทธิพลส่วนตัวของใครเข้าไปแทรกแซงในการตัดสินใจ เพื่อประโยชน์ของกลุ่มในชุมชน จิตสำนึกในการทำงานร่วมกัน จะต้องมีการตกลงร่วมกันเกี่ยวกับกิจกรรมและการกระทำร่วมกัน โดยการกำหนดหน้าที่ความตระหนักและเห็นความสำคัญในความสนใจร่วมของกลุ่มและมีความพยายามร่วมกันในอันที่จะบรรลุเป้าหมายนั้น

จิตสำนึกในการสร้างสรรค์ คือ ปลูกฝังให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการแสวงหาทรัพยากรและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เหมาะสม การบริหารจัดการองค์กรใหม่ ๆ ประสพการณ์ใหม่ ๆ และใช้สิ่งเหล่านี้แก้ปัญหาชุมชน จิตสำนึกร่วมกันในการสร้างความเชื่อมั่นว่าช่วยตนเองได้ โดยมีการระดมทรัพยากรจากภายนอกเป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้น

มาตรการอย่างง่าย ๆ ที่ตัดสินว่า บุคคลพึ่งตนเองได้มากน้อยเพียงไร ก็คือ ต้องมีลักษณะดังนี้ คือ คิดเองเป็น ทำเองเป็น และแก้ปัญหาเองเป็น หรืออาจกล่าวได้ว่า หากใครสามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้ในระดับหนึ่งก็แสดงว่าคนนั้นพึ่งตนเองได้แล้ว แต่การพึ่งตนเองมิได้หมายความว่า จะไม่ได้รับการช่วยเหลือจากคนอื่น เราต้องรับการช่วยเหลือจากผู้อื่นตามความจำเป็นและช่วยเหลือผู้อื่นตามความจำเป็น

(ดิเรก สาทรราย : 2527)

แนวความคิดการพึ่งตนเองนี้ปัจจุบันได้มีการนำไปใช้ในการปฏิบัติเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาที่สำคัญ โดยเฉพาะประเทศโลกที่สาม ซึ่งควรจะใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ในทรัพยากรที่ตนมีอยู่ แม้ว่าเป้าหมายที่จะบรรลุจุดหมายปลายทางขึ้นอยู่กับศักยภาพของมนุษย์ ความพอใจในความจำเป็นของตนเองและความพร้อมที่จะแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ตลอดจนการพัฒนาด้วยทิศทางของตนเองตามศักยภาพเพื่อลดการแสวงหาผลประโยชน์และการพึ่งพาจากภายนอก (ปราณี หมอนทองแดง : 2534)

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีการพึ่งตนเองแบบพัฒนาของชุมชนชนบท

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (อ่างในปรเมษฐ์ 2541) ได้อธิบายถึงทฤษฎีการพึ่งตนเองแบบพัฒนาของชุมชนชนบทว่า เป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงชุมชนในชนบทที่มีความสมดุลในสิ่งจำเป็นต่าง ๆ โดยเฉพาะมีความสมดุลใน เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคมวัฒนธรรม โดยแสดงว่าการพัฒนาสังคมจะต้องประกอบด้วย การพึ่งตนเองเป็นวงใน การพัฒนาเป็นวงนอก แต่ละวงมีองค์ประกอบ 5 ประการ คือ TERMS , Functional Matrix , BAN , PAR และ Resocialization ดังนี้

1. การพึ่งตนเองของชุมชนชนบทที่เกิดจาก TERMS
2. การพึ่งตนเองของชุมชนชนบทที่เกิดจาก Functional Matrix

3. การพึ่งตนเองของชุมชนชนบทที่เกิดจาก BAN
4. การพึ่งตนเองของชุมชนชนบทที่เกิดจาก PAR
5. การพึ่งตนเองของชุมชนชนบทที่เกิดจาก Resocialization

1. TERMS (Technology; Economic; Resource; Mental และ Sociocultural) หมายถึง ปัจจัยสำคัญ 5 ตัว ที่ทำให้ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองและพัฒนาได้ คือ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคมวัฒนธรรม

2. Functional Matrix (ความสัมพันธ์เชิงหน้าที่) หมายถึง การทำหน้าที่ของ TERMS แต่ละตัวที่มีทั้งการทำหน้าที่เพื่อผลประโยชน์เฉพาะตัว และขณะเดียวกันก็ทำประโยชน์แก่ตัวอื่น ในโครงสร้างนี้หรือระหว่าง 5 องค์ประกอบ

3. BAN (Balance; Ability; Networking) เป็นกระบวนการสร้างการพัฒนาและการพึ่งตนเอง ที่จะต้องมีกิจกรรมอย่างนี้ควบคู่กันไปคือ การสร้างความสมดุลในแต่ละตัวของ TERMS และสร้างความสมดุลระหว่าง 5 ตัวของ TERMS การสร้างความสามารถในแต่ละด้านคือ 5 ด้านของ TERMS และความสามารถในการจัดการชุมชน

4. PAR (Participatory Action Research) หมายถึง ทั้งการพึ่ง ตนเองและการพัฒนาของชุมชน จะต้องมีการหลัก 2 ประการควบคู่กันไปคือ การสร้างความสามารถในการพึ่งตนเอง การพัฒนา และการทำวิจัย คำว่าความร่วมมือ (Participatory) หมายถึง นักพัฒนา นักวิชาการ ไม่ว่าจะป็นข้าราชการหรือเอกชน รวมทั้งประชาชนชาวบ้าน จะต้องเข้าร่วมกันทำงานพัฒนาและพึ่งตนเอง คือทั้งปรึกษาหารือ วางแผน ดำเนินการ และประเมินผลไปด้วยกันตลอดเวลา

5. Resocialization (การขัดเกลาทางสังคมครั้งใหม่) หมายถึง การให้ประชาชนหันไปเห็นคุณค่าของความเป็นไทย เอกลักษณ์ไทย วัฒนธรรมไทย และความรู้พื้นบ้าน เพื่อจะได้นำมาใช้ให้เห็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างไทย เพราะประชาชนจำนวนมาก ถูกอิทธิพลสังคมตะวันตกครอบงำ ซึ่งบางอย่างไม่เหมาะกับสังคมไทย นอกจากเราจะเสียเอกลักษณ์แล้วยังทำให้เกิดความไม่สมดุล เกิดปัญหาสังคมหรือบางแห่งวัฒนธรรมไทย ล่มสลายหรือเสียหายไป

การพึ่งตนเองของชุมชนชนบทเกิดจาก

1. ชุมชนนั้นจะต้องพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีจะทำให้ชุมชนสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือบางครั้งอาจรวมถึงการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนการติดต่อค้าขายหรือแม้แต่การประกอบอาชีพด้านบริการ เทคโนโลยีก็จะช่วยได้ และยังช่วยในการติดต่อสื่อสารกับภายนอก ทำให้ได้รับข้อมูลข่าวสารที่ทันเหตุการณ์ ดังนั้น การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยีย่อมส่งผลให้ชุมชนชนบทพึ่งตนเองได้อีกทางหนึ่ง

2. ชุมชนนั้นต้องพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนมีอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ มีรายได้พอเพียง สามารถซื้ออาหารหรือปัจจัยสี่อย่างอื่นได้ และยังหมายถึงการที่ชุมชนสามารถซื้อสิ่งของ ไปหาหมอ หาเครื่องกีฬาันทนาการมาเล่น ทำให้สุขภาพแข็งแรง หาซื้ออุปกรณ์การศึกษามาช่วยส่งเสริมตนเอง และบุตรหลาน หรือแม้แต่ด้านการพึ่งพาตนเองทางเทคโนโลยีตามที่กล่าวมาแล้วด้วย

3. ชุมชนนั้นจะต้องพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ สภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม มีทรัพยากรธรรมชาติที่ยังไม่ถูกทำลายไปมากนัก มีแหล่งน้ำ แร่ธาตุ พันธุ์ไม้ต่าง ๆ เพราะหากชุมชนปราศจากการช่วยเหลือจากธรรมชาติแล้ว แม้พึ่งตนเองได้ทางอื่นแล้วก็ตามบางทีก็ไม่สามารถทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้

4. ชุมชนนั้นจะต้องพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ หมายถึง การรักษารูจักกำหนดพฤติกรรมและสภาพจิตใจให้มีความสุข ความพอใจ มีพฤติกรรมที่มั่นคง มีชีวิตที่ไม่ห่างเหินธรรมชาติ รู้จักพอใจในสินทรัพย์เท่าที่ตนเองหามาได้ด้วยความสุจริต ซอภธรรม ไม่ครุ่นคิดห่วงหาสิ่งบาเรอตัวตามสังคมนที่ขึ้นต่อสิ่งเสพลสิ่งบริโภคมากเกินไป หากสังคมใดมีบุคคลที่สามารถพึ่งตนเองได้ทางจิตใจมากขึ้นเพียงใด ย่อมช่วยให้สังคมพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้นและยังเป็นรากฐานของการพึ่งตนเองด้านอื่น ๆ เช่น ทางสังคม ทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี เป็นต้น

5. ชุมชนนั้นจะต้องพึ่งตนเองได้ทางสังคม หมายความว่า ภาวะความเป็นปึกแผ่นทางสังคมอันสืบเนื่องมาจากปัจจัยอื่นอีกทอดหนึ่ง รวมทั้งอาจสืบเนื่องมาจากการพึ่งตนเองด้านอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วและการมีผู้นำที่เข้มแข็งย่อมทำให้ชุมชนชนบทสามารถพึ่งตนเองได้ การพึ่งตนเองได้ทางสังคมเสมือนสุดยอดของการพึ่งตนเองด้านต่าง ๆ ของชุมชน

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เป็นปรัชญาที่ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและการบริหาร ประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลก ยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความ จำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจาก การเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และ ความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนิน การทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ ทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วย ความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการ รองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและอย่างกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

“ เศรษฐกิจพอเพียง ” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราช ดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พลชนิกชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้ง แต่ก่อนวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางแก้ไขให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ (ลิปพนนท์ เกตุทัต , 5 ทศวรรษสถาปนา , 277)

ปี พ.ศ. 2540 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับการพัฒนา เศรษฐกิจในยุคที่เศรษฐกิจตกต่ำว่า “ การจะเป็นเสือนั้นมันไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เราพออยู่ พอกินและมีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน สามารถเลี้ยงตัวเองได้อย่างพอเพียงก่อน ” ใน ความพอเพียงนี้พระองค์หมายถึงว่า ในชุมชนหนึ่ง ๆ นั้นจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร และในบางสิ่งทีผลิตได้มากกว่าความต้องการก็นำไปขาย เพื่อนำเงินไปซื้อในสิ่งที่ต้องการ ที่ไม่สามารถผลิตได้ซึ่งเป็นการสะท้อนแนวคิดว่าการที่ประเทศจะสามารถอยู่รอดได้ ประเทศต้องมีความสามารถที่จะผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองให้ได้ก่อน การเปลี่ยนแปลงจากผลกระทบทางเศรษฐกิจจากภายนอกประเทศจะมีผลไม่มากนักหากประเทศ สามารถพึ่งตนเองได้เป็นหลัก ในการลงทุนเพื่อให้เกิดผลผลิตนั้น พระองค์ทรงมีพระราช

ตำราที่ว่า การลงทุนนั้นจะต้องคำนึงถึงขนาดที่เหมาะสม คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม และคำนึงถึง
 ทัศนภาพของผู้ผลิตเอง เพราะถ้ามีการลงทุนที่เกินตัวไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม
 การลงทุนนั้นก็ล้มเหลวได้ง่าย

ดังนั้นถ้าสามารถปรับเศรษฐกิจให้มีลักษณะของเศรษฐกิจแบบพอเพียง ก็สามารถ
 อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน

เศรษฐกิจแบบพอเพียง หมายถึงความพอเพียง 7 ประการ (ประเวศ วะสี , 4 - 5)

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็น
 และทำลายมาก
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมา
 หากินได้ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อมและได้ทั้ง
 เงิน
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จะทำให้สามารถแก้
 ปัญหาต่าง ๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม
5. ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ และปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมหมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มที่สัมพันธ์
 กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้นเศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานทาง
 วัฒนธรรมจึงจะมั่นคง
7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่ুবวาบ เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงทำให้สุขภาพ
 จิตดี

เมื่อทุกอย่างพอเพียงก็เกิดความสมดุล คือความเป็นปกติและยั่งยืน ซึ่งเราอาจ
 เรียกเศรษฐกิจพอเพียงในข้ออื่น ๆ เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจ
 บูรณาการ เศรษฐกิจศีลธรรม ฯลฯ

แนวคิดและความหมายเกษตรกรรมยั่งยืน

สมพันธ์ เตชะอธิก (มิถุนายน 2544) ได้แบ่งแนวคิดและความหมายเกษตรกรรมยั่งยืน ไว้ 4 ความคิดด้วยกัน คือ

1. ความคิดเชิงระบบ หมายถึง ส่วนประกอบหรือองค์ประกอบย่อยของระบบเกษตรทั้งหมด ที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำสิ่งเหล่านี้มาวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการและกำหนดระดับความพอเพียงและสมดุลให้กับเกษตรกรผู้ผลิตและทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยการผลิตให้สามารถเกื้อกูลกันได้ ทั้งพืช สัตว์ คน และสภาพแวดล้อม ทั้งนี้ต้องมีการจัดการที่ดีกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการเอื้ออำนวยในการดำรงชีวิตให้ยั่งยืน โดยได้รับผลตอบแทนทางปริมาณและคุณภาพของผลผลิต การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่คุ้มค่าในระยะเวลายาวนาน หากทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายหรือขาดความสมบูรณ์ในการเกื้อกูลระบบเกษตร ต้องนำปัจจัยการผลิตหรือเทคโนโลยีภายนอกเข้ามาเพื่อป้องกันความเสี่ยงของการอยู่รอดในเรื่องรายได้และแหล่งอาหารของเกษตรกร

2. ความคิดเชิงวัฒนธรรม หมายถึง ระบบเกษตรกรรมแบบโบราณหรือแบบดั้งเดิมที่เคยเป็นมาในอดีต เพราะเป็นแบบแผนวัฒนธรรมเดิมของสังคมเกษตร มีการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ มีกิจกรรมหลายอย่างในพื้นที่เดียวกัน โดยอาศัยปัจจัยทางธรรมชาติให้เกิดการเกื้อกูลกัน ทั้งนี้มีลักษณะพลวัตรหรือเป็นวัฏจักรเชิงกิจกรรม โดยใช้ความยั่งยืนทางจิตใจและความอดทนอย่างสูงจนส่งผลถึงสุขภาพจิตที่ดี

3. ความคิดเชิงกลยุทธ์ หมายถึง กระบวนการส่งเสริมแบบปัจเจกบุคคลในเกษตรกรขนาดกลางและส่งเสริมเป็นรายกลุ่มในเกษตรกรขนาดเล็ก เพื่อให้เกิดพลังต่อรองและสร้างเครือข่ายของเกษตรกรควบคู่กันไป โดยคำนึงถึงรายได้ที่มุ่งเน้นการผลิตที่มีแผนการแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าด้านการเกษตร ดังนั้นเกษตรกรต้องมีความรู้ ความตั้งใจ และความพร้อมในการเตรียมรับกับความไม่แน่นอนของราคาสินค้าในระบบตลาด

4. ความคิดเชิงกิจกรรม หมายถึง กิจกรรมด้านการเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ที่แต่ละหน่วยงานรับผิดชอบเป็นหลัก เช่น ป่าไม้ ปศุสัตว์ ประมง ชลประทาน ฯลฯ ในการสร้างความยั่งยืนในการผลิต มีรายได้พอเพียง ไม่ทำลายสุขภาพ ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม มี

องค์ประกอบด้านปัจจัยการผลิต ได้แก่ พื้นฐานหรือข้อจำกัดของเกษตรกร สภาพพื้นที่ ที่เพียงพอและเหมาะสม

ความหมายและขอบเขตของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ศักยภาพการผลิตที่สามารถตอบสนองความต้องการบริโภคอย่างพอเพียงและสมดุลไม่ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปเช่นใด สังคมก็สามารถปรับตัวเพื่อรักษาความพอเพียงไว้ด้วยกลไกของกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่สอดคล้องและยืดหยุ่นไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงนั้น นั่นคือความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสามารถปรับตัวไปโดยรักษาความสมดุลใน 3 ลักษณะไว้ คือ ความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ ความสมดุลระหว่างสัมพันธ์ของมนุษย์กับมนุษย์ และท้ายที่สุดคือ ความสมดุลระหว่างกายกับจิตของมนุษย์เอง ด้วยเหตุนี้ เศรษฐกิจพอเพียงจึงมีลักษณะเป็นพลวัตที่มีจุดดุลยภาพที่เคลื่อนไปได้หลายระดับ (เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม :2544 , 145) ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้โดยผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ประเภท คือ

1. การผลิต ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของการศึกษานี้ตั้งอยู่บนความเชื่ออันอยู่บนพื้นฐานปรัชญาที่ว่า ระบบเศรษฐกิจที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้น เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ดังนั้น การผลิตจึงต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติโดยคำนึงถึงการพัฒนาวិถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไปพร้อม ๆ กันด้วย ดังนั้น การผลิตโดยการนิยามของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การผลิตที่มีการใช้หรือแปรรูปปัจจัยการผลิตเพื่อผลิตสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการในการอุปโภคบริโภคบนพื้นฐานของความสอดคล้องและสมดุลกับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เทคโนโลยีจะต้องมีขนาดเล็กไม่ซับซ้อนจนเกินไปหรือมีขนาดที่เหมาะสมอันจะก่อให้เกิดความสมดุลกับระบบนิเวศได้ ในขณะเดียวกันก็เน้นความประหยัดการใช้ทุนในรูปเงินทุนและเครื่องจักรทุนไปพร้อม ๆ กับการส่งเสริมการนำแรงงานและการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ เช่น เทคโนโลยีที่ประสานระหว่างอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดมลพิษแก่สิ่งแวดล้อม โดยสิ่งจูงใจหรือวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการผลิตจะต้องเป็นไปสำหรับการอุปโภคบริโภคเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ก่อนเมื่อสามารถบริโภคอย่างเพียงพอแล้ว มีส่วนเกินเกิดขึ้น จึงนำมาแลกเปลี่ยนกัน นอกจากนั้นแล้วเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพการผลิตและส่วนเกินรวมทั้งสร้างอำนาจต่อรองให้เกิดขึ้นอย่าง

ยุติธรรม การผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงสร้างระบบการจัดการในการแบ่งปันและร่วมมือกัน ซึ่งแม้ว่าจะมีการแข่งขันกันบ้าง แต่มนุษย์ก็สามารถที่จะเรียนรู้และร่วมมือกัน แบ่งปันทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตเพื่อสร้างสรรค์ระบบการทำงานที่สร้างความพอใจและความสุขให้แก่ทุกคนได้

ด้วยเหตุนี้ การผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จึงมิได้จำกัดอยู่เพียงแค่มุ่งผลิตในภาคเกษตรกรรมเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงอุตสาหกรรมขนาดย่อมที่มีความเชื่อมโยงกับเกษตรกรรมและปศุสัตว์ด้วย แต่การผลิตเช่นนี้ต้องมีพื้นฐานอยู่ในการครอบครองของมวลชน และมีขนาดเล็กเพื่อที่จะสามารถควบคุมได้

2. การบริโภค เช่นเดียวกับการผลิต แนวคิดเกี่ยวกับการบริโภคของเศรษฐกิจพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบคุณค่าและโลกทัศน์ที่มองว่า แม้ว่าการบริโภคมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับ “ ความต้องการของมนุษย์ ” อันไม่มีที่สิ้นสุด แต่มนุษย์ก็สามารถกำหนดและสร้างระบบการจัดการเพื่อควบคุมขอบเขตการบริโภคให้ไปสู่จุดมุ่งหมายแห่งคุณภาพชีวิตของตนได้โดยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบทางสายกลาง คือ รู้จักประมาณและรู้จักความพอดี ดังนั้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงเป็นเพียงเครื่องมือ มิใช่เป้าหมายของมนุษย์ การบริโภคที่เหมาะสมจึงเป็นการที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงค่านิยมจากความต้องการโดยไม่มีที่สิ้นสุด มาเป็นความต้องการแบบเพียงพอ และสมาชิกสังคมได้ร่วมกันสร้างระบบการจัดการให้ระบบเศรษฐกิจ และสังคมสามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของสมาชิกทุกคนได้อย่างเพียงพอโดยไม่ต้องไม่เป็นการทำลายธรรมชาติด้วย จุดเริ่มต้นสำคัญอันเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้การบริโภคลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้นั้นจำเป็นต้องเชื่อมโยงการวิเคราะห์ไปสู่รากฐานเบื้องหลังที่เป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมและแบบแผนการบริโภคของคนนั้นคือ ระบบคุณค่าและโลกทัศน์ของคนในสังคมนั้นก่อน

3. การแลกเปลี่ยน ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้น การแลกเปลี่ยนควรตั้งอยู่บนพื้นฐานความยุติธรรมเพื่อให้สมาชิกทุกคนสามารถเข้าถึงและได้รับผลผลิตมาตอบสนองความต้องการในการอุปโภคบริโภคได้อย่างเพียงพอ โดยไม่มีการเอาเปรียบหรือมุ่งแข่งขันกันเพื่อแสวงหากำไรแต่เพียงอย่างเดียว การนำไปสู่กิจกรรมการแลกเปลี่ยนที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ จึงจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการสร้างแบบแผนและการมีอำนาจต่อรองเสียก่อน เช่น การรวมตัวกันการสร้างกลไกการจัดการให้ชุมชนมีอำนาจการต่อรองในลักษณะต่าง ๆ ไม่

ว่าจะเป็น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ ฯลฯ เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนที่มีความเท่าเทียมกัน มีอำนาจต่อรองอันจะนำไปสู่ความพอเพียง และพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด

4. การจัดสรรผลผลิตหรือค่าตอบแทนเจ้าของปัจจัยการผลิต นับเป็นกิจกรรมสำคัญที่จะนำไปสู่ความพอเพียงเช่นเดียวกันกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ การจัดสรรผลผลิตที่มีประสิทธิภาพและมีความเหมาะสมตามแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นไปที่แนวคิดพื้นฐานที่ว่า สัดส่วนของผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่บุคคลได้รับ จากการมีส่วนร่วมในการผลิตจะต้องจัดสรรและกระจายไปสู่เจ้าของปัจจัยการผลิตหรือสมาชิกสังคมต่าง ๆ อย่างทั่วถึงและเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม ความปรารถนาดังกล่าวนี้ย่อมเป็นไปได้ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมการค้าซึ่งตั้งอยู่บนฐานของการแข่งขันที่ไม่เท่าเทียมกันที่เกิดจากความแตกต่างกันระหว่างชนชั้นหรือความแตกต่างกันในกรรมสิทธิ์ของปัจจัยการผลิต ฯลฯ ดังนั้น ประเด็นสำคัญก็คือ เพื่อสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นนั้น สังคมหรือชุมชนจะต้องมีการสร้างกลไกต่าง ๆ เพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรองด้วยวิธีการที่หลากหลายดังเช่นที่ได้กล่าวไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็น การรวมกันเพื่อสะสมทุน การมีระบบจัดการปัจจัยการผลิตและการตลาดที่มีประสิทธิภาพหรือ การสร้างความเข้มแข็งและกระบวนการพึ่งพาตนเองในรูปแบบต่าง ๆ ตามแต่สภาพความเหมาะสมในแต่ละท้องถิ่น ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนสามารถต่อรองกับบริบทแวดล้อมภายนอกให้เกิดความสมดุลและเท่าเทียมกันได้มากที่สุด

กิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้ง 4 ประเภทนี้ที่กล่าวมานี้จะประกอบและเชื่อมโยงกันเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงซึ่งอาจมีรูปแบบและรายละเอียดที่หลากหลายและแตกต่างกันไปในแต่ละสภาพท้องถิ่นแต่ประเด็นสำคัญที่ต้องหาคำตอบให้ได้ก็คือ จะทำอย่างไรให้ระบบเศรษฐกิจเช่นนี้เกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ หรือแม้แต่สังคมไทยโดยรวม คำตอบของคำถามดังกล่าวนี้อาจเชื่อมโยงให้เห็นชัดเจนขึ้นจากผลสรุปของทฤษฎีและงานวิจัยต่าง ๆ ที่อธิบายว่า ระบบเศรษฐกิจของทุกสังคมจะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและเชื่อมโยงกับระบบคุณค่า โลกทัศน์รวมทั้งโครงสร้างสังคมอื่น ๆ อันได้แก่ ระบบการเมือง ศาสนา และการศึกษา ที่เป็นอยู่ในสังคมนั้น ด้วยเหตุนี้ การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นผลที่เชื่อมโยงมาจากการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงของระบบคุณค่า

โลกทัศน์ และโครงสร้างสังคมต่าง ๆ ซึ่งมีผลทำให้เศรษฐกิจพอเพียงอันประกอบด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ประการ คือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรรผลผลิต สามารถดำรงอยู่และปรับตัวไปได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบริบทแวดล้อม ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นกรอบความคิดสำคัญของงานวิจัยที่ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงต่อไป

แนวคิดและความหมายของการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและเกษตรกรรมยั่งยืน

การจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การจัดการดิน น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ ฯลฯ อันเป็นทรัพยากรแผ่นดินทั้งของตนเองและส่วนรวม โดยให้เกษตรกรและชุมชนเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมกับภาครัฐในการดูแลรักษา ปกป้อง คุ้มครอง อนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ

เกษตรกรรมยั่งยืน หมายถึง การทำการเกษตรที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีกิจกรรมระหว่างพืช สัตว์ คน และสภาพแวดล้อม ที่เกื้อกูลกันจนก่อให้เกิดความมั่นคงด้านอาหาร และมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิตและค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในชีวิตของตนเองและครอบครัว อันหมายรวมถึงความอ่อนคลายและหนี้สินที่ลดลง ค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนและความเจ็บป่วย รวมทั้งค่าใช้จ่ายอื่น ๆ (สมพันธ์ เตชะอธิก)

รูปแบบ/ประเภทเกษตรกรรมยั่งยืน

ในการแบ่งรูปแบบ/ประเภทของเกษตรกรรมยั่งยืน แบ่งออกเป็นหลายรูปแบบและมีกฎเกณฑ์ในการจำแนกรูปแบบ/ประเภทที่แตกต่างกันออกไป แต่โดยส่วนใหญ่แล้วได้แบ่งรูปแบบ/ประเภทของเกษตรกรรมยั่งยืน โดยยึดกิจกรรมทางการเกษตร เป็นตัวกำหนดรูปแบบ/ประเภทของเกษตรกรรมยั่งยืน ดังนี้

เกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ เกษตรชีวภาพ คือ การทำการเกษตรที่เน้นการเพาะปลูกเลียนแบบธรรมชาติ ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยพืชสด เป็นปัจจัยในการผลิต โดยไม่ใช้สารเคมี

ไร่นาสวนผสม คือ ระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีหลากหลายกิจกรรม โดยเน้นการผลิตเพื่อบริโภคและเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร

เกษตรผสมผสาน คือ ระบบการผลิตทางการเกษตรที่เกื้อกูลกันของกิจกรรม มีการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ทำประมงภายในพื้นที่เดียวกัน สำหรับเกษตรที่มีพื้นที่จำกัด เน้นการสร้างแหล่งอาหารแบบพออยู่พอกิน หรือเพียงพอสำหรับบริโภคในครอบครัวเป็นหลัก

วนเกษตร คือ มีการปลูกพืช ผัก ไม้ผล ไม้ยืนต้น ปลูกป่าในบริเวณเดียวกัน โดยมีการเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปด้วย เพื่อให้เกิดปัจจัยการเกื้อกูลกันในระบบ ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบสนองการพออยู่พอกิน

เกษตรกรรม พืชเชิงเดี่ยว คือ การปลูกมันสำปะหลัง ปลูกอ้อย ปลูกข้าวโพด ปลูกยูคาลิปตัส ปลูกยางพารา ปลูกต้นสักทอง ฯลฯ ปลูกพืชชนิดเดียวโดด ๆ เพื่อรอวันเติบโตและตัดขายส่งตลาด

บทที่ 3

ประวัติและข้อมูลหมู่บ้านโนนหัวช้าง

ประวัติหมู่บ้านโนนหัวช้าง

ในช่วงปี 2496 มีชาวบ้านจากบ้านแก่ง หนองครอง อพยพเข้ามา แต่ก่อนมีคนเรียกชื่อบ้านโนนดอกสะเลเตบ้าง บ้านโนนคำเตยบ้าง แล้วก็มีการอพยพเข้ามาเรื่อย ๆ

ปี 2503 มีคณะของกำนันสมบูรณ์ ยงดี จาก อำเภอท่าแร่ได้เข้ามาซื้อที่ไว้ พอมาช่วงหลังก็มีนักบวชศาสนาคริสต์เข้ามาซื้อที่เพื่อที่จะสร้างโบสถ์ ก็ทำการซื้อที่และได้มีการช่วยเหลือแก่ชาวบ้านที่มาอาศัยอยู่ในบริเวณนั้น ก็มีคนนับถือศาสนาคริสต์มาก

ปี 2508 มีการสร้างเขื่อนขึ้นในบริเวณน้ำพุ ทำให้เกิดน้ำท่วมเลยทำให้หมู่บ้านกลายเป็นหมู่บ้านปิด เดินทางต้องใช้เรือเท่านั้น ชาวบ้านก็เลยอพยพออก

ปี 2513 นักบวชศาสนาคริสต์ ได้ย้ายสร้างโบสถ์ที่บ้านดอนซึ่งเป็นที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน ชาวบ้านก็เลยอพยพตามมาอีกเพื่อที่จะปลูกปอ เพราะอาศัยแช่ปอในน้ำพุ และก็ปลูกปอได้งามด้วย

ปี 2525 ก็ได้ขอแยกออกจากบ้านดอน ออกมาตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ให้ชื่อว่าบ้านโนนหัวช้างในปัจจุบันนี้ แยกออกมาเป็นหมู่ที่ 8 มีผู้ใหญ่บ้านคนแรกชื่อนายบุญเรือง อินดิยะ ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันชื่อ นายชาญ นาธงไชย

ปัจจุบันมีทั้งหมด 98 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 480 คน แบ่งเป็นชาย 220 คน เป็นหญิง 260 คน

บ้านโนนหัวช้าง คำว่า “โนน” ในภาษาอีสาน แปลว่า เนิน ที่สูง ซึ่งลักษณะพื้นที่ที่เป็นเนินที่สูงนั้นมีคนไปพบกระดูกหัวช้างตายบริเวณเนินตรงนี้ และมีพื้นที่กว้างขวาง จึงได้มีการเรียกเป็น บ้านโนนหัวช้าง และมีพื้นที่ติดกับเขื่อนน้ำพุ ทำให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การตั้งเป็นหมู่บ้าน จึงมีคนจากหลายที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่จนถึงปัจจุบัน

ประวัติบ้านคำเพิ่ม

ในช่วงปี 2502 ตรงบริเวณถนนสาย สกลนคร - กาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นถนนสายสำคัญสายหลักในการติดต่อ ไปมาหาสู่กันของชาวบ้านในสองจังหวัดและใกล้เคียง ในตอนนั้นได้มีการตั้งกระท้อบ เป็นเพิงหมาแหงนเล็ก ๆ ขึ้นหลังหนึ่งเพื่อขายกล้วย ซึ่งตอนนั้นยังไม่ได้เป็นหมู่บ้าน ในช่วงต่อมาก็ได้เห็นว่าบริเวณตรงนั้นเป็นบริเวณที่ถนนตัดผ่านมีการขนส่งสะดวกสบาย เป็นเส้นทางสายใหญ่ และเป็นบริเวณทางแยกไป อ.กุดบากด้วย จากเพิงหมาแหงนเล็ก ๆ ก็กลายมาเป็นร้านค้า และเป็นหมู่บ้านเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้นดังที่เห็นในปัจจุบัน

บ้านคำเพิ่ม คำว่า " คำ " เป็นภาษาอีสาน คือน้ำคำ หรือน้ำขับนั่นเอง เป็นน้ำที่ไหลออกมาเองตามธรรมชาติมากมาย เป็นน้ำขั้บที่อยู่ในบริเวณนั้น จึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า บ้านคำเพิ่ม จนถึงปัจจุบัน และได้มีคนเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและกลายมาเป็นตำบลคำเพิ่มในปัจจุบัน

แต่ในความเป็นจริงแล้ว บริเวณเหล่านี้เป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีพืชพื้นบ้านหลายชนิด พวกวาย หมากเฒ่า มะไฟ พืชผักผลไม้พื้นบ้านทุกอย่างที่มันมีอยู่ในพื้นที่ตรงนั้น ความเป็นจริงมันเป็นพื้นที่มีพืชเหล่านี้มากมาย แต่ทำลายไปในช่วงที่ปลูกปอปลูกมันสำปะหลัง ปลูกขิง ข่า ก็เลยถูกตัดทำลายไปหมด เมื่อพืชเหล่านี้หมดไปชาวบ้านก็อยู่ไม่ได้ ในเรื่องของการเป็นอยู่และก็มีหนี้สินมากมาย และในช่วงต่อมาก็เป็นการทำสวนก่อนที่จะมาเริ่มทำการเกษตรพื้นฟูธรรมชาติ มีการพึ่งตนเอง โดยเอาพืชพรรณธรรมชาติที่เคยเกิดขึ้นในพื้นที่มาแต่ก่อน มาปลูกใหม่อีกครั้ง โดยได้มีการเอาความคิด เอาประสบการณ์หลาย ๆ คนมารวมกัน และได้มีการกลับมาเรียนรู้ ตรงนี้ทำให้มีการกลับฟื้นคืนสิ่งที่มีมันมีอยู่ให้กลับมาในปัจจุบันนี้ มีลักษณะเป็นป่าธรรมชาติทำให้ชาวบ้านมีอยู่มีกินจนถึงปัจจุบัน ได้มีการนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ จนทำให้มีการเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินในปัจจุบัน

บทที่ 4 องค์ความรู้เรื่องการเห็ดอยู่เห็ดกิน

ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจพึ่งตนเองกับเศรษฐกิจชุมชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เนื่องจากการวิเคราะห์ลึกถึงโครงสร้าง เราจะพบว่าชุมชนสยามสมัยก่อน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายและมีปริมาณล้นเกิน แต่ละคนสามารถทำการผลิตหรือหากินจากธรรมชาติแบบพึ่งตนเองได้ ดังนั้นเมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นชุมชน ระบบการศึกษาขั้นต้นจึงเป็นการเรียนรู้ในวิถีชุมชนเกี่ยวกับการทำมาหากินตั้งแต่เด็ก สร้างสายสัมพันธ์ทางใจระหว่างคนรุ่นใหม่คนรุ่นต่าง ๆ ต่อกัน กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า “น้ำใจ” เผื่อแผ่ต่อกัน ใครไปล่าได้สัตว์ใหญ่มา ก็จะแบ่งปันกันกินไปทั้งหมดบ้านหรือถ้าได้มาน้อย เมื่อปรุงเป็นกับข้าวเสร็จแล้ว จะตักใส่ถ้วยชามแจกญาติหรือเพื่อนบ้านใกล้เคียง แต่ละบ้านแต่ละครอบครัวจะปฏิบัติกันเป็นประเพณีมาตลอด เพิ่งจะลดน้อยลงแทบจะหมดสิ้นในบางหมู่บ้านราว 30 ปี มานี้เอง

“ศูนย์เห็ดอยู่เห็ดกิน” บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพิ่ม อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร นับว่าเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชาวบ้านที่มีชาวบ้านเป็นผู้สอน มีชาวบ้านเป็นผู้เรียน มีหลักสูตรเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ทั้งยังทำให้ชาวบ้านแก้ไขปัญหาของชาวบ้านเองได้ ศูนย์เห็ดอยู่เห็ดกินได้มีการนำชาวบ้านในชุมชนมาเรียนรู้ ซึ่งทางศูนย์ได้มีการบวณาการในการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่สมาชิกอย่างมีกระบวนการ ตัวองค์ความรู้ที่ชาวบ้านใช้ในการถ่ายทอด นับเป็นส่วนสำคัญในการสร้างกลุ่ม แต่คนไทยเรายังไม่ค่อยจะมีใครมาสนใจเกี่ยวกับเรื่องแบบนี้ มีแต่ชาวต่างชาติเท่านั้นที่เขาสนใจกัน และมาเก็บเอาข้อมูล ภูมิปัญญาของคนไทยไปใช้จนเกือบจะหมดแล้ว แต่คนไทยเองยังไม่ค่อยจะมีใครที่หันกลับมาให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาของตนเองมากนัก พยายามผลักดันให้ตัวเองร่ำรวย โดยการไปกู้หนี้ยืมสินเขามาลงทุนแต่ผลสุดท้ายก็ยิ่งทำให้เป็นหนี้มากขึ้น เพราะหันไปทำในสิ่งที่คนเขากำลังสนใจทำกัน ซึ่งนับว่าเป็นผลพวงที่ทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย จนเป็นเหตุให้เกษตรกรไทยเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว “ศูนย์เห็ดอยู่เห็ดกิน” นับเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาชาวบ้านสามารถแก้ไขปัญหาของชาวบ้านได้จริง แต่ก็ยังมีชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งที่ยังหวังรวยอยู่ และมีอีกกลุ่มหนึ่งที่หันมาทำเพื่ออยู่เพื่อกินแล้ว แม้ว่ารวยได้จะไม่

สูง แต่ก็ไม่เป็นหนี้เพิ่มขึ้น และหนี้สินที่มีอยู่ลดลง ในช่วงนี้ก็มีชาวบ้านที่หันกลับมาทำการเกษตรแบบ “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” มากขึ้น

“การเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” เป็นภาษาอีสานและเป็นภูมิปัญญาอีสาน ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากรุ่นปู่ รุ่นทวด ตกทอดมาถึงรุ่นลูกหลาน จากการทำที่ชาวบ้านมีกระบวนการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่อง และสิ่งที่ชาวบ้านใช้ในการถ่ายทอดนั้นเรียกว่า “องค์ความรู้” ซึ่งตัวขององค์ความรู้ของการ “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” นี้ มีดังต่อไปนี้

“การเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” ในความหมายลึก ๆ แล้วนั้นหมายถึง การทำเพื่อทดแทนสิ่งที่เราจ่ายไป ลดรายจ่ายลง ทำทดแทนขึ้นมาในสิ่งที่เราได้ใช้จ่ายไปนั่นเอง เมื่อเราคิดดูแล้วสิ่งที่เราใช้จ่ายนั้นมักจะเป็นพวกพืช ผักสวนครัวต่าง ๆ เบ็ด ไก่ ปลา ซึ่งก็คือสิ่งที่เรากินนั่นเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เราสามารถทำทดแทนได้ ช่วงในปีหนึ่ง ๆ เราลองมาคิดในหมวดค่าใช้จ่ายดู ค่าใช้สอยต่าง ๆ เราก็ดูไม่มาก ในหมวดยารักษาโรคก็ใช้จ่ายไม่มาก ถ้าเราไม่เจ็บป่วยหนักจริง ๆ แต่เมื่อเรามาคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ ดูค่าใช้จ่ายที่เราสิ้นเปลืองมากที่สุดก็คือค่าอาหาร สิ่งที่เราบริโภคอยู่ทุกวัน เป็นค่าใช้จ่ายที่สูงที่สุด ซึ่งในส่วนนี้เราสามารถทำทดแทนได้ สิ่งที่เราทำทดแทนนี้เองก็คือ การ “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” แต่คนเรารู้ความหมายไม่ออกว่าเป็นการเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน (พ่อกันยา : 16 ธันวาคม 2544) แต่ชาวบ้านส่วนมากแล้วเข้าใจว่า การเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน คือ การทำแต่เพียงพอกินเท่านั้น ไม่ถึงกับจะมีรายได้อะไร นั่นคือสิ่งที่ชาวบ้านส่วนมากคิดกัน ชาวบ้านยังไม่คิดถึงว่าการเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินเป็นการทำเพื่อทดแทนรายจ่ายที่เราใช้ไป นั่นก็คือการลดค่าใช้จ่ายนั่นเอง มีเพียงชาวบ้านส่วนน้อยเท่านั้นที่คิดได้แบบนี้ ซึ่งการเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินนี้นับได้ว่าเป็นการแก้วิกฤตเศรษฐกิจ และเป็นหลักการที่จะใช้แก้ปัญหาสังคมไทย ปัญหาประเทศชาติได้ ซึ่งก็คือการทำเพื่ออยู่เพื่อกินนี้เอง ซึ่งก็มีหลักการก็คือ การทำทดแทน เพิ่มรายได้ ลดค่าใช้จ่ายให้ตัวเอง เมื่อไม่ได้ใช้จ่ายก็ทำให้เรามีเงินเก็บมากขึ้น

การเฝ้าอยู่เฝ้ากินนี้ทำให้ชีวิตดีขึ้นอย่างไร

การเฝ้าอยู่เฝ้ากิน เป็นการนำเอาภูมิปัญญาที่ชาวบ้านมีเป็นทุนอยู่แล้วนั้นมาใช้ มาประยุกต์ให้เข้ากับยุคกับสมัย และสภาพสังคมในปัจจุบัน ซึ่งมีส่วนที่ทำให้วิถีชีวิตของ ชาวบ้านดีขึ้น ดังนี้

1. ทำให้มีอยู่มีกิน ไม่เป็นหนี้ คือ การที่ชาวบ้านหรือเกษตรกรไทยที่จนและเป็น หนี้เป็นสินอยู่ในปัจจุบันนี้ มักจะทำเพื่อหวังรวยเป็นส่วนใหญ่ ก็เลยไปกู้เงินเอามาลงทุน เพื่อหวังว่าจะรวย อย่างเช่น เขาบอกว่าปีนี้มันสำปะหลังเป็นราคา ก็พากันแห่กันไปปลูก มันสำปะหลัง แต่ผลสุดท้ายเมื่อมีคนปลูกมากเกินไปจนเกินกำลังที่จะซื้อได้ ทำให้มัน สำปะหลังไม่ได้ราคา เลยส่งผลให้เกษตรกรยิ่งเป็นหนี้มากขึ้น เงินกู้ที่ยืมมาก็เลยไม่ได้ส่ง ทั้งต้นทั้งดอกเบี้ย จนผลสุดท้ายชาวบ้านที่มีที่ดินเป็นของตัวเองต้องกลายเป็นคนที่เช่าที่ดิน ของตัวเองเพื่อทำกิน แต่การเฝ้าอยู่เฝ้ากินนั้นเป็นการทำเพื่อทดแทนในสิ่งที่เราใช้จ่ายไป นั่นก็คือแทนที่เราจะไปซื้อกับข้าว วันนี้ 50 บาท เราก็ไปเก็บเอาผักที่ปลูกไว้ในที่ของเรา ไปจับปลาในสระของเรา มาต้มมาแกงกิน แค่นี้เราก็สามารถลดค่าใช้จ่ายของเราลงไปได้ แล้ว 50 บาท ก็เท่ากับว่าเราประหยัดได้อีก 50 บาท ก็ทำให้เหลือเป็นเงินเก็บได้

2. มีรายได้เพิ่มขึ้น คือ เมื่อเรามีอยู่มีกินแล้ว สิ่งที่เราต้องจ่ายไปกับเรื่องของการ กินในแต่ละวัน ก็ลดลง ก็ทำให้มีเงินเหลือเก็บในส่วนที่ไม่ได้ใช้จ่ายในส่วนนั้นไป และอีก อย่างเมื่อเราปลูกไว้มาก ๆ กินไม่หมด ก็แบ่งปันเพื่อนบ้าน ทำให้มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน นอกจากนั้นเรายังนำเอาผลผลิตที่เราได้ไปขายเอาเงิน ทำให้เรามีรายได้เพิ่มขึ้นอีกส่วน หนึ่งได้

3. มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี คือ เรามีของกิน เวลาเราเข้าไปในสวนแล้วเราไปเอาผลไม้ที่ เราปลูก เอาพืชผักที่เราปลูกไว้นั้นออกมากินได้ ออกมาขายได้ นั่นคือศักดิ์ศรีของเรา คือ เรามีของกิน คนมีเงินบอกว่ามีเกียรติ มีศักดิ์ศรีในตัวเอง ยืนถือเงิน 100 บาทไปยืนอยู่ บนถนน รอว่าเมื่อไรรถขายอาหารเขาจะมาสักที มีบางคนบอกว่าเงินคือพระเจ้า แต่ต้อง เก็บเอาเงินไปรอกคนอื่นเพื่อที่จะให้ตัวเองได้กิน นั่นแสดงให้เห็นว่าการมีเงินนั้นไม่ใช่การมี ศักดิ์ศรี แต่การมีอยู่มีกินต่างหากที่บ่งบอกว่ามีศักดิ์ศรีในตัวเอง มีศักดิ์ศรีแก่ครอบครัว คือ ไม่ต้องไปรอกของกินกับใคร แสดงว่าเราก็มีศักดิ์ศรีในตัวเอง

แต่เมื่อเรามองให้ลึกซึ่งในเรื่องของการเกษตรแล้วการเห็ดอยู่เห็ดกินนั้น ไม่ได้ให้ประโยชน์แก่ผู้ที่ทำเพียงเท่านี้ หากมองอีกแง่หนึ่งในทางการเกษตร คือ เมื่อเราทำการเกษตรเราต้องใช้ปุ๋ย ในการทำการเกษตรทั่ว ๆ ไปนั้นจะใช้ปุ๋ยเคมี ใช้สารเคมีต่าง ๆ ใช้ยาฆ่าแมลง แต่การทำการเกษตรแบบการเห็ดอยู่เห็ดกินนั้น ไม่มีการใช้สารเคมีใด ๆ ทั้งสิ้น เลิกการใช้สารเคมี ก็จะเกี่ยวข้องไปถึงในเรื่องของสุขภาพร่างกายของผู้ที่ทำการเกษตรเอง เมื่อเราหันกลับมาทำเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกินแล้ว สุขภาพร่างกายของเราก็ดีขึ้นด้วย เพราะว่าเราไม่ได้ใช้สารเคมี ไม่ได้ใช้ยาฆ่าแมลง ถึงพืชที่ปลูกจะไม่ค่อยงามเท่าไรแต่มันก็ปลอดสารพิษ ทำให้สุขภาพเราดี เมื่อสุขภาพเราดีในปีหนึ่ง ๆ เราก็ไม่ได้ไปหาหมอ เราก็สามารถประหยัดรายจ่ายตรงนี้ไปได้อีก ซึ่งมันก็เกี่ยวเนื่องไปถึงสุขภาพของคนในครัวเรือนด้วย ถ้าเราพึ่งสารเคมี สุขภาพร่างกายก็ไม่ค่อยดี ต้องไปหาหมออยู่บ่อย ๆ ในส่วนของหมวดรักษาโรคเราก็ลดไม่ได้ ลดได้เฉพาะในเรื่องของการกิน มันก็ไม่ทำให้ดีขึ้น แต่ถ้าเราหันมาทำการเห็ดอยู่เห็ดกิน ทำการเกษตรแบบธรรมชาตินอกจากที่เราจะลดค่าใช้จ่ายในส่วนของกรกินแล้ว เรายังสามารถลดค่าใช้จ่ายในส่วนของยารักษาโรคได้อีกทางหนึ่งด้วย มันเป็นเรื่องความละเอียดอ่อนของผู้ปฏิบัติเอง

วัฒนธรรมการกินเป็นเรื่องสำคัญมาก ซึ่งบ่งบอกถึงศักดิ์ศรีของตัวเอง เรื่องอาหารเป็นเรื่องที่สำคัญกว่าเงิน เพราะคนเราต้องการกินอาหาร หาเงินได้มาแต่ละวันต้องเอาไปซื้ออาหารมากิน แสดงว่าเรื่องการกินเป็นเรื่องสำคัญ คำว่ารวย มันชี้ให้เห็นแล้วว่ามันไม่ได้ขึ้นอยู่กับเงิน เพราะบางคนไม่มีเงินสักบาทเดียว แต่ในสวนในบ้านของเขามีของกินเต็มไปหมด คนอื่นก็บอกว่าเขารวย นี่ก็เป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าอาหารสำคัญกว่าเงิน ถึงแม้จะมีเงินแต่ต้องไปซื้อคนอื่นกิน มันก็ไม่มีศักดิ์ศรี ดังนั้นความมีเกียรติ มีศักดิ์ศรีของเรามันขึ้นอยู่กับเรื่องของการมีอยู่มีกิน ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเงิน

ดังนั้นหลักการเห็ดอยู่เห็ดกินก็เป็นเรื่องของแนวคิดที่ว่า การมีอยู่มีกิน เหลือกินเราก็ขาย การเห็ดอยู่เห็ดกินยังมีความหมายรวมไปถึงการทำการเกษตรโดยไม่ใช้สารเคมี ไม่ใช้สารพิษด้วย ซึ่งจะส่งผลถึงในเรื่องของสุขภาพของคนที่ทำกรเกษตรเอง ทำให้มีสุขภาพดี และยังประหยัดเงินในการใช้เป็นค่ารักษาตัวเองด้วย เมื่อไม่มีการเจ็บป่วย ก็ไม่ได้ไปหาหมอ จึงทำให้ลดค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ด้วย คนมีศักดิ์ศรีก็คือคนมีกิน

นอกจากนี้การเห็ดอยู่เห็ดกินยังมีผลต่อชาวบ้านที่ทำ ซึ่งมีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ยังไม่เชื่อมั่นว่าการเห็ดอยู่เห็ดกินจะเป็นทางที่จะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นจริง ได้มีที่ตั้งคำถามมากมายว่าการเห็ดอยู่เห็ดกิน ทำอย่างไรถึงจะรวย ทำอย่างไรถึงจะมีโอกาสตั้งหลักได้ นี่เป็นคำถามของชาวบ้านบางคนที่ต้องการจะรวย เพราะในช่วง 30 – 40 ปีให้หลัง ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 8 นั้นยังมีการพัฒนาที่หวังตัวเงินอยู่ หวังความร่ำรวยอยู่ คนส่วนใหญ่ยังตีความหมายตรงนี้ไม่ได้ ถ้าคนที่มีความคิดแปลกออกไป จับเอาวิธีการมาทำ ก็สามารถทำในกระบวนการตรงนี้ได้ ขณะคนที่หันหน้าทำเพื่อต้องการรวยนี้ยังติดหนี้สินกันมากมาย ซึ่งยังอยู่ในระบบหนี้พอกพูนอยู่ ซึ่งนี่คือสิ่งที่ยังสวนกระแสกันระหว่างคนสองกลุ่มที่ทำการเกษตรเพื่อหวังรวยกับอีกกลุ่มหนึ่ง ที่หวังทำการเกษตรเพื่อการมีอยู่มีกินเท่านั้น

นอกจากนี้การทำกรเห็ดอยู่เห็ดกิน หรือการทำเกษตรแบบธรรมชาตินั้น ยังทำให้ผู้ที่ทำมีเวลารว่างเหลือที่จะไปทำอย่างอื่นได้อีก ไม่ต้องมาพะวงกับการต้องใส่ปุ๋ย ต้องฉีดยาฆ่าแมลง ต้องใช้สารฮอร์โมนเร่ง ซึ่งส่วนนี้ไม่จำเป็นต้องไปพะวงเพราะการทำเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกินนั้นเป็นการทำเกษตรแบบธรรมชาติที่ไม่ต้องใช้สารเคมีใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นการอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกันในธรรมชาติ มีทุกอย่างที่เราต้องการจะปลูก แล้วก็ปลูกทุกอย่างที่เราต้องการจะกิน ก็เหมือนกับการที่เราต้องกำหนดชีวิตตัวเองว่าเราต้องการจะใช้ชีวิตแบบไหน ต้องการจะใช้ชีวิตแบบรีบเร่ง แข่งขัน หรือต้องการจะใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายอยู่กับธรรมชาติ เมื่อหันกลับมาทำการเห็ดอยู่เห็ดกินแล้วมันเป็นชีวิตที่แท้จริง ไม่ใช่ชีวิตจอมปลอม เป็นการดำรงชีวิตที่แท้จริง เป็นวิถีชีวิตแบบธรรมชาติ ประเมินเป็นเงินไม่ได้ ใช้เงินซื้อก็ไม่ได้

หลักการทำการเกษตรแบบธรรมชาติและการจัดการเพื่อการเอื้ออยู่เอื้อกิน

การเอื้ออยู่เอื้อกินที่ทำอยู่นี้เป็นการทำเกษตรแบบธรรมชาติ คือ เอาหลักการธรรมชาติเป็นหลัก จะไม่ฝืนธรรมชาติ ปุ๋ยเคมีไม่ใช่ ก็พึ่งจากธรรมชาติได้ ใช้วัชพืชที่ขึ้นในสวน ถางหญ้าที่มันรกลงพื้น เมื่อฝนตกมา มันก็จะเน่าย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ยให้กับพืชที่เราปลูกไว้ เราก็สามารถลดต้นทุนได้ การทำการเกษตรแบบธรรมชาตินี้จะมีตั้งแต่การกิน ก็จะแบ่งออกเป็น

1. การกินในระยะเร็วหรือการกินในระยะสั้น คือ พืชผักสวนครัวที่เรากินเป็นประจำ ในชีวิตประจำวันของเรา อาจจะเป็นพืชผักต่าง ๆ ที่มีในหมู่บ้านที่เรากิน เป็นผักพื้นบ้านต่าง ๆ

2. การกินในระยะปานกลาง คือ พืชไม้ผล หรือหวาย อีก 4 – 5 ปี จึงจะสามารถเก็บผลผลิตได้ เป็นไม้ยืนต้นที่ให้ผลผลิตในระยะยาวได้ด้วย เช่น มะม่วง มะขาม ลำไย กระท้อน หรือไม้ผลต่าง ๆ ที่เป็นผลไม้พื้นบ้าน

3. การกินระยะยาว อันนี้จะมีความยั่งยืนและต่อเนื่อง อย่างเช่นปลูกพวกไม้ยืนต้นต่าง ๆ เช่น ประดู่ สัก อะไรที่เราปลูกเพื่อลูกเพื่อหลานเราในอนาคตได้ 100 – 200 ปีข้างหน้าลูกหลานเราจะได้ไม่จน มีทรัพยากรที่จะให้เขาพึ่งพาตัวเองได้ คือ ทำการเกษตรแบบธรรมชาติ เป็นการทำการเกษตรแบบเกื้อกูลกัน

ในบางครั้งการทำการเกษตรแบบธรรมชาติเราก็ไม่ได้มุ่งหวังเป็นตัวเงิน บางที่เราอาจจะนำของที่เราที่มีอยู่ หรือสิ่งที่เราผลิตขึ้นมาเอาไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งที่เราไม่มี เช่น เรา นำเอามะขาม เอาหวายของเราไปแลกกับข้าวสารกับเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ ที่เขาทำนาเราก็ได้ข้าวมากิน มันก็ได้มากกว่าการที่เราเอามะขามหรือเอาหวายไปขายแล้วเอาเงินไปซื้อข้าวมากินอีก สิ่งที่ว่าได้มากกว่านั้นก็คือ ในเรื่องของการเอื้อเพื่อเอื้อแผ่ต่อกัน ความเป็นพี่เป็นน้องกัน นี่คือผลพลอยได้ที่เราเอาของไปแลกกับเพื่อนบ้าน มูลค่าของมันมากกว่าเงิน หากคนของเราในสังคมมีน้ำใจ ความเข้าใจกันและกัน มันมีมูลค่ามากกว่าเงินมาก ถ้าเราทำตลาดตรงนี้ได้มันก็จะครบวงจร และทำให้เรามีญาติพี่น้องเพิ่มมากขึ้นด้วย สรุปก็คือ เราได้ทั้งสังคม ได้ทั้งเพื่อน ญาติมิตร ความเอื้ออาทร สิ่งแวดล้อมที่ดี เพราะเราอยู่ในท่ามกลางธรรมชาติ เป็นการทำการเกษตรแบบผสมผสาน อันไหนที่เรากินได้เราก็ปลูก ไม่ต้อง

รอกระแแส เพราะเราคิดถึงว่า ทำยังไงเราจะมียูมีกิน ลูกเราครอบครัวเราจะมียูมีกิน นี่คือการคิดแบบการเห็ดอยู่เห็ดกิน

บางครั้งมีคนหลายคนที่ตั้งคำถามว่า เมื่อเราปลูกหลาย ๆ อย่างในที่เดียวกัน จะไม่ทำให้พืชที่เราปลูกนั้นเบียดเบียนกันหรือ พืชมันจะไม่แย่งอาหารกันหรือ นี่เป็นคำถามที่คนมักจะถามบ่อยครั้ง ถ้าจะว่าไปแล้ว พืชทุกอย่างที่เราปลูกมันก็ให้ผลทุกอย่าง ไม้ผลที่ปลูกมันก็ให้ผล ไม้ดอกที่ปลูกมันก็ให้ดอก พืชกินใบมันก็ให้ใบ มันก็ไม่ได้เบียดเบียนกันและกัน อย่างเช่นพืชที่ขึ้นในป่า ไม่รู้ว่ามีต้นไม้กี่ชนิด ก็ไม่เห็นว่ามีต้นไม้ต้นไหนที่มันตายเพราะว่ามันเบียดเบียนกันเลย มีแต่ตายเพราะน้ำมือมนุษย์ทั้งนั้น พืชมันก็มีความเกื้อกูลของธรรมชาติอยู่ สิ่งมีชีวิตทุกอย่างในโลกมนุษย์ล้วนมีความเกื้อกูลกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ ซึ่งนั่นก็คือการเห็ดอยู่เห็ดกินที่มีการทำแบบครบวงจร เพื่อที่จะกินในปัจจุบันหรือในอนาคต เพื่อลูกหลานในวันข้างหน้ามันเป็นแนวคิดที่ยั่งยืน ที่ว่าครบวงจรนี้ก็คือการทำให้ครบวงจรในเรื่องของการกิน ไม่ว่าจะฤดูไหน ไม่ว่าจะเดือนไหนเราก็มีของกินอยู่ตลอดเวลา เดือนนั้นเราก็มีอันนี้กิน เดือนหน้าเราก็มีอันใหม่กิน นี่ก็คือการกินแบบครบวงจร เช่น การเกษตรปีนี้มีมันไม่ให้ผล เราก็สามารถกินกิ้งก้านของมันได้ นั่นก็คือ การตอนกิ่ง ทาบกิ่ง แล้วก็เอามาเข้าเรือนเพาะชำต้นกล้า เอากิ่งพันธุ์ไปขาย นี่ก็คือการกิน เราก็สามารถกินได้หมดทุกฤดูกาล มันก็จะไม่มีว่า ปีนี้ลำไยไม่ให้ผล แล้วขาดทุนไม่ใช่ ปีไหนที่ลำไยไม่ให้ผลปีนั้นเราก็ตอนกิ่ง ทาบกิ่ง เอากิ่งพันธุ์มาเข้าเรือนเพาะชำ ก็สามารถเอาไปขายได้เมื่อคิดเทียบกันแล้วได้เงินเยอะกว่าการที่ได้ขายผลของมันอีก แต่สิ่งที่สำคัญคือ เราต้องทำให้ครบวงจร ซึ่งวงจรในความหมายของการเห็ดอยู่เห็ดกินก็คือ เรือนเพาะชำเป็นตัวยืนเป็นสิ่งที่สำคัญ การทำการเกษตรขั้นแรกเราก็เอามาจากเรือนเพาะชำลงไปปลูกในสวน เพื่อลดต้นทุนในการผลิต พอมาช่วงระยะ 3-4 ปี มันก็จะให้ผล เราก็จะผลิตจากกิ่งก้านของไม้พันธุ์เข้ามาไว้ในเรือนเพาะชำ เพื่อจำหน่าย และในเรือนเพาะชำของเราจะต้องมีความหลากหลายของพันธุ์ไม้ต่าง ๆ คือ ไม้ให้มีเฉพาะชนิดเดียว คือจะต้องมีพันธุ์ไม้หลาย ๆ อย่าง เป็นหลักในการขาย ซึ่งการขายพันธุ์ไม้เราไม่ได้ขายเหมือนเสื้อผ้า เสื้อผ้าเมื่อเราขายไม่ได้ หลายปีไปมันก็เก่า ก็ทำให้ขายไม่ได้ราคา แต่ต้นไม้ไม่มีตกราคา ยิ่งปีนี้ขายไม่ได้ ปีหน้ามันก็ต้นใหญ่ขึ้น ก็ขายได้ราคาแพงขึ้น ขายขึ้นไปเรื่อย ๆ นี่คือข้อดีของพืช ยิ่งถ้าเราเอาลงไปปลูกในดินแล้วยังมีราคาแพง ยิ่งยั่งยืน เมื่อธรรมชาติกลับมาสู่เราแล้ว

เราก็ไม่ต้องไปหาที่อื่น เพราะทุกอย่างมีครบหมดแล้วในที่ของเรา ไม่ต้องไปแก่งแย่งของใคร

การปลูกต้นไม้ที่หลากหลาย เมื่อเรามีต้นกล้าที่ได้จากเรือนเพาะชำแล้วเราก็มีต้นกล้าที่จะนำไปปลูกต่อได้อีก โดยที่เราไม่ต้องไปซื้อต้นกล้า หรือกิ่งพันธุ์ที่ไหน เป็นการลดต้นทุนได้มากอีกทางหนึ่ง และที่สำคัญต้นไม้ที่เราปลูกลงในที่ของเรานั้นต้องมีความหลากหลาย คือปลูกทุกอย่างที่เราต้องการกิน และก็กินทุกอย่างที่เราปลูก ก็จะทำให้เรามีกินในทุกฤดูกาลได้การดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง เมื่อเรามีต้นไม้ที่เราปลูกไว้ในพื้นที่ของเราหลายชนิดแล้ว เราก็ไม่จำเป็นต้องไปหาที่อื่นเพราะในที่ของเราก็มีแล้ว ก็จะทำให้เรามีความสุขในการดำเนินชีวิตอยู่บนความพออยู่พอกินได้

ถ้าจะพูดถึงในทางพระพุทธศาสนาแล้ว การเอ็ดอยู่เอ็ดกินนี้ก็คือการศึกษา หรือการปฏิบัติตามระบบความเป็นจริงของธรรมชาติ ซึ่งหลักพระพุทธศาสนาบอกไว้ว่า การปฏิบัติตามระบบความเป็นจริงของธรรมชาตินั้นก็คือ การปฏิบัติตามหลักสังฆธรรม อริยธรรมและปริยัติธรรม ซึ่งสังฆธรรมนั้นก็คือ ระบบความเป็นจริงของธรรมชาติจากอริยธรรมก็คือ ระบบชีวิตทุกชีวิตที่อยู่ร่วมกัน ตามธรรมชาติ และปริยัติธรรมคือ ระเบียบการอยู่ร่วมกันในสังคม ในภาวะมนุษย์หรือสัตว์อื่น ๆ สังคมคน พืช ความหลากหลายตั้งแต่ 2 อย่างขึ้นไป ทำอย่างไรการอยู่ร่วมกันจึงจะไม่เบียดเบียนกัน อยู่อย่างเกื้อกูลกัน

ดังนั้นเมื่อเราพูดถึงพระพุทธศาสนาแล้วเราจะเห็นว่า ตามพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า นั้น พระองค์ทรงประสูติในป่า ตรัสรู้ในป่า และกัปรินิพพานในป่า แล้วทำไมเหตุการณ์ทุกอย่างจึงเกิดในป่าหมด นั่นก็แสดงให้เห็นว่าป่ามีความสำคัญกับชีวิต ธรรมชาติมีความสำคัญต่อชีวิตของคนทุกเพศทุกวัยที่เกิดมาบนผืนโลกใบนี้

มีปราชญ์ชาวอิสานกล่าวไว้ว่า "ป่าคือบ้าน ลำธารคือชีวิต มวลมิตรคือพลัง พึ่งตนเองคือความหวัง ธรรมชาติยังเพื่อชีวิตของทุกคน ทุกอย่างที่อยู่บนผืนโลกใบนี้ " ป่าเป็นสิ่งสำคัญว่าทุกอย่าง ถ้ามีผู้ใดทำลายป่า ก็คือทำลายศาสนา ทำลายป่าคือทำลายชีวิตของตนเอง ทำลายป่าคือทำลายชีวิตของคนอื่น ๆ และที่หนักกว่านั้นก็คือ ทำลายชีวิตของลูกหลานที่เกิดขึ้นมาบนผืนแผ่นดินนี้ที่อยู่เช่นกัน เมื่อเราทำลายป่าหมดแล้วนี้ก็เท่ากับทำลายชีวิตพืชและชีวิตสัตว์ทุกอย่างที่อยู่บนโลกใบนี้

ในปัจจุบันนี้ คนไทยถูกครอบงำทางความคิดว่า เงินคือพระเจ้า เงินสามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างได้ ซึ่งตัวนี้ทำให้คนไทยโดยเฉพาะชาวบ้านตามชนบท พยายามทำทุกวิถีทางที่จะทำให้ได้มาซึ่งคำว่า เงิน จนทำให้ชาวบ้านที่อยู่อย่างสงบสุขในสมัยก่อน มีภูมิปัญญา มีการดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย มีกินมีใช้ ไม่เป็นหนี้เป็นสิน ต้องทำตามกระแสบริโภคนิยมที่กำลังกลืนกินวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยไม่รู้ตัว ไปภู่นี้มาเพื่อหวังจะลงทุนให้ได้กำไรมาก ๆ แต่กลับเป็นหนี้เพิ่มขึ้น ปัจจุบันชาวบ้านที่วิ่งตามกระแสบริโภคนิยมเป็นหนี้เป็นสินเพิ่มมากขึ้น คนสมัยก่อนไม่ได้เรียนหนังสือ แต่เราสามารถสอนลูกหลานให้เป็นคนดีได้ และไม่เป็นหนี้ เขาพยายามสอนลูกหลานเขาเสมอว่า ป่าเป็นเหมือนชีวิต เป็นเหมือนแหล่งอาหารของเขา ไม่ให้ไปทำลาย ไม่ให้ไปตัดไม้ทำลายป่า ต้องรักษาไว้ ต้นไม้ใหญ่ๆ เขาก็บอกว่าห้ามไปตัดไปทำลาย ห้ามลบหลู่เพราะว่าต้นไม้ใหญ่มีผีสิงอยู่ อาศัยอยู่ ถ้าไปตัดไปทำลายจะทำให้เดือดร้อน นี่คือนักในสมัยก่อนว่าไว้ ซึ่งมันก็คือเขาต้องการที่จะอนุรักษ์ต้นไม้ อนุรักษ์ป่าไม้นั่นเอง มันเป็นกุศโลบายของคนในสมัยนั้นในการอนุรักษ์ป่า และการอยู่ร่วมกับป่ากับธรรมชาติให้ยั่งยืน อยู่อย่างเกื้อกูลอาศัยซึ่งกันและกัน

ดังนั้นจึงได้มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน ปัจจุบันชาวบ้านได้สูญเสียทางการคิดคือ ชาวบ้านไม่สามารถคิดเองได้ว่าตัวเองต้องทำอะไรจึงจะทำให้มีชีวิตอยู่รอด มีอยู่มีกินได้ ต้องให้คนอื่นมาคิดให้ตลอดเวลาว่า ต้องทำอย่างนี้ปลูกอันนี้จะเป็นราคา ก็แก้กันปลูกจนมากเกินจึงทำให้ไม่มีราคา ก็กลับกลายเป็นหนี้อีกมากมาย ทำอย่างไรที่จะให้ชาวบ้านได้หันกลับมาคิดเรื่องของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นแนวทางให้ชาวบ้านนั้นมีอยู่มีกิน ไม่เป็นหนี้

ถ้าจะพูดในแนวคิดแบบใหม่ อย่างปัจจุบัน ก็คือ การเห็ดอยู่เห็ดกินนี้ คือการนำเอากระทวงต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่หลาย ๆ กระทวงนี้มาตั้งไว้ที่บ้านของตนเอง นั่นก็คือ เอากระทวงเกษตรมาไว้ที่นา ที่สวนของเรา คือ ปลูกทุกอย่างที่เรากิน และกินทุกอย่างที่เราปลูก ที่มีในท้องถิ่นของเรา พืชบางชนิดให้ผล พืชบางชนิดให้ดอก บางชนิดใช้กินยอด บางชนิดใช้กินใบ บางชนิดเป็นยาสมุนไพร บางชนิดใช้ทำพื้น เราก็เอามาปลูกไว้ที่สวนของเรา กระทวงสาธารณสุขก็เอาไปไว้ที่สวนที่นาเรา คือ เราทำนา ทำสวนโดยไม่ใช้สารเคมี ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง เป็นอาหารที่บริสุทธิ์ ปราศจากสารพิษ ก็สามารถ

ทำให้เรามีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงขึ้น ไม่เป็นโรคเป็นภัย เป็นอาหารเพื่อสุขภาพ กระทรวงแรงงานเราก็เอามาไว้ที่บ้าน คนงานที่บ้านเรามีเท่าไรเราก็ไม่ให้ไปไหนเราก็เอามาจัดสรรเป็นคนที่ทำงานในสวนหรือในที่นา ในบ้านของเรา ก็ทำให้เรามีแรงงานใช้ ไม่ต้องไปขายแรงงานในที่อื่น อย่างที่หลาย ๆ คนเขาทำกัน คือแหล่งไปขายแรงงานที่กรุงเทพฯ เราก็เอาแรงงานไว้ที่บ้านและปลูกจิตสำนึกในการรักบ้านเกิดของตนเอง กระทรวงอุตสาหกรรม ก็เอามาจัดการกับพืชพันธ์ที่เราปลูกไว้ว่าจะต้องจัดการอย่างไร นำไปขายอย่างไร แปรรูปอย่างไร กระทรวงการคลัง ก็เอามาบริหารเรื่องการเงิน เรื่องรายรับรายจ่ายที่ใช้ไปในครอบครัว เมื่อเราได้นำเอากระทรวงต่าง ๆ มาไว้ที่บ้านของเราแล้ว เราก็สามารถที่จะบริหารของเราได้เอง โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เรามีทุนเดิมอยู่แล้ว มาประยุกต์ใช้กับกระบวนการต่าง ๆ ที่มันสามารถนำมาบริหารและประยุกต์ใช้ด้วยกันได้

การบริหารจัดการเพื่อการเห็ดอยู่เห็ดกิน

เมื่อพูดถึงเรื่องของการบริหารจัดการแล้ว สิ่งสำคัญที่สุดที่จะบริหารจัดการกับสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น ที่ทุกคนเห็นร่วมกันนั้นก็คือ ทุน ถ้าถามว่า 99 % เราจะบอกว่าทุนคือเงิน แต่เรามักจะลืมทุนที่ยิ่งใหญ่ที่เรามีอยู่ในชุมชนของเรา นั่นก็คือ ภูมิปัญญา ถ้าไม่มีภูมิปัญญาเอาเงินไปลงทุน มันก็หมดไปเฉย ๆ ฉะนั้นเราจะต้องบอกว่า ภูมิปัญญาคือทุนที่ยิ่งใหญ่ ถ้ามีเงินแล้ว ไม่มีภูมิปัญญาก็เอาไปบริหารอะไรไม่ได้ ดังนั้นทุนที่สำคัญของเรานั้นก็แยกออกได้เป็น

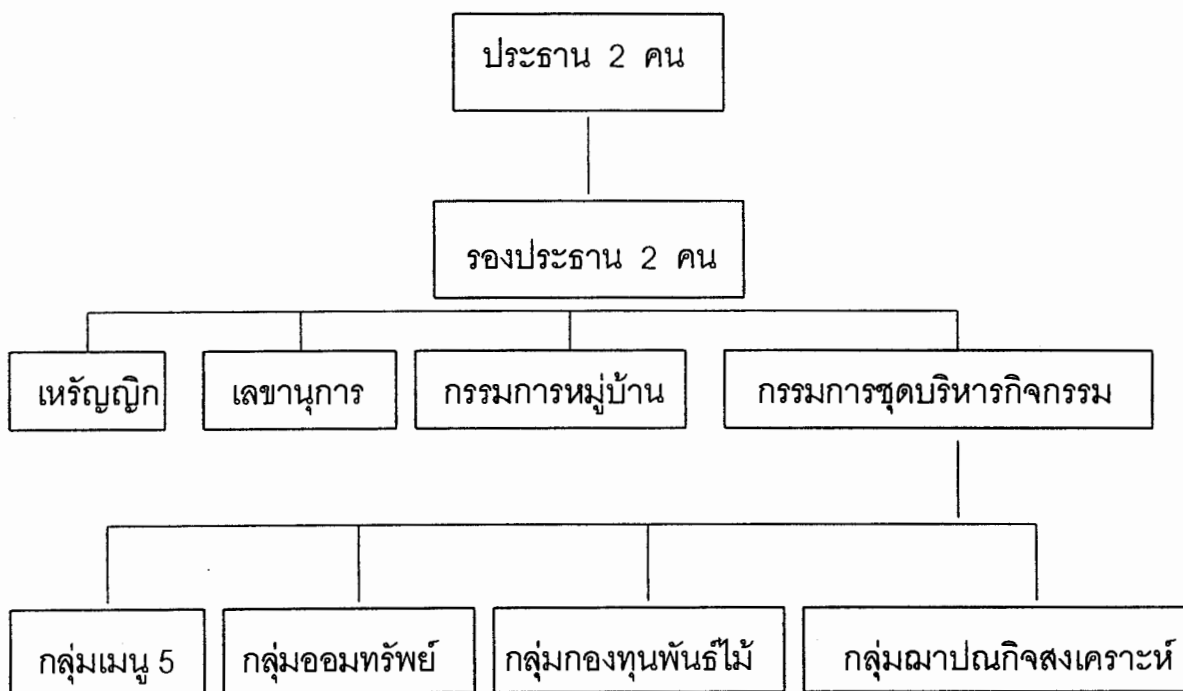
1. ภูมิปัญญา เพื่อที่จะนำมาใช้บริหารจัดการเกี่ยวกับสิ่งที่เราต้องการ
2. ทรัพยากรธรรมชาติ ก็คือทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเอง เช่น ภูเขา ป่าไม้ ห้วยหนอง คลองบึงที่มีอยู่ในท้องถิ่น นี่ก็นับเป็นทุนอันยิ่งใหญ่ มันไม่ใช่ทุนที่เริ่มต้นจาก 0 เราเริ่มจาก 10 แล้ว เพราะเรามีทั้งปัญญา มีทั้งที่ดิน ต้นไม้ ป่าไม้ และมีของกินด้วย ดังนั้นมันก็เริ่มจากทุนเดิมที่เรามีอยู่
3. แรงกาย ก็คือ แรงงานของเราเอง บริษัทใหญ่ ๆ ในกรุงเทพฯ เขาร่ำรวยเพราะใคร ก็เพราะแรงงานหนุ่มสาวที่ลงไปขายแรงงานนั่นเอง ซึ่งถ้าเราเอาแรงงานของเรามาทำงานของเราเองแล้วมันก็เป็นทุนที่สำคัญของเราอีกอย่างหนึ่ง
4. ความมีน้ำใจ ความเชื่ออาทร ความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ ก็มาจากการแบ่งปัน นับเป็นทุนอันยิ่งใหญ่อีกต่างหาก ถ้ามีทุนตัวนี้ยังงไรเราก็ไม่อดตาย เรามีเราก็แบ่งปันกัน ดัง

นั้นวัฒนธรรมการแบ่งปันก็ถือเป็นทุนเช่นกัน เพราะว่าถึงแม้จะอดตายอย่างไรก็ยังแบ่งปันกัน ในสังคม ในหมู่บ้านของเรา อย่างเช่น เราจะสร้างบ้าน เสาบ้านมันใหญ่ ยกคนเดียวไม่ไหว ก็ไปวานเพื่อนบ้านมาช่วยยก ก็ไม่ได้จ้างสักบาท เอาไก่เอาเป็ด มาต้มให้กินก็มีคนมาช่วยยกแล้ว

ดังนั้นทุนของเรานั้นก็ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นเงินเพียงอย่างเดียว เงินนั้นเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเอามาพัฒนาทุนที่เรามีอยู่ ให้มีราคาสูงขึ้น เท่านั้น เช่น ชาวบ้านเอาเงินทุนจากรัฐมาพัฒนาทุนที่ตัวเองมีอยู่ นำมาแปรรูปทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ทุนภายนอก คือ เงิน ทุนภายในคือ ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้าน นำเอาทุนภายนอกมาพัฒนาให้เป็นทุนที่มีค่ามากกว่าเดิม บางคนไปหามเงินมาเป็นหมื่นเป็นแสน เอามาปรับที่นาพัฒนาการเกษตร แต่เมื่อครบปีไม่ได้เงินไปส่งเขา ก็กลายเป็นหนี้ ดอกเบี้ยก็เพิ่มขึ้นทุกปี นี่คือการเอาเงินมาลงทุนแล้วขาดทุน ทุนในสังคมอันยิ่งใหญ่ของเราคือ ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติ แรงงานและความมีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกัน ส่วนทุนภายนอกนั้นเป็นเพียงตัวที่จะเข้ามาช่วยพัฒนาทุนภายในให้พัฒนาขึ้น ให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดได้ ดังนั้นจึงต้องมีการมาจัดกระบวนการทัศน์ใหม่ นั่นก็คือการหันกลับมาใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เรามีเป็นทุนเดิมอยู่ที่นี่ นั่นก็คือการเฝ้าอยู่เฝ้ากิน การทำการเกษตรเพื่อการมีอยู่มีกินตามแบบที่บรรพบุรุษเราได้เคยทำมาแล้วนั้น . เป็นหนทางที่จะทำให้ชีวิตเราอยู่รอดในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบัน

โดยสรุปแล้ว การเฝ้าอยู่เฝ้ากินนั้น ก็คือการทำเพื่อทดแทนสิ่งที่เราใช้ไปนั่นเอง โดยการทำการเกษตรแบบธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติด้วยความเกื้อกูลกัน ปลูกพืชหลาย ๆ อย่างในพื้นที่ของตนเอง ก็คือ ปลูกทุกอย่างที่เราต้องการกิน และก็กินทุกอย่างที่เราปลูก โดยไม่ใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลง หรือสารพิษต่าง ๆ และมีการทำการเฝ้าอยู่เฝ้ากินแบบครบวงจร เพื่อสร้างรายได้ และแบ่งปันเพื่อนบ้านเพื่อก่อให้เกิดสัมพันธ์ไมตรีที่ดีต่อกันของคนในหมู่บ้าน เป็นการเฝ้าอยู่เฝ้ากินที่มีแนวคิดที่ยั่งยืน มีกระบวนการถ่ายทอดไปสู่รุ่นลูกหลาน และเป็นการลงทุนที่ยั่งยืนด้วย

โครงสร้างการบริหารงานกลุ่มวนเกษตร

การขยายพันธุ์พืชพื้นบ้าน

การขยายพันธุ์พืช นับเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอีกอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านโนนหัวช้างได้พัฒนาและทดลองมาจนเป็นองค์ความรู้ที่จัดเป็นหลักสูตรให้ในการอบรมแต่ละครั้ง และนับเป็นการค้นพบแล้วทดลองของชาวบ้านเองที่นำเอาภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมมาใช้ ซึ่งหลักการขยายพันธุ์พืชพื้นบ้านมีดังนี้

การขยายพันธุ์หวาย

หวายเป็นพืชพื้นบ้านทางภาคอีสานที่นิยมนำมาประกอบอาหารรับประทาน ซึ่งเป็นพืชที่เพาะพันธุ์ยาก จะมีการเพาะพันธุ์โดยการใช้เมล็ด โดยที่ชาวบ้านได้มีขั้นตอนและวิธีการขยายพันธุ์โดย

1. การแคะตาหวายก่อนนำไปปลูก
2. การนำเมล็ดหวายที่แก่จัดแล้วมาปลูก

การแคะตาหวาย

การแคะตาหวายสามารถทำได้โดยการนำเมล็ดหวายที่สุกแล้วนำมาตำแล้วก็ล้างน้ำเอาเนื้อออกให้สะอาด จากนั้นนำเอาเมล็ดหวายที่ล้างสะอาดแล้วไปตากแดดให้แห้งเราจะเห็นตาหวายที่อยู่บนเมล็ดหวาย ตรงบริเวณกลางเมล็ดที่มีลักษณะนูนเข้าไป ใช้มีดปลายแหลมแคะตาบริเวณนั้นออกก่อนนำไปปลูก

การเพาะเมล็ดหวายที่แก่จัดแล้ว

- เริ่มต้นโดยการนำเมล็ดหวายที่สุกเต็มที่และแก่จัดแล้ว มาโขลก ตำ ในครก ให้เมล็ดหวายหลุดออกจากเนื้อ
- นำเมล็ดหวายที่ตำเสร็จแล้ว ไปล้างน้ำ เอาเนื้อออกให้สะอาด
- นำเมล็ดหวายที่ล้างสะอาดแล้วมาตากแดดให้แห้ง 2 – 3 วัน
- เตรียมที่เพาะเมล็ดหวาย โดยการนำเอาขุยมะพร้าวมาแช่น้ำ ปั่นน้ำออกให้หมาด ๆ

- จากนั้นนำขลุยมะพร้าวที่ได้ มาล้างเพื่อฆ่าเชื้อ
- นำเอาขลุยมะพร้าวมาใส่ในภาชนะปลูกหนา 3 นิ้ว
- นำเอาเมล็ดหวายที่แห้งแล้วมาแช่ในน้ำสมสายชู 2-3 คืน
- จากนั้นจึงนำเอาเมล็ดหวายไปปลูกในภาชนะที่เตรียมไว้
- นำพลาสติกสีขาวมาคลุมมัดให้ดี ๆ เพาะประมาณ 1 อาทิตย์-1 เดือน เมล็ด

หวายจะงอก

การเพาะเมล็ดหมากเฒ่า

หมากเฒ่าเป็นพืชพื้นบ้านทางภาคอีสาน เป็นไม้ยืนต้น ออกผลเป็นพวง เมล็ดมีลักษณะกลมเล็ก เวลาสุกจะมีสีดำ มีรสหวาน ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านได้นำผลหมากเฒ่ามาเป็นวัตถุดิบในการแปรรูปเป็นน้ำผลไม้และไวท์หมากเฒ่า ซึ่งเป็นที่นิยมของชาวอีสานอย่างยิ่ง ซึ่งการขยายพันธุ์หมากเฒ่าสามารถใช้เมล็ดในการขยายพันธุ์ได้

การเพาะเมล็ดหมากเฒ่า

- นำเมล็ดหมากเฒ่าที่สุกเต็มที่แล้วนำมารวมกัน
- นำเมล็ดหมากเฒ่าที่เตรียมไว้มาใส่รวมกันไว้ในถุง
- ทิ้งเมล็ดหมากเฒ่าไว้ให้แห้งประมาณ 2 เดือน
- จากนั้นนำเมล็ดหมากเฒ่ามาปลูก จะทำให้สามารถงอกได้เร็วขึ้น

การเพาะผักเม็ก

ผักเม็กเป็นผักพื้นบ้านทางภาคอีสาน เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ชาวบ้านนิยมนำใบอ่อนมารับประทานแทนผัก ใช้รับประทานกับลาบ ก้อย เป็นเครื่องเคียงกับอาหาร มีรสเปรี้ยว เป็นที่นิยมรับประทานของชาวอีสาน

การเพาะผักเม็ก

- นำเมล็ดผักเม็กที่แก่เต็มที่แล้วมาตามต้องการ
- เตรียมภาชนะในการเพาะเมล็ด ก่อนนำเมล็ดมาเพาะ
- นำเมล็ดสด ๆ มาเพาะได้เลย

การเพาะผักต้ว

ผักต้วเป็นผักพื้นบ้านของชาวอีสาน มีลักษณะเป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ชาวบ้านนิยมนำใบอ่อนมารับประทานแทนผักเช่นเดียวกับผักเม็ก ใช้รับประทานกับลาบ ก้อย มีรสเปรี้ยว โดยมากจะขึ้นในบริเวณที่เป็นป่า ซึ่งถือได้ว่าเป็นไม้ป่าก็ได้ แต่ปัจจุบันชาวบ้านได้นำเมล็ดมาเพาะเพื่อนำมาปลูกกินเอง

การเพาะผักต้ว

- นำเมล็ดผักต้วที่สุกแล้วมาตามต้องการ
- นำเมล็ดมาทุบให้แตก ให้เมล็ดมันออกมา
- เตรียมแปลงปลูก
- นำเมล็ดไปเพาะในแปลงที่เตรียมไว้

การแปรรูปน้ำผลไม้พื้นบ้าน

ชาวบ้านบ้านโนนหัวช้างยังมีการนำเอาภูมิปัญญามาใช้ในการแปรรูปโดยนำเอาผลไม้ป่าที่มีในหมู่บ้านมาแปรรูปเป็นน้ำผลไม้ ซึ่งเป็นการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรให้มีราคาสูงขึ้น ซึ่งน้ำผลไม้ที่ได้นำมาทำได้แก่ หมากเฒ่า มะขามป้อม สมอไทย มะปราง ตะไคร้ หมากแงว ซึ่งเป็นผลไม้พื้นบ้านที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านและปัจจุบันได้มีการปลูกกันมากขึ้นเพื่อนำมาแปรรูปเป็นน้ำผลไม้ ซึ่งมีกรรมวิธีการทำดังนี้

การทำน้ำหมากเฒ่า

1. นำผลเฒ่าสีแดงและเฒ่าสุกสีด้ามาผสมกันในอัตราส่วน 3 : 3
2. นำไปล้างด้วยน้ำสะอาดแล้วนำมาปั่นคั้นเอาแต่น้ำ กรองแยกเอากากออก
(เฒ่า 6 ก.ก. ต่อ น้ำ 6 ลิตร)
3. นำน้ำเฒ่าที่ได้มาปรับความเป็นกรด คือ น้ำเฒ่า 10 ก.ก. เพิ่มน้ำอีก 3 ก.ก. ทั้งนี้ส่วนผสมของน้ำเฒ่าต้องไม่น้อยกว่า 85 %
4. ปรับความหวานโดยการใช้น้ำตาลทรายไม่ฟอกสี 40 % (3 ก.ก.)

5. นำน้ำเมาเป็นที่อุณหภูมิ 80 – 85 องศาเซลเซียส นานประมาณ 20 – 30 นาที
6. นำมาบรรจุขวดแก้วที่ผ่านการฆ่าเชื้อแล้ว ขณะที่กำลังร้อน
7. ปิดฝาจีบ
8. ล้างคราบข้างนอกขวด ทิ้งไว้ให้แห้ง
9. ปิดฝา cap หุ้มฝาขวด

การทำน้ำตะคร้อ

1. นำผลตะคร้อสุกมาล้างให้สะอาดแล้วปลอกเปลือก 6 ก.ก.
2. นำไปล้างด้วยน้ำสะอาดแล้วนำมาปั่นคั้นเอาแต่น้ำ กรองแยกเอากากออก
(ตะคร้อ 6 ก.ก. ต่อ น้ำ 6 ก.ก.)
3. นำน้ำตะคร้อที่ได้มาปรับความเป็นกรด คือน้ำตะคร้อ 10 ก.ก. เพิ่มน้ำอีก 3 ก.ก.
ทั้งนี้ส่วนผสมของน้ำตะคร้อต้องไม่น้อยกว่า 85 %
4. ปรับความหวานโดยการใช้น้ำตาลทรายไม่ฟอกสี 40 % (3 ก.ก.)
5. นำน้ำตะคร้อมาต้มที่อุณหภูมิ 80 – 85 องศาเซลเซียส นานประมาณ 20 – 30 นาที
6. นำมาบรรจุขวดแก้วที่ผ่านการฆ่าเชื้อแล้ว ขณะที่กำลังร้อน
7. ปิดฝาจีบ
8. ล้างคราบข้างนอกขวด ทิ้งไว้ให้แห้ง
9. ปิดฝา cap หุ้มฝาขวด

การทำน้ำมะขามป้อม

1. นำผลมะขามป้อมสุกมา 6 ก.ก.
2. นำไปล้างด้วยน้ำสะอาดแล้วนำมาปั่นคั้นเอาแต่น้ำ กรองแยกเอากากออก
(มะขามป้อม 6 ก.ก. ต่อ น้ำ 6 ก.ก.)
3. นำน้ำมะขามป้อมที่ได้มาปรับความเป็นกรด คือน้ำมะขามป้อม 10 ก.ก. เพิ่มน้ำ
อีก 3 ก.ก. ทั้งนี้ส่วนผสมของน้ำมะขามป้อมต้องไม่น้อยกว่า 85 %
4. ปรับความหวานโดยการใช้น้ำตาลทรายไม่ฟอกสี 40 % (3 ก.ก.)

5. นำน้ำมะขามป้อม มาต้มที่อุณหภูมิ 80 – 85 องศาเซลเซียส นานประมาณ 20 – 30 นาที
6. นำมาบรรจุขวดแก้วที่ผ่านการฆ่าเชื้อแล้ว ขณะที่กำลังร้อน
7. ปิดฝาจิบ
8. ล้างคราบข้างนอกขวด ทิ้งไว้ให้แห้ง
9. ปิดฝา cap หุ้มฝาขวด

การทำน้ำสมอไทย

1. นำผลสมอไทยมาแล้วปลอกเปลือก 6 ก.ก.
2. นำไปล้างด้วยน้ำสะอาดแล้วนำมาปั่นคั้นเอาแต่น้ำ กรองแยกเอากากออก (สมอไทย 6 ก.ก. ต่อ น้ำ 6 ก.ก.)
3. นำน้ำสมอไทยที่ได้มาปรับความเป็นกรดคือน้ำสมอไทย 10 ก.ก. เพิ่มน้ำอีก 3 ก.ก. ทั้งนี้ส่วนผสมของน้ำสมอไทยต้องไม่น้อยกว่า 85 %
4. ปรับความหวานโดยการใช้น้ำตาลทรายไม่ฟอกสี 40 % (3 ก.ก.)
5. นำน้ำสมอไทยมาต้มที่อุณหภูมิ 80 – 85 องศาเซลเซียส นานประมาณ 20 – 30 นาที
6. นำมาบรรจุขวดแก้วที่ผ่านการฆ่าเชื้อแล้ว ขณะที่กำลังร้อน
7. ปิดฝาจิบ
8. ล้างคราบข้างนอกขวด ทิ้งไว้ให้แห้ง
9. ปิดฝา cap หุ้มฝาขวด

การทำน้ำมะพร้าว

1. นำผลมะพร้าวสุกมา 6 ก.ก.
2. นำไปล้างด้วยน้ำสะอาดแล้วนำมาปั่นคั้นเอาแต่น้ำ กรองแยกเอากากออก (มะพร้าว 6 ก.ก. ต่อ น้ำ 6 ก.ก.)
3. นำน้ำมะพร้าวที่ได้มาปรับความเข้มข้น คือน้ำมะพร้าว 10 ก.ก. เพิ่มน้ำอีก 3 ก.ก. ทั้งนี้ส่วนผสมของน้ำมะพร้าวต้องไม่น้อยกว่า 85 %
4. ปรับความหวานโดยการใช้น้ำตาลทรายไม่ฟอกสี 40 % (3 ก.ก.)

5. นำน้ำมะพร้าวมาต้มที่อุณหภูมิ 80 – 85 องศาเซลเซียส นานประมาณ 20 – 30 นาที
6. นำมาบรรจุขวดแก้วที่ผ่านการฆ่าเชื้อแล้ว ขณะที่กำลังร้อน
7. ปิดฝาจิบ
8. ล้างคราบข้างนอกขวด ทิ้งไว้ให้แห้ง
9. ปิดฝา cap หุ้มฝาขวด

การทำน้ำหมากแวง

1. นำผลหมากแวงสุกมาล้างให้สะอาดแล้วปอกเปลือก 6 ก.ก.
2. นำไปล้างด้วยน้ำสะอาดแล้วนำมาปั่นคั้นเอาแต่น้ำ กรองแยกเอากากออก (หมากแวง 6 ก.ก. ต่อ น้ำ 6 ก.ก.)
3. นำน้ำหมากแวงที่ได้มาปรับความเป็นกรด คือน้ำหมากแวง 10 ก.ก. เพิ่มน้ำอีก 3 ก.ก. ทั้งนี้ส่วนผสมของน้ำหมากแวงต้องไม่น้อยกว่า 85 %
4. ปรับความหวานโดยการใช้น้ำตาลทรายไม่ฟอกสี 40 % (3 ก.ก.)
5. นำน้ำหมากแวงมาต้มที่อุณหภูมิ 80 – 85 องศาเซลเซียส นานประมาณ 20 – 30 นาที
6. นำมาบรรจุขวดแก้วที่ผ่านการฆ่าเชื้อแล้ว ขณะที่กำลังร้อน
7. ปิดฝาจิบ
8. ล้างคราบข้างนอกขวด ทิ้งไว้ให้แห้ง
9. ปิดฝา cap หุ้มฝาขวด

การทำน้ำตะไคร้ 3 สหาย

1. นำตะไคร้ มะนาว ใบเตย มาล้างให้สะอาดใน (อัตราส่วน 3 : 1 : 2) 6 ก.ก.
2. แล้วนำตะไคร้มาทุบ เอาใบเตยมาปั่น และมะนาว คั้นเอาแต่น้ำ กรองแยกเอากากออก (น้ำตะไคร้ 6 ก.ก. ต่อ น้ำ 6 ก.ก.)
3. นำน้ำตะไคร้ที่ได้มาปรับความเข้มข้น คือน้ำตะไคร้ 10 ก.ก. เพิ่มน้ำอีก 3 ก.ก. ทั้งนี้ส่วนผสมของน้ำตะไคร้ต้องไม่น้อยกว่า 85 %
4. ปรับความหวานโดยการใช้น้ำตาลทรายไม่ฟอกสี 40 % (3 ก.ก.)

5. นำน้ำตะไคร้มาต้มที่อุณหภูมิ 80 – 85 องศาเซลเซียส นานประมาณ 20 – 30 นาที
6. นำมาบรรจุขวดแก้วที่ผ่านการฆ่าเชื้อแล้ว ขณะที่กำลังร้อน
7. ปิดฝาจิบ
8. ล้างคราบข้างนอกขวด ทิ้งไว้ให้แห้ง
9. ปิดฝา cap หุ้มฝาขวด

การทำไวน์หมากเม่า

1. นำเม่าสุกดำ – แดง (5 : 1) 6 ก.ก.
2. ล้างผลเม่าด้วยน้ำสะอาดแล้วนำมาปั่น
3. นำไปต้มทิ้งกาก นานประมาณ 15 – 20 นาที
4. นำมาเติมน้ำเย็นให้ได้ 20 ลิตร คนให้เข้ากัน
5. กรองแยกกากออก
6. นำน้ำเม่าที่ได้ไปต้มพอเดือดแล้วเติมน้ำตาลทรายไม่ฟอกสี (6 ก.ก.) นาน 20 – 30 นาที
7. ทิ้งให้เย็นนำไปบรรจุถังโพลาลิส (ที่ฆ่าเชื้อแล้ว) เติมหิวเชื้อหมักทิ้งไว้ 7 – 15 วัน จะได้รสหวาน และ 21 – 1 เดือน จะมีรสชาติที่เข้มข้นขึ้น
8. เมื่อครบกำหนดที่ต้องการแล้วนำมาน็อคเชื้อโดยการต้มที่อุณหภูมิ 45 องศา นาน 20 – 30 นาที
9. นำมาบรรจุถึงที่ฆ่าเชื้อแล้ว นำไปบ่มไว้ในห้องที่เย็น อากาศถ่ายเท ได้สะดวก (ช่วงปลายฝนต้นหนาว) เป็นฤดูที่บ่มไวน์ได้ดีที่สุดนานอย่างน้อย 3 เดือนขึ้นไป
10. นำมาบรรจุขวดแก้วที่ผ่านการฆ่าเชื้อแล้ว
11. ปิดฝาจิบ ล้างคราบข้างนอกขวด
12. ทิ้งไว้ให้แห้ง

การทำไวน์หม่อน

1. นำหม่อนสุกดำ – แดง (5 : 1) 6 ก.ก.
2. ล้างผลหม่อนด้วยน้ำสะอาดแล้วนำมาปั่น
3. นำไปต้มทิ้งกาก นานประมาณ 15 – 20 นาที
4. นำมาเติมน้ำเย็นให้ได้ 20 ลิตร คนให้เข้ากัน
5. กรองแยกกากออก
6. นำน้ำหม่อนที่ได้ไปต้มพอเดือดแล้วเติมน้ำตาลทรายไม่ฟอกสี (6 ก.ก.) นาน 20 – 30 นาที
7. ทิ้งให้เย็นนำไปบรรจุถังโพลาลิส (ที่ฆ่าเชื้อแล้ว) เติมห่วงโซ่หมักทิ้งไว้ 7 – 15 วัน จะได้รสหวาน และ 21 – 1 เดือน จะมีรสชาติที่เข้มข้นขึ้น
8. เมื่อครบกำหนดที่ต้องการแล้วนำมาน็อคเชื้อโดยการต้มที่อุณหภูมิ 45 องศา นาน 20 – 30 นาที
9. นำมาบรรจุถังที่ฆ่าเชื้อแล้ว นำไปบ่มไว้ในห้องที่เย็น อากาศถ่ายเทได้สะดวก (ช่วงปลายฝนต้นหนาว) เป็นฤดูที่บ่มไวน์ได้ดีที่สุดนานอย่างน้อย 3 เดือนขึ้นไป
10. นำมาบรรจุขวดแก้วที่ผ่านการฆ่าเชื้อแล้ว
11. ปิดฝาจีบ ล้างคราบข้างนอกขวด
12. ทิ้งไว้ให้แห้ง

การทำไวน้มะขามป้อม

1. นำมะขามป้อม 6 ก.ก.
2. ล้างผลมะขามป้อมด้วยน้ำสะอาดแล้วนำมาปั่น
3. นำไปต้มทั้งกาก นานประมาณ 15 – 20 นาที
4. นำมาเติมน้ำเย็นให้ได้ 20 ลิตร คนให้เข้ากัน
5. กรองแยกกากออก
6. นำน้ำมะขามป้อมที่ได้ไปต้มพอเดือดแล้วเติมน้ำตาลทรายไม่ฟอกสี (6 ก.ก.)
นาน 20 – 30 นาที
7. ทิ้งให้เย็นนำไปบรรจุถังโพลาลิส (ที่ฆ่าเชื้อแล้ว) เติมหิวเชื้อหมักทิ้งไว้ 7 – 15
วัน จะได้รสหวาน และ 21 – 1 เดือน จะมีรสชาติที่เข้มข้นขึ้น
8. เมื่อครบกำหนดที่ต้องการแล้วนำมาน็อคเชื้อโดยการต้มที่อุณหภูมิ 45 องศา
นาน 20 – 30 นาที
9. นำมาบรรจุถังที่ฆ่าเชื้อแล้ว นำไปบ่มไว้ในห้องที่เย็น อากาศถ่ายเทได้สะดวก
(ช่วงปลายฝนต้นหนาว) เป็นฤดูที่บ่มไวน์ได้ดีที่สุดนานอย่างน้อย 3 เดือนขึ้นไป
10. นำมาบรรจุขวดแก้วที่ผ่านการฆ่าเชื้อแล้ว
11. ปิดฝาจิบ ล้างคราบข้างนอกขวด
12. ทิ้งไว้ให้แห้ง

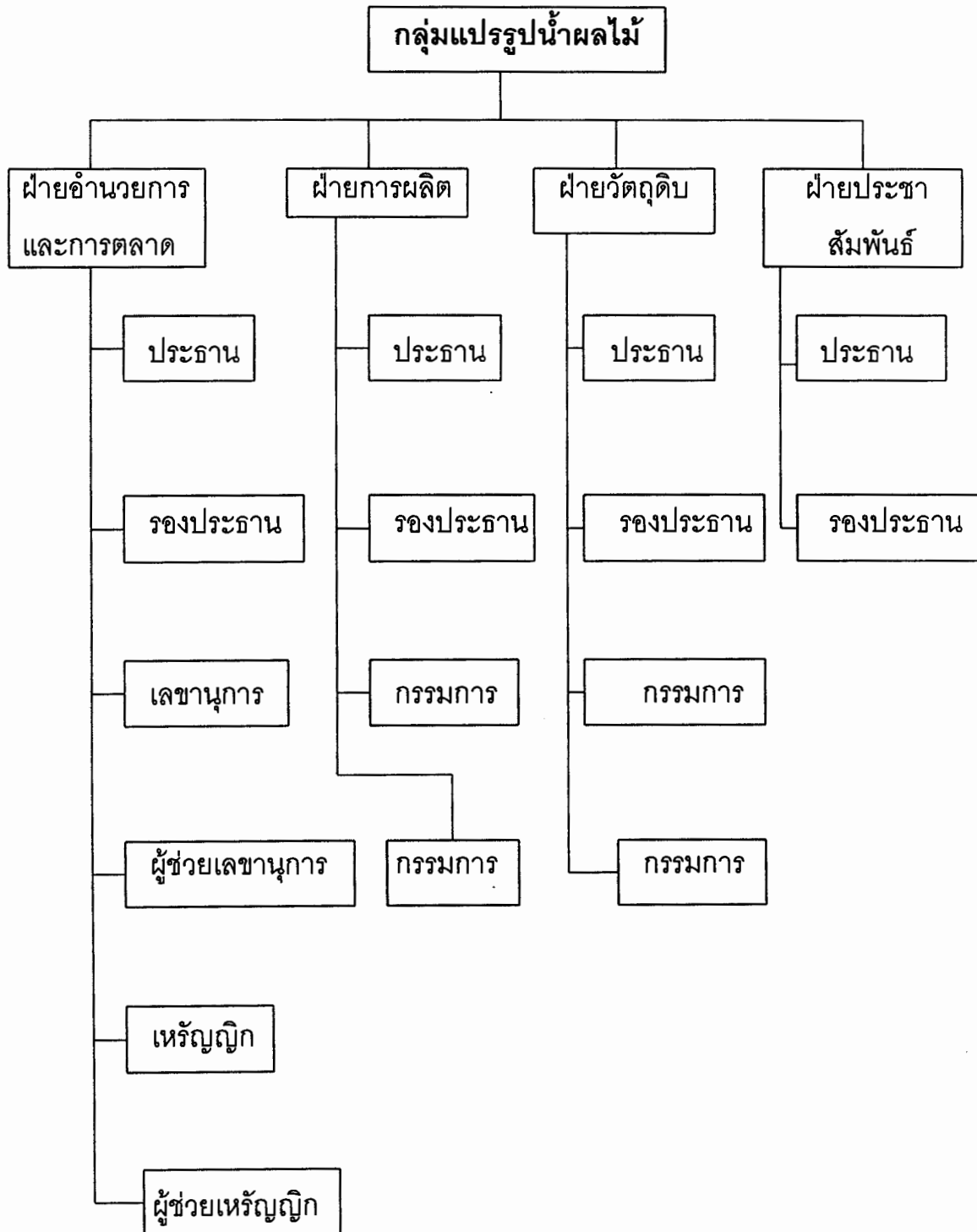
การทำไวน้ำหมากแฉว

1. นำหมากแฉวสุก 6 ก.ก.
2. ล้างผลหมากแฉวด้วยน้ำสะอาดนำมาปลอกเปลือก ล้างอีกครั้ง แล้วนำมาปั่น
3. นำไปต้มทั้งกาก นานประมาณ 15 – 20 นาที
4. นำมาเติมน้ำเย็นให้ได้ 20 ลิตร คนให้เข้ากัน
5. กรองแยกกากออก
6. นำน้ำหมากแฉวที่ได้ไปต้มพอเดือดแล้วเติมน้ำตาลทรายไม่ฟอกสี (6 ก.ก.) นาน 20 – 30 นาที
7. ทิ้งให้เย็นนำไปบรรจุถังโพลาลิส (ที่ฆ่าเชื้อแล้ว) เติมห่วงเชื่อมักทิ้งไว้ 7 – 15 วัน จะได้รสหวาน และ 21 – 1 เดือน จะมีรสชาติที่เข้มข้นขึ้น
8. เมื่อครบกำหนดที่ต้องการแล้วนำมาบ่มเชื้อโดยการต้มที่อุณหภูมิ 45 องศา นาน 20 – 30 นาที
9. นำมาบรรจุถังที่ฆ่าเชื้อแล้ว นำไปบ่มไว้ในห้องที่เย็น อากาศถ่ายเท ได้สะดวก (ช่วงปลายฝนต้นหนาว) เป็นฤดูที่บ่มไวน์ได้ดีที่สุดนานอย่างน้อย 3 เดือนขึ้นไป
10. นำมาบรรจุขวดแก้วที่ผ่านการฆ่าเชื้อแล้ว
11. ปิดฝาจิบ ล้างคราบข้างนอกขวด
12. ทิ้งไว้ให้แห้ง

ฤดูกาลให้ผลผลิตของผลไม้พื้นบ้าน

ตะคร้อ	ช่วง	เดือนมิถุนายน – เดือนสิงหาคม
หมากเฒ่า	ช่วง	เดือนกรกฎาคม – เดือนตุลาคม
สมอไทย	ช่วง	เดือนตุลาคม – เดือนธันวาคม
มะขามป้อม	ช่วง	เดือนตุลาคม - เดือนธันวาคม
มะปราง	ช่วง	เดือนมกราคม – เดือนมีนาคม

โครงสร้างการบริหารงานกลุ่มแปรรูปน้ำผลไม้

บทที่ 5

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

“ ศูนย์การเรียนรู้การเห็ดอยู่เห็ดกิน ” ของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน เป็นเครื่องมือ สร้าง การเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชนท้องถิ่น เพื่อสร้างปัญญา ให้ชุมชนสามารถจัดการ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ไปพร้อม ๆ กันซึ่งจะทำให้เกิดคนดี คนเก่ง ครอบครัวยุคใหม่ ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติ สิ่งแวดล้อมยั่งยืน ชุมชนพึ่งตนเองได้ เป็น การช่วยแบ่งเบาภาระของหน่วยงานรัฐ ซึ่งในอนาคตจะต้องลดขนาดขององค์กรให้เล็กลง

“ ศูนย์การเรียนรู้การเห็ดอยู่เห็ดกิน ” เปรียบเสมือน โรงเรียนชุมชนที่เป็นศูนย์การ เรียนรู้ตามอัธยาศัยที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ดีที่สุด ทั้งยังช่วยเสริมระบอบ ประชาธิปไตย สร้างคุณธรรมจริยธรรม สร้างจิตสำนึกใหม่ โดยใช้กระบวนการกลุ่มและ เครือข่ายในการพัฒนาชุมชนและสังคม ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการใช้ความคิดในการ สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน การทำงานร่วมกันเป็นทีม การบริการข้อมูลข่าวสาร การบริการฝึก อบรมและการให้คำปรึกษาแนะนำ

ศูนย์การเรียนรู้การเห็ดอยู่เห็ดกิน มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจพอ เพียง เพราะนอกจากจะสร้างโอกาสให้กับคนในชุมชนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างเต็ม ศักยภาพแล้ว ยังเป็นจุดเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สากล เพื่อพัฒนาเทคโนโลยี ที่เหมาะสมสำหรับใช้ในแต่ละท้องถิ่นซึ่งเป็นที่จะต้องปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่เสมอ

ศูนย์เห็ดอยู่เห็ดกิน บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพิ่ม อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชาวบ้านเป็นผู้สอน ซึ่งสิ่งที่ชาวบ้านนำมาสอน หรือเราเรียกว่าการ ถ่ายทอดองค์ความรู้ของชาวบ้านนั้น ชาวบ้านเขาได้มีกระบวนการ มีขั้นตอนการถ่ายทอด ตรงนี้จะเป็นระบบและไปในทิศทางเดียวกัน จนได้มีการสั่งสมเป็นตัวเององค์ความรู้ในการ นำไปถ่ายทอดให้สมาชิกในกลุ่มของตนเอง จนสามารถสร้างเครือข่ายเป็นกลุ่มก้อนและ ดำรงชีวิตอยู่ในสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน อย่างพอมือพอกิน

การจัดกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดตัวเององค์ความรู้ไปยังสมาชิกในกลุ่มของ ศูนย์เห็ดอยู่เห็ดกินนั้น มีความแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ และมีจุดเด่นในการถ่ายทอดโดยผู้นำ กลุ่มและสมาชิกในกลุ่มที่ทำและประสบผลสำเร็จแล้วมาเป็นผู้สอน หรือที่ชาวบ้านเขาเรียก กันว่า “ ครู ” นั้นเอง

ในศูนย์การเรียนรู้การเฝ้าอยู่เฝ้ากินนี้จะมีผู้เข้ามาเรียนรู้ 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ กลุ่มแรกจะเป็นสมาชิกภายในกลุ่มเองซึ่งยังขาดแนวความคิด ความรู้ ความชำนาญ ในการทำการเฝ้าอยู่เฝ้ากิน และกลุ่มที่สอง คือกลุ่มคนภายนอกที่ไม่ใช่สมาชิกในกลุ่มที่มีความสนใจกิจกรรมที่ทางกลุ่มของศูนย์เฝ้าอยู่เฝ้ากินทำอยู่ อาจจะเป็นกลุ่มของชาวบ้าน กลุ่มอื่น ๆ นักเรียน นักศึกษา หรือกลุ่มอื่น ๆ ที่มีความสนใจ จึงนับเป็นสิ่งที่สามารถบ่งชี้ได้ว่า กระบวนการถ่ายทอดของกลุ่มเป็นขั้นตอน และมีแบบแผนการถ่ายทอดอย่างมีกระบวนการ

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่สมาชิกในกลุ่ม

ก่อนที่จะเริ่มกระบวนการถ่ายทอดความรู้ไปสู่สมาชิกในกลุ่มนั้น สิ่งที่คุณสอนหรือครู จะต้องพึงกระทำก่อนคือ จะต้องเริ่มต้นจากการสร้างแนวคิด ให้แนวคิด ใส่แนวความคิด ให้กับสมาชิกในกลุ่มได้คิดร่วมกันและไปในทิศทางเดียวกันก่อน และกระบวนการสร้างแนวคิดนี้จะมีการสร้างจากสถาบันครอบครัวก่อน คือจะเริ่มจากพ่อและแม่ จากนั้นก็จะเป็นลูกหลาน คือจะใส่แนวคิดให้กับทุกคนในครอบครัว คิดไปในทิศทางเดียวกัน คิดในแนวเดียวกัน นี่คือขั้นตอนแรกสุด ก่อนที่จะมีการจัดกระบวนการขั้นต่อไป ซึ่งนับว่าเป็นกระบวนการที่สำคัญมาก และเป็นการเตรียมพร้อมให้กับสมาชิกที่จะเข้ารับการอบรมทุกรุ่น

การสร้างแนวคิดให้กับสมาชิกในกลุ่ม

ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในกลุ่มนั้น จะเป็นกระบวนการหนึ่งที่อยู่หลักสูตรที่อบรมกัน คือ เป็นหลักสูตร 3 วัน 2 คืน และหลักการสร้างแนวคิดให้กับสมาชิกในกลุ่มนั้นก็นับว่าเป็นกระบวนการแรกสุดที่จะให้กับผู้ที่เข้าอบรม เพื่อเป็นการเตรียมตัว และเตรียมความพร้อมให้กับคนที่เข้าอบรมให้มีแนวความคิดไปในแนวทางเดียวกันก่อน ที่จะทำการอบรมขั้นตอนอื่น ๆ ต่อไป

การสร้างแนวคิดให้กับสมาชิกในกลุ่มนั้นจะเริ่มสร้างตั้งแต่วันแรกให้กับสมาชิกในกลุ่ม ในขั้นแรกเลยในการที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกตั้งแต่เริ่มแรกที่เริ่มก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาแล้ว ในกลุ่มของชาวบ้านเองจะไม่คิดเอาเรื่องเงินมาเป็นตัวตั้งในการตั้งกลุ่มขึ้นมา แต่จะคำนึง

ถึงความเป็นพี่เป็นน้อง ความเอื้ออาทรต่อกันของสมาชิกในกลุ่ม สิ่งแวดล้อมรอบตัว นี่คือนี่คือสิ่งที่สมาชิกในกลุ่มตกลงกัน จะไม่ได้เอาเรื่องเงินมาเป็นตัวตั้ง เพราะถ้าเอาเรื่องเงินมาเป็นตัวตั้งแล้ว คนเราจะพยายามที่จะแสวงหาเงิน เพื่อที่จะชุกคอยู่ในสังคมได้ เลยทำให้ลืมนึกไปว่าสิ่งที่อยู่รอบตัวเองก็มีความสำคัญ แต่ในปัจจุบันในกลุ่มได้เอากการให้แนวคิด วิธีการคิด คือ การสร้างปัญญาให้กันและกัน สิ่งใดที่ทำมาที่มุ่งหวังเพื่อความรวยทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยว ปลูกกล้วยก็กล้วยทั้งสิ้น ปลูกลิ้นจี่ก็ลิ้นจี่ทั้งสิ้น เวลาขายก็เดินขบวนขาย เพราะว่าไม่ได้ราคา ต้องการขายในราคาสูงเพราะต้องลงทุนสูง ลงแรงมาก ต้องซื้อปุ๋ย ซื้อสารเคมี ซื้อฮอร์โมน ถ้าขายไม่ได้ตามราคาที่ตั้งไว้ก็ขาดทุน นั่นคือสิ่งที่กลุ่มเขาได้ทำและได้มีบทเรียนมาแล้ว ทำล้มเหลวมาแล้ว

หลักคิดที่ยึดมั่นเอาเงินตรา เป็นพระเจ้า กำลังได้รับการโหมกระพือว่า เป็นเพียงวิธีการเดียวที่จะใช้แก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจสังคมได้

หน่วยงานของรัฐหลายกระทรวง กำลังประโคนโหมแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยเอาเงินตราเป็นตัวตั้ง นำเงินกู้จากต่างประเทศมากระจายลงสู่ชุมชน

โครงการเงินกู้มีयाชวา จากประเทศญี่ปุ่นจำนวนห้าหมื่นกว่าล้านบาทเป็นกรณีตัวอย่างที่กระทรวงต่าง ๆ แบ่งกันเอาไปใช้พัฒนาชุมชน/หมู่บ้าน ทั่วประเทศ ตามแผนกระตุ้นเศรษฐกิจของรัฐบาล

แท้ที่จริงแล้ว เป็นอุบายของรัฐที่หวังช่วยเหลือภาคอุตสาหกรรมเนื่องจากในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ ประชาชนหันมาป้องกันตนเอง ด้วยการประหยัด จับจ่ายใช้สอยเท่าที่จำเป็น เป็นเหตุให้ซื้อสินค้าหรือผลผลิตอุตสาหกรรมน้อยลง จึงทุ่มเทเงินลงไปให้ชุมชน/หมู่บ้านใช้จ่าย โดยกำหนดโครงการพัฒนาต่าง ๆ ขึ้นมารองรับ

มิได้คำนึงหรือคิดอย่างลึกซึ้งว่า เงินที่ให้เปล่านั้น จะทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในชุมชนที่ยังพัฒนาตนเองไม่เข้มแข็ง หรือจะก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า " วิกฤติเศรษฐกิจฟองสบู่ชุมชน " ในอนาคต รวมถึงช่องทางคอร์รัปชันขนานใหญ่ของเจ้าหน้าที่รัฐร่วมกับผู้นำชุมชนที่อยู่ภายใต้อำนาจบงการของข้าราชการ

ลัทธิเงินเป็นใหญ่ ที่เคยทำให้ภาคธุรกิจการเงิน และอุตสาหกรรมเผชิญวิกฤติหนักหน่วงมาแล้ว กำลังได้รับการส่งเสริมจากรัฐให้นำไปใช้ในชนบทอีกครั้งหนึ่ง

กระทั่งวิตกกังวลว่า หากเศรษฐกิจชุมชนถูกตีฟองสบู่ และแตกในภายหลัง ความล้มเหลวของชุมชนชนบทจะเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางหรือไม่ปัญหาใหญ่ของสังคมจะเกิดขึ้นหรือไม่

ขณะที่นักวิชาการที่เกาะติดกับชุมชน เห็นว่า เศรษฐกิจฟองสบู่ชุมชนจะเป็นการสอนบทเรียนครั้งสำคัญให้แก่ชนบท และช่วยให้ชุมชนเห็นถึงมายาภาพของเงินตรา ก้าวสู่พัฒนาการสร้าง " เศรษฐกิจชุมชน " ที่แท้จริงและนำไปสู่การจัดระเบียบใหม่ของชุมชน

เศรษฐกิจชุมชนที่ไม่ใช่เป็นหลักคิดวิธีการ ซึ่งนักวิชาการที่ปรึกษาของกระทรวงมหาดไทยใหม่ระโคมกันใหญ่ มุ่งใช้เงินตราเป็นใหญ่ และส่งเสริมการผลิตเพื่อขายเป็นใหญ่

อะไรคือความจริงแท้ของเศรษฐกิจชุมชน อะไรคือวิสัยทัศน์ของเศรษฐกิจชุมชน และเศรษฐกิจชุมชนมีรากเหง้าที่พัฒนาขึ้นมาในสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณอย่างไร การหาความหมายจากกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนจากอดีตและปัจจุบัน จะช่วยให้ความกระจ่างกันมากขึ้นว่าเศรษฐกิจชุมชนไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมไทย

หากปรับเปลี่ยนและพัฒนาไปสู่รูปแบบหลักคิดใหม่ที่สอดคล้องกับความเป็นจริง โดยภูมิปัญญาของชุมชนอย่างแท้จริง

ภายในกลุ่มก็เลยมาตั้งแนวคิดในเรื่องของการคิดว่า ทำอย่างไรจึงสามารถลดต้นทุนได้ ทำอย่างไรเราจะช่วยเหลือแก้ปัญหาซึ่งกันและกันได้ เมื่อได้แนวคิดในตรงนี้ได้ตั้งคำถามในกลุ่มขึ้นมาว่า สิ่งที่เราต้องการจริงๆ นั้นมันคือเงินหรืออาหารกันแน่ ก็เลยมีการระดมความคิดเห็นกันในกลุ่มก็รู้ว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดยิ่งกว่าเงินทอง ก็คือ อาหารที่เราต้องบริโภคอยู่ทุกวัน และได้ชี้ให้เห็นได้คำนวณออกมาเป็นตัวเลขดูกันคร่าว ๆ ว่าในแต่ละวันเราใช้จ่ายไปเป็นเงินเท่าใด เป็นเดือนใช้เงินเท่าใด และเป็นปีเป็นเงินเท่าใด ผลออกมาเป็นเงินจำนวนมาก เพราะว่าการบริโภคของคนเรานั้นส่วนมากก็จะมาจากการซื้อ โดยใช้เงินเป็นตัวแลกเปลี่ยน จากนั้นจะชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่เราบริโภคอยู่ในแต่ละวันนั้นเราสามารถผลิตทดแทนได้ใหม่ ได้มีข้อตกลงในกลุ่มว่าบางสิ่งที่เราบริโภคอยู่ในแต่ละวันนั้นส่วนมากแล้วเราสามารถผลิตเองได้ ทำขึ้นมาทดแทนได้ ก็นับได้ว่าเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ชาวบ้านได้ทำให้สมาชิกที่เข้าอบรมนั้นได้เห็นว่าการที่เขาจะต้องทำและควรที่จะทำต่อไปคืออะไร และนับได้ว่าเป็นวิธีการเป็นกระบวนการที่มีส่วนร่วมกันทั้งสองฝ่าย คือ ไม่ได้มาโดยการเอา

ความคิดของคนที่เป็นผู้นำนั้นเข้ามาบ่อนให้ แต่เป็นกระบวนการที่สร้างการเรียนรู้ร่วมกันของคนในกลุ่มเอง ซึ่งนับเป็นกระบวนการสร้างฐานความคิดให้กับผู้ที่เข้ารับการอบรมได้เป็นอย่างดี จากนั้นจึงได้มาวิเคราะห์กันในกลุ่มว่าเราต้องมาพัฒนากันที่คน มาพัฒนากันที่ตัวบุคคล คือการเอาคนนี้มาใส่แนวคิดไว้ในสภาพปัจจุบันทำไมเราไม่พออยู่พอกิน จนได้ข้อสรุปกันว่า ในแต่ละวันเงินที่เราได้มานั้นเราก็เอามาซื้อกินนั่นเอง เราไม่ได้มีเงินเก็บ เพราะต้องมาเสียค่าใช้จ่ายในการกินเสียส่วนมาก โดยส่วนมากสิ่งที่เราซื้อกินนั้นเราสามารถทำขึ้นทดแทนได้ สามารถปลูกขึ้นมากินเองได้ นั่นก็คือการอุดรอยรั่วในครัวเรือนของตนเอง นั่นก็คือการลดรายจ่ายลง เพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวนั่นเอง เป็นการประหยัดที่เริ่มจากตัวเราและครอบครัว เมื่อได้มีการสร้างแนวคิดได้อย่างนี้แล้ว จนถึงระดับหนึ่งก็เห็นว่าผู้เข้าอบรมมองเห็นในแนวคิดของกลุ่มร่วมกัน จึงจะมีการอบรมในขั้นต่อไป

แต่กระบวนการสร้างแนวคิดนี้สิ่งที่แตกต่างและเป็นจุดเด่นของศูนย์การเรียนรู้การเอ็ดอยู่เอ็ดกินคือ จะมีการอบรม มีการสร้างแนวคิด การขยายแนวคิด จะมีการเริ่มขยายในกลุ่มเสียก่อน และรับสมาชิกเพิ่มขึ้นจนถึงปัจจุบันนี้ เริ่มจาก 38 ครอบครัว ในตอนแรก ที่เรียกว่าครอบครัวเพราะการอบรมของกลุ่มนั้นจะแตกต่างจากกลุ่มอื่น คือ จะมีการอบรมคนอยู่ 3 ประเภทคือ กลุ่มพ่อ กลุ่มแม่ และกลุ่มลูก เมื่ออบรมกลุ่มพ่อแล้วกลับไปแนวความคิดไม่ตรงกัน กลับไปเอาแม่มาอบรมอีก อบรมให้ไปในแนวเดียวกัน เมื่อได้แนวคิดไปในแนวเดียวกันแล้วบางคนก็เกิดแก่ชรา มีอายุมาก ทำไปไม่ไหวก็ทำการอบรมลูกอีกกลุ่มขึ้นมาเพื่อสืบสาน ให้ไปด้วยกันได้ ก็จะมีการเข้าใจกันมากขึ้นของคนในครอบครัว ผู้หญิงจะรู้เรื่องการจัดการดีกว่าผู้ชาย มีความละเอียดอ่อนกว่าผู้ชาย ส่วนผู้ชายก็จะเก่งในเรื่องของการทำงานเป็นแรงงานสำคัญ กระบวนการจัดอบรมรุ่นละ 80 คน กระบวนการก็จะเริ่มจากกลุ่มคน 3 กลุ่มที่ว่ามา บางทีเขาบอกว่าเป็นการอบรมซ้ำซาก แต่เมื่อเราคิดดูให้ดีแล้ว มันไม่ใช่การอบรมแบบซ้ำซาก เป็นการอบรมเพื่อให้แนวคิดในแต่ละกลุ่มไปในแนวเดียวกัน ถ้าคน 3 กลุ่มที่กล่าวมาไม่มีความเห็นสอดคล้องกันแล้ว มันจะไม่ประสบความสำเร็จ อย่างเช่น พวกข้าราชการเขาอบรมกัน อบรมเสร็จจัดตั้งกลุ่มแล้วก็เสร็จเลย ปล่อยไปเลย ในที่สุดมันก็สลายไป แต่กลุ่มวนเกษตรจะไม่สลาย มีการประชุมต่อเนื่อง มีการลงประเมินผล มีการลงไปให้กำลังใจเขาอยู่ตลอด มันก็เลยเป็นกระบวนการอบรมใน 2-3 ปีที่ผ่านมา รู้สึกว่ามีการอบรมอยู่ตลอด มีการอบรม 3 วัน 2 คืน รุ่นละ

80 คน ในวันแรกจะเป็นการประณมเทศน์ ใช้วิทยากรชาวบ้านมาพูดคุยเพื่อเปลี่ยนแนวคิด สร้างแนวคิดไปในแนวทางเดียวกัน วิธีคิดเรื่องการเห็ดอยู่เห็ดกิน เมื่อสร้างแนวคิดในครอบครัวที่สอดคล้องกันแล้วก็จะทำให้ประสบความสำเร็จได้ไม่ยากนัก จากนั้นก็จะมีกิจกรรมลูกหลาน ให้มีแนวคิดในเรื่องเดียวกันด้วย เมื่อพัฒนาครอบครัวได้ดีขึ้นแล้วมันก็ต้องมีการจัดการตัวเองด้วย คือ การทำการเกษตรที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตัวเอง คือ ไม่ใช่ที่เราทำการเกษตรได้ แต่กลับไปกินกุ้งกุลาดำ ไปกินปลาหมึก อย่างนี้มันก็ไม่สามารถที่จะลดค่าใช้จ่ายของตัวเองได้ หลักการง่าย ๆ ที่กลุ่มคิดได้ร่วมกันคือ ต้องกินทุกอย่างที่เราปลูกและปลูกทุกอย่างที่เราต้องการกิน ก็จะทำให้สามารถอยู่ในสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันได้ และอยู่ได้อย่างพอมีพอกิน

หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งก็คือการสร้างแนวความคิดให้กับผู้เข้าอบรม นั่นคือ การเอาองค์ความรู้ที่กลุ่มได้คิดขึ้นมาตัวเองมาถ่ายทอดให้กับสมาชิกในกลุ่มที่เข้าอบรม

หลักสูตรการอบรมการเห็ดอยู่เห็ดกิน

หลักสูตรของการเห็ดอยู่เห็ดกิน จะเป็นหลักสูตร 3 วัน 2 คืน ดังนี้ ในวันแรกหรือถือได้ว่าเป็นการปฐมนิเทศน์ผู้เข้าอบรมนั่นเอง นอกจากนั้นยังได้มีการพูดคุยในเรื่องของหลักการของศูนย์ ใช้วิทยากรชาวบ้านพูดคุยแลกเปลี่ยนแนวคิด สร้างแนวคิดไปในแนวทางเดียวกัน ให้วิธีคิดเรื่องการเห็ดอยู่เห็ดกิน ซึ่งการ อบรมวันแรกนี้จะทำการ อบรมที่ศูนย์การเรียนรู้เห็ดอยู่เห็ดกิน ก่อนที่จะมีการแยกย้ายไปนอนค้างคืนที่บ้านของครู ซึ่งครู 1 คนจะรับผิดชอบผู้ที่เข้ารับการอบรมประมาณ 15 คน คนที่จะมาเป็นครูได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่ทำการเกษตรแบบพอเพียงตามแนวคิดของกลุ่ม คือไม่ใช่สารเคมีใด ๆ ทั้งสิ้น นี่คือหลักการสำคัญ และได้กลับไปทำการเกษตรประสบผลสำเร็จแล้ว จึงจะสามารถเป็นครูได้ หรือเป็นวิทยากรได้ ในช่วงบ่ายก็จะเป็นการแบ่งกลุ่ม เพื่อที่จะลงตามสวนของครูที่จัดไว้

ในช่วงกลางคืนที่อยู่ที่บ้านของครูนั้น จะมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนแนวคิดและประสบการณ์ของผู้ที่เข้าอบรมเอง ว่าแต่ละคนได้ทำอะไรมา ประสบความสำเร็จล้มเหลวอย่างไรบ้าง ซึ่งนับเป็นวิธีการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับผู้ที่เข้ารับการอบรมได้แลกเปลี่ยนแนวคิดซึ่งกันและกัน และเป็นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันด้วย โดยการอาศัยเอาตัวผู้เข้าอบรมเป็นครูของกันและกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน และสามารถเป็นการละลายพฤติกรรม

กรรมผู้ที่เข้าอบรมให้มีความสนิทสนม คั่นเคยกันมากขึ้น กล่าวที่จะพูดคุยแลกเปลี่ยน กล่าวที่จะถามเมื่อมีข้อสงสัย เป็นพี่เป็นน้องกัน และที่สำคัญสร้างบรรยากาศความเป็นกันเองระหว่างผู้เข้าอบรมด้วย

วันที่ 2 ของการอบรมจะมีการลงสวนปฏิบัติการเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ตามแต่ครูที่เป็นเจ้าของสวนจะให้ ในช่วงเช้าจะเป็นการเดินดูพื้นที่ในสวน ดูพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่ปลูกในสวน สลับกับการอธิบาย พูดคุยแลกเปลี่ยนกับครู เรื่องการจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด การปลูกพืชต่าง ๆ ว่ามีวิธีการปลูกอย่างไร มีการบำรุงรักษาอย่างไร ทำไมจึงต้องปลูกอย่างนี้ ซึ่งการลงพื้นที่ก็นับว่าเป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญเพราะเป็นการให้สมาชิกที่เข้ารับ การอบรมได้สัมผัสกับพื้นที่จริง และได้เห็นสภาพที่ประสบผลสำเร็จแล้ว เป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้ที่เข้าอบรมอีกทางหนึ่ง ในช่วงบ่ายจะเป็นหลักสูตรการจัดการ จะเน้นเรื่องการสาธิตวิธีการขยายพันธ์ต่าง ๆ เช่น การแคะตาเมล็ดหวาย การตอน การติดตา การทาบกิ่ง เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการแบบลดต้นทุน สมมติถ้าเราต้องการปลูกพืชสัก 10 ไร่ นี้เราจะทำอย่างไรจะ ปลูกลั่นจี่ ปลูกลำไยได้ เราจะทำอย่างไรในการปลูก 10 ไร่ นี้เราต้องลดต้นทุนน้อยที่สุด ก็จะเป็นการเน้นการขยายพันธ์เอง และฝึกตรงนี้ให้กับผู้ที่เข้ารับการอบรม ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นเรื่องแนวคิดและการจัดการ

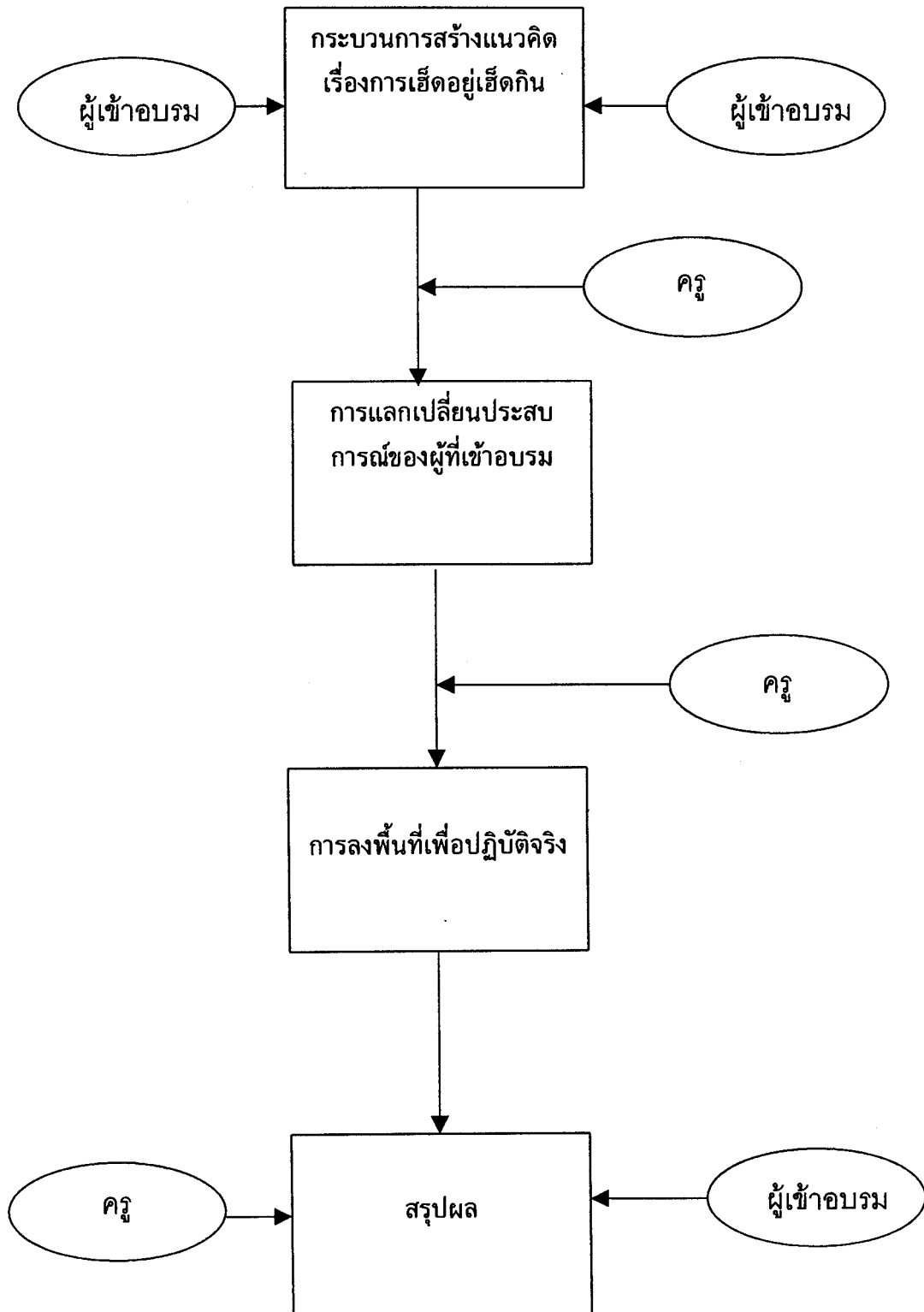
ในช่วงกลางวันก็มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนและซักถามข้อสงสัย หรือปัญหาที่ผู้เข้าอบรมอยากจะถามครู ครูจะมีการพูดคุยเรื่องรายละเอียดเกี่ยวกับสวนว่ามีการจัดสรรที่ดินอย่างไร พืชที่ปลูกทำอย่างไร เป็นการแลกเปลี่ยนในวงเสวนากันอย่างเป็นกันเอง และจะมีการให้ผู้เข้าอบรมได้ทำแผนผังในสวนของครูที่ตนเองไปอยู่ และทำภาพสวนในฝันที่ทุกคนคิดร่วมกัน และทำการสรุปร่วมกันว่ามันเป็นอย่างไร ต้องมีการจัดการอย่างไร เพื่อที่จะนำสรุปในกลุ่มใหญ่ในวันต่อไป

วันที่ 3 เป็นการมารวมกันที่ศูนย์การเรียนรู้อีกครั้งหนึ่ง เพื่อที่จะพูดคุยกันถึงข้อสงสัย ปัญหาที่ยังค้างคาอยู่ และนำสรุปในกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่ม มานำเสนอกกลุ่มใหญ่ เพื่อให้ผู้เข้าอบรมได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ของแต่ละกลุ่มว่าเป็นอย่างไร หลังจากนั้นจะเป็นการเสนอแนะของครู และก็เป็นเวทีสรุปของครู แล้วมาสรุปกันว่าแต่ละคนได้อะไรบ้างจากการเข้าอบรม

จากการสังเกตดูแล้วชาวบ้านที่เข้ารับการอบรม โดยการจัดการของชาวบ้านเอง เขาจะมีความเป็นพี่น้องกัน มีจิตสำนึกร่วมในการที่จะทำ เขาได้ความรู้ทั้งคนที่เป็นครูและคนที่เข้ารับการอบรมจะเป็นการเรียนรู้ไปด้วยกัน เป็นการอบรมแบบชาวบ้านอบรมกันเอง คนที่เข้ารับการอบรมที่เป็นชาวบ้านจะสามารถรับความรู้ได้มาก ทำให้เกิดความรักความเข้าใจกันในชุมชน

ซึ่งกิจกรรมกลุ่มใหญ่จะเกิดเฉพาะที่ศูนย์เรียนรู้การเสียดูเฮ็ดกิน หลังจากทีกลับไป แล้ว ก็ต้องไปทำในพื้นที่ของตนเอง ใครมีวัตถุดิบอะไรก็ทำไป เน้นการจัดการกับทรัพยากรที่แต่ละคนมีอยู่อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน

แสดงแผนผัง กระบวนการถ่าย
ทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกในกลุ่ม

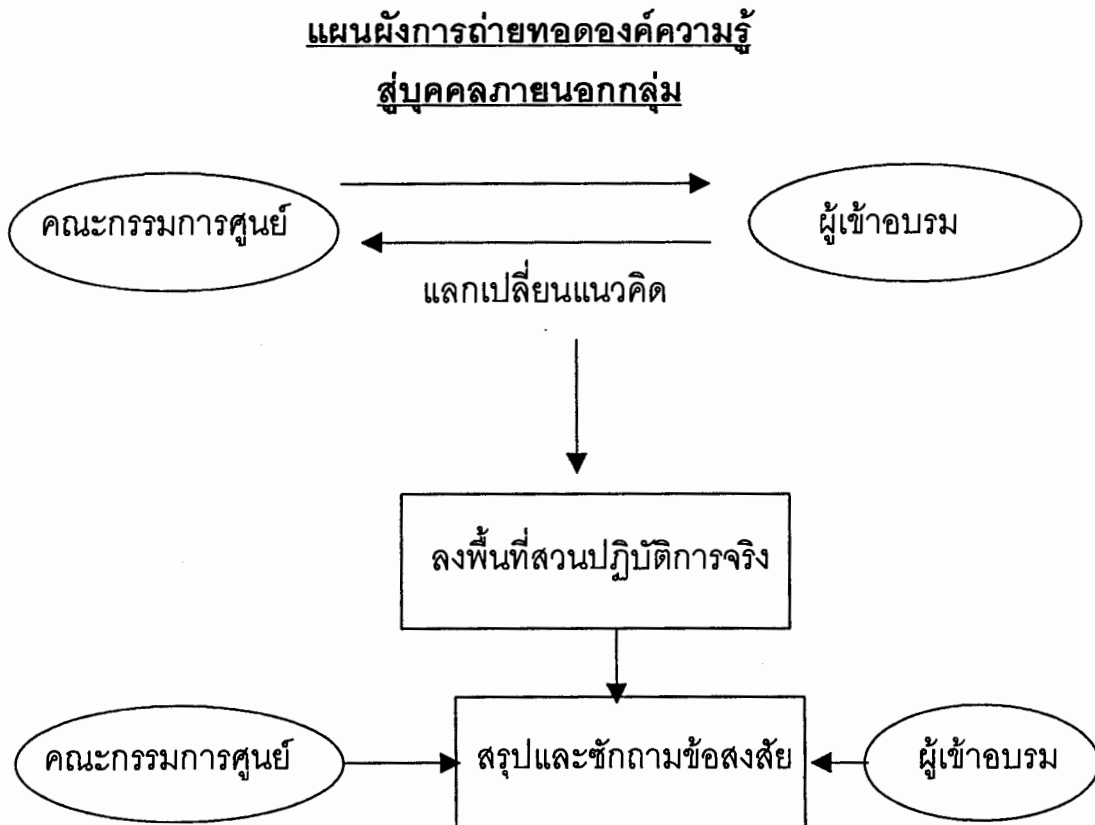
กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่บุคคลภายนอกกลุ่ม

ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลที่ไม่ใช่สมาชิกในกลุ่มนั้น จะมีกระบวนการอบรมที่แตกต่างไปจากที่เป็นการอบรมให้กับสมาชิกในกลุ่ม และจำนวนวันที่จะเข้าอบรมก็จะขึ้นอยู่กับผู้ที่เข้าอบรมถึงความประสงค์

ในการอบรมให้กับ บุคคลภายนอกกลุ่มนั้นในการเข้าอบรมครั้งแรกจะเป็นการพูดเรื่องราวเกี่ยวกับการก่อตั้งกลุ่ม การบริหารจัดการกลุ่ม และแนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มว่ามีแนวคิดอย่างไร เป็นการพูดคุยกันและแลกเปลี่ยนกับกลุ่มที่เข้ามาอบรมเช่นกันว่าทำอะไรอยู่ มีแนวคิดกลุ่ม มีการบริหารจัดการกลุ่มอย่างไร

ในช่วงกลางวันก็จะเป็นการลงสวน เพื่อศึกษาดูสภาพสวนและในการดูสวนนี้จะสลับกับการบรรยายของผู้ที่ทางศูนย์จัดไว้ พูดคุยแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ การปลูกพืช ตลอดจนถึงกระบวนการและวิธีการขยายพันธ์ต่าง ๆ และทำการสาธิตให้ดูและมีการปฏิบัติจริงกับผู้ที่ได้เข้าอบรมด้วย

และหลักสูตรอื่น ๆ ที่ทางผู้เข้าอบรมแจ้งความประสงค์มาและทางศูนย์สามารถอบรมให้ได้ อาจจะเป็นเรื่องของการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรที่มีอย่างมากมายให้มีราคาสูงขึ้น การจัดการเรื่องการตลาด เป็นต้น

บทที่ 6

บทบาทหน้าที่ของผู้รู้

ปราชญ์ชาวบ้านนับเป็นบุคคลสำคัญของท้องถิ่น ที่มีความรู้ ความชำนาญ ในหลาย ๆ ด้าน และเป็นบุคคลที่มีบทบาทอย่างมากต่อท้องถิ่นในการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มีอยู่ ในแต่ละท้องถิ่นให้แก่ชนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ ซึ่งในบทนี้จะกล่าวถึงปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้รู้ ของบ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพ็ญ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ที่มีบทบาทในการถ่ายทอดกระบวนการเฝ้าอยู่เฝ้ากินให้กับคนในชุมชนและท้องถิ่น ด้วยจิตวิญญาณของความเป็นท้องถิ่น ซึ่งมีปราชญ์ชาวบ้านดังนี้

นายกันยา จักรนารายณ์

อายุ 54 ปี

ที่อยู่ 40/1 บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพ็ญ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

พื้นที่ทำการเกษตร 16 ไร่

แนวคิด

เริ่มแรกก่อนจะทำ มันเป็นจุดเปลี่ยนระหว่างวิกฤติ แต่ก่อนก็ทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยว เป็นเกษตรหวังอยากรวย ปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาอยู่ 3-4 ปี มันก็ทำให้คุณภาพของดินเสื่อมลง ผลผลิตก็ได้น้อยลง ตอนแรก ๆ ดินมันยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มันก็ได้เยอะ ปลูกมันสำปะหลังได้ 3-4 ตันไร่ พอทำนานเข้า ก็ได้แค่ 1 ตันไร่ ค่าแรงก็สูงขึ้น ทำให้ต้องลงทุนมาก ก็เลยขาดทุน ประสบความล้มเหลว แต่ก่อนก็มีแนวคิดที่จะทำเหมือนกัน ว่าอยากจะทำหลาย ๆ อย่าง มีอะไรอยากกิน อยากกินอะไรก็ได้กิน แต่ไม่รู้ว่าเขาเรียกว่าเกษตรอะไร แรกสุดเลยก็เริ่มต้นโดยการคิดเอง เห็นเขามีอะไรกินก็อยากมีกิน อย่างคนอื่น เขามีหลายอย่างก็อยากมีหลายอย่าง แต่ตอนที่รู้จักทำการเกษตรแบบนี้จริง ๆ คือ ตอนที่ไปอบรมที่ศูนย์วนศาสตร์ เป็นการอบรมกระบวนการเกษตรแบบจัดการพื้นที่ ปลูกหลากหลายที่จริงแล้วเราทำพืชเชิงเดี่ยว ทำอย่างเดียวแต่เรากลับมาซื้อกินหลาย ๆ อย่าง มันก็เลยไม่พอกินพอใช้ แต่เมื่อมาทำเกษตรแบบผสมผสาน ค่าใช้จ่ายมันน้อยลง เป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ก็เลยมาจับจุดเอาว่า การเฝ้าอยู่เฝ้ากินนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ต้องจ่าย

เริ่มต้นทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน

เริ่มทำมาตั้งแต่ปี 2540 เข้ารับการอบรมปี 2538 กลับจากอบรมก็เริ่มทำเรือนเพาะชำระดับครอบครัว ในปี 2539 เริ่มลงมือปลูกจริง ๆ ปี 2540 โดยเริ่มจากการคิดอยากจะปลูกอะไรเราก็เอามาเพาะเอาเอง เช่น คิดอยากจะปลูกหนวยก็เอาเมล็ดหนวยมาเพาะปลูกเอง ส่วนลำไยเราก็มีต้นพันธุ์มันอยู่แล้ว ก็พอมีความรู้เรื่องการตอน อยู่บ้างก็ขยายพันธุ์เอง ก็เป็นการลดต้นทุนในการผลิต มันก็จะเป็นการเริ่มต้นที่ไม่ได้ใช้ทุนอะไรมากมาย แต่ว่ามันก็ต้องใช้เวลามาก คือ เริ่มทำเรือนเพาะชำปี 2539 และลงมือปลูกปี 2540 และที่ลำคัญคนในครอบครัวต้องมีความเข้าใจกัน เพราะว่าถ้าคนในครอบครัวมีแนวความคิดไม่ตรง กันแล้วก็จะทำให้ทำได้ยาก เพราะมีแนวคิดไม่สอดคล้องกัน

การจัดการพื้นที่ในสวน

ได้มีการจัดการพื้นที่ของตนโดยการเริ่มลงมือปลูกพืชแซมก่อน ปลูกพวกพริก มะเขือ แล้วก็หนวย และไม้ผล เพราะช่วงแรก ๆ เราก็จะกินพวกที่อายุสั้นก่อน เป็นพวกพริก มะเขือ ส่วนมากจะเป็นพืชผักที่เรากินในชีวิตประจำวัน คือ ปลูกในสิ่งที่เราต้องใช้บริโภคในชีวิตประจำวันก่อน เมื่อเหลือกินเราก็ขายได้ เราไม่ต้องรอให้ไม้ผลโตก่อนถึงจะได้ออกกิน เมื่อผลผลิตพืชช่วงแรกหมด พืชพวกหนวยซึ่งเป็นพืชชั้นล่าง ก็โตพอที่จะเก็บผลผลิตได้ เราก็จะกินหนวยต่อในช่วงปีที่ 2 หลักการก็คือปลูกแซม ๆ กันไป ปลูกหลาย ๆ อย่าง โดยไม่ได้มีการแบ่งพื้นที่ว่าตรงนี้ต้องปลูกนั้น ตรงนั้นต้องปลูกนี้ ไม่ใช่ จะมีการปลูกพืชเป็นไม้ใช้สอย ไม้ยืนต้น เป็นพวกไม้ชั้นบน ไม้ชั้นกลางก็จะมีพวกน้อยหน่า เป็นพืชอายุสั้น ต่ำลงมาก็จะเป็นหนวย ตะไคร้ ขิง ข่า จากนั้นก็จะเป็นพืชผัก และเป็นผักพื้นบ้านที่บริโภคกัน ซึ่งการปลูกอย่างนี้จะดีเพราะเป็นการป้องกันแมลงได้ และพืชทุกชนิดจะมีการเกื้อกูลกันและกัน และอยู่ด้วยกันได้ ในช่วงแรก ๆ ก็จะมีผลผลิตพืชอายุสั้นก่อน เป็นรายได้ประจำเดือน เป็นอาหารประจำวันของเรา

การทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยว กับ การทำการเกษตรเพื่อการเห็ดอยู่เห็ดกินแตกต่างกันอย่างไร

การทำเกษตรเพื่อการเห็ดอยู่เห็ดกิน ทำให้ครอบครัวมีอยู่มีกิน มีกินทุกอย่าง แทนที่เราอยากจะกินพริก กินมะเขือ เราต้องจ่าย เพราะแต่ก่อน พริก มะเขือ อะไร

ต่าง ๆ ก็ต้องซื้อ ผักก็ต้องซื้อ แต่มาทำการเกษตรเพื่อการเอ็ดอยู่เอ็ดกิน สิ่งที่เรากินอยู่นั้น เราสามารถผลิตขึ้นมาเองได้ เราก็ไม่ได้จ่าย และอีกอย่างมันเป็นพืชที่ปลอดสารพิษด้วย ก็ทำให้เกี่ยวโยงถึงเรื่องสุขภาพด้วย ที่มันเอ็ดต่อครอบครัวคือ รายจ่ายเราลดลง สุขภาพเราดีขึ้น แต่ก่อนสิ่งที่เราอยากจะรวบกลับไม่รวบ แต่ปัจจุบันก็ไม่ถือว่ารวบแต่เราก็มีอยู่มีกินหนี้สินไม่เพิ่มขึ้นแต่ลดลง ไม่ได้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็น เราก็มีเงินเก็บได้ แต่การทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยวนั้นเราต้องลงทุนสูง ต้องใช้แรงงานมาก และต้องใช้สารเคมี ทำให้เป็นหนี้มีสินมาลงทุน พอขายไม่ได้ราคาก็ขาดทุน เป็นหนี้สินมากขึ้น และสุขภาพก็ไม่ดี

หลักการทำการเกษตรพอเพียง

การจะเรียกว่าการเกษตรแบบพอเพียง เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ วนเกษตร หรืออื่นๆ ก็ดีมันเป็นการเรียกตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ ที่จริงแล้วก็คือการทำการเกษตรเพื่อชีวิต เกษตรเพื่อความอยู่รอดอันเดียวกัน มีเป้าหมายอันเดียวกัน แต่หลากหลายแนวปฏิบัติ เอาไปประยุกต์ใช้ คือ เป็นการประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมกับพื้นที่แต่ละแห่ง แต่ที่จริงแล้วการเกษตรนี้มีเป้าหมายก็คือการมีอยู่มีกินนั่นเอง คือ ความยั่งยืน และสิ่งสำคัญในการปลูกพืชคือเราไม่ได้เน้นที่พืชที่ต้องปลูกขายเป็นเกษตรที่มันต้องเอ็ดต่อวิถีชีวิตของตนเอง ว่าเราต้องการกินอะไรเราก็ปลูกอันนั้น แล้วเราก็จัดการตัวเอง ไม่ใช่ว่าปลูกพืชมากมายแล้วเราก็กลับไปกินอาหารทะเล อยากรับกินเครื่องเทศอื่น ๆ เราต้องปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิต และคิดว่าการทำการเกษตรแบบนี้เป็นการทำการเกษตรแบบวิถีชีวิต จะถูกมากกว่า เพราะว่าการทำการเกษตรที่หลากหลาย เป็นการเอ็ดปัจจัย 4 ให้มีต่อเราเลยเป็นหลัก ไม่ได้มุ่งเน้นเพื่อหวังรวย มีเงินมีทอง แต่ถ้ามันเหลือเราก็ขาย ไม่ใช่ว่าจะปฏิเสธเงิน แต่ที่แรกเราต้องทำเพื่อการบริโภคเสียก่อน

ความชำนาญและบทบาทที่มีต่อกลุ่ม

มีความชำนาญในเรื่องของการปลูกพืช การขยายพันธุ์ การจัดการพื้นที่ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความเข้าใจเรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม มีจิตวิญญาณของการเป็นชุมชน เป็นครอบครัว ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความพอเพียง มีความรักเกียรติรักศักดิ์ศรี และคุณค่าของตัวเองที่มีต่อท้องถิ่น

จึงนับว่าเป็นผู้นำคนหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อกลุ่ม ในเรื่องของการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้ที่มีอยู่ และที่สำคัญเป็นพื้นที่หนึ่งที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และคนในกลุ่ม ให้คำแนะนำในเรื่องการทำการเกษตรเพื่อการเอื้ออยู่เอื้อกิน โดยดำรงตำแหน่ง

1. รองประธานกลุ่มวนเกษตร
2. สมาชิกกลุ่มอินแปลง
3. สมาชิกภูมิปัญญาไทย
4. กรรมการสถาบันองค์กรพัฒนาเอกชน

นายเนาว์ บัวแก้ว

อายุ 54 ปี

ที่อยู่ 1/1 หมู่ 8 บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพิม อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

พื้นที่ทำการเกษตร 23 ไร่ 2 งาน

แนวคิด

เริ่มแรกได้แนวคิดส่วนหนึ่งจากการอบรม นั้นนับเป็นจุดเริ่มแรกที่มีการกระตุ้นให้อยากจะทำ และได้มีการเข้ารับการอบรมเรื่อย ๆ และแนวคิดที่ได้อีกส่วนหนึ่งก็มาจากการแลกเปลี่ยนความคิดในเวทีแลกเปลี่ยนความคิดของกลุ่ม ก็เริ่มซึมซับมาเรื่อย ๆ ซึ่งแต่ก่อนก็ทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยว คือปลูกมันสำปะหลัง พริก แต่ก็เป็นเชิงเดี่ยวทั้งหมด หลังจากนั้นก็ได้มีการมาปลูกมะขาม จนได้เปลี่ยนแนวคิด และได้ไปแลกเปลี่ยนกับกลุ่มอินแปลง จะได้หลักการพึ่งตนเอง เพราะว่ากลุ่มอินแปลงเป็นกลุ่มที่มีการพึ่งตนเองสูงมาก เมื่อไปศึกษาดูงานเขาบอกว่าเป็นการทำการเกษตรแบบยั่งยืน คำว่ายั่งยืนทำอะไร การกินพืชอย่างยั่งยืนทำอะไร ทำไมถึงบอกว่ายั่งยืน เพราะตอนปลูกตอนแรกเราจะกินพืชผักก่อน พืชล้มลุกเป็นพืชชั้นล่าง แล้วก็กินไม้ชั้นกลาง กินไม้ใหญ่ แล้วก็กินไปเรื่อย ๆ นี้มันคือความยั่งยืน เป็นการได้แนวคิดโดยการไปดูงาน และการแลกเปลี่ยน

เริ่มต้นทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกินและการจัดการพื้นที่

เริ่มต้นโดยการปลูกชะอมในตอนแรก และก็ปลูกพืชผักหลายชนิด มะเขือพวง พริก แล้วก็มาปลูกพืชชั้นล่าง ชั้นกลาง พยายามปลูกเหมือนกับที่เราไปศึกษาดูงานมา โดยไม่ได้มีการแบ่งพื้นที่ว่าต้องปลูกเป็นชนิดเดียวกัน ปลูกหลาย ๆ ชนิดในพื้นที่เดียวกัน จัดการปลูกไปเรื่อย ๆ ไม่ได้คิดว่าต้นมะขามจะปลูกตรงนี้ น้อยหน้าจะปลูกตรงนี้ ไม่ใช่ ปลูกไม้ผลลงไป เป็นพืชชั้นบน และก็มีไม้ป่าเสริมเข้าไปห่าง ๆ พยายามหาพืชมาปลูกเรื่อย ๆ พืชที่เป็นไม้ผลจะอยู่บนสุดและก็มีพืชชั้นกลางแซม พืชชั้นต้นก็จะเป็นพืชล้มลุก และพืชผักที่ปลูกหลาย ๆ อย่างด้วยกันเพราะว่าสังเกตดูตามธรรมชาติของพืช ในป่าจะมีการอยู่รวมกันของไม้หลาย ๆ ชนิด ต้นไม้จะมีการเกื้อกูลกัน พืชบางชนิดมันไม่ชอบแสง ชอบอยู่ในร่ม บางชนิดจะอยู่ได้ร่มไม้อื่น สิ่งเหล่านี้เราสามารถรู้ได้จากการสังเกต และการปลูกพืชอย่างนี้แมลงจะไม่ค่อยเข้ามายุ่ง ถ้าเราปลูกแบบเชิงเดี่ยวมันแมลงจะมาก แมลงบางชนิดก็กินแมลงด้วยกันเอง แมลงกินพืชก็กินคนละชนิดกัน ถ้าเราปลูกคละกันมันก็ทำให้แมลงที่มันเป็นศัตรูของมันและกันไม่เข้ามา

การทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยว กับ การทำการเกษตรเพื่อการเห็ดอยู่เห็ดกินแตกต่างกันอย่างไร

ความแตกต่างของการทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวกับการทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกินที่กำลังทำอยู่ มีข้อแตกต่างกันมาก ผมมักจะเป็นนักเปลี่ยนแปลง ทำอะไรมักจะไม่ให้มันล้มสลาย หรือเสียหายมากเกินไป ถ้าเราทำไปแล้วมันไม่ดีเราก็เปลี่ยนแปลงทันที เราจะทำแบบนี้ไม่สำเร็จเราก็เปลี่ยนทันที เวลาเราทำเราก็ดูรายรับรายจ่ายว่ามันเท่าไร จะมาคิดทบทวนตลอดเวลา การทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวจะมีข้อเสียมากมีค่าใช้จ่ายมาก แต่บางที่มันก็ได้เงินเยอะ ผมเคยทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวได้เงินประมาณ 7 หมื่น นับว่าเป็นจำนวนเงินที่เยอะมากในสมัยนั้น แต่หลังจากที่ได้เงินมาเงินเหล่านั้นก็เอาไปใช้หนี้ส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งก็เอามาจัดการกับสวนเพื่อที่จะเริ่มปลูกใหม่อีก ต้องมาเตรียมดิน มาไถ มาจ้างคนปลูก ผลสุดท้ายก็หมดเหมือนเดิม นั่นคือข้อเสียของการปลูกพืชเชิงเดี่ยว พอมาทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกินในปัจจุบัน เราไม่ค่อยได้เห็นเงินก้อนใหญ่ แต่ว่ารายได้เรามีอยู่เรื่อย ๆ มันก็มีเงินเก็บ ช่วงนั้นทำมาตั้งแต่ปี 2538 แต่ก่อนนั้นเป็นหนี้สินมาก พอมาเริ่มทำ หนี้สินก็ลดลง นี่คงเป็นเครื่องวัดได้ดีที่สุดระหว่างการทำการ

เกษตรแบบเชิงเดี่ยวหนี้สินเพิ่มขึ้น แต่มาทำการเกษตรแบบเอ็ดออยู่เอ็ดกินหนี้สินลดลง แสดงว่านั่นคือความแตกต่าง ถ้าหนี้สินไม่เพิ่มเราก็คงอยู่ได้สบาย ๆ เมื่อหนี้สินเราหมด ทุกวันนี้ถ้าอยากได้เงินแค่ 500 บาท ก็เดินเข้าสวนไปตัดเอาหวายมาขายก็ได้เงินใช้แล้ว ไม่ผลอยู่ในสวนเราก็มีทุกชนิด จะมีตลอดฤดูกาล ก็มีการขายหมุนเวียนกันไปตลอด ถือว่า เราได้เงินตลอดปี นี่คือข้อดีของการทำการเกษตรเพื่ออยู่เพื่อกิน เรามีทุกอย่างในสวนเราก็สามารถลดค่าใช้จ่ายของเราลงไปได้บางส่วน สิ่งที่เราปลูกกินเองได้เราก็ปลูกเอง มันก็จะดี ทั้งสุขภาพที่เป็นอาหารปลอดสารพิษเพราะเราไม่ได้ใช้สารเคมี และเราทำการเกษตรแบบเอ็ดออยู่เอ็ดกินนี้เราไม่ต้องห่วงเรื่องตลาด ตลาดแรกของเราคือเรื่องปากท้องของเราเอง เราเน้นเรื่องกินเป็นหลัก ตลาดที่สองคือตลาดพี่ตลาดน้อง เป็นตลาดแลกเปลี่ยนหลังจากที่เรา มีหวาย มีผลไม้มันก็เอาไปแลกเปลี่ยนกับพี่น้องบ้านใกล้เคียง อาจจะได้ข้าว ได้ปลาร้า มาเป็นของแลกเปลี่ยน อันนั้นคือตลาดอีกทางหนึ่ง และที่สำคัญเป็นการสร้างสัมพันธ์ไมตรีอีกด้วย มีญาติพี่น้องเพิ่มขึ้น

หลักการทำการเกษตรพอเพียง

หลักการทำการเกษตรแบบนี้ไม่ได้เริ่มต้นจากการทำการเกษตร แต่มันเริ่มต้นจากตัวคน ที่ตัวคนต้องมีจิตสำนึก ตัวคนต้องมีความพอเพียง ต้องมีหลักการพึ่งตนเอง มันจะต้องเริ่มจากตรงนี้ก่อน ไม่ใช่เริ่มจากการจัดการไปเลย เพราะการจัดการไม่ใช่เรื่องหลัก ความพอเพียงก็เริ่มต้นจากการมีหลักการ มีความพอเพียง จึงจะเริ่มต้นการจัดการพื้นที่ ถ้าจัดการคนไม่ได้คนยังไม่มี ความพอเพียง ไม่ได้ มันต้องเกิดจากการสร้างจิตสำนึก การจัดการผมคิดว่าไม่จำเป็นต้องมาทำการเกษตรอย่างเดียว ถ้าเรามีความพอเพียงแล้ว รับจ้างก็ได้ ไปทำอย่างอื่นก็ได้ ขอให้จัดการตนเองเป็น ถ้าคนไม่มีที่ดิน เขารับจ้างกินแต่เขามีความพอเพียงก็ได้ ถ้าจัดการตัวเองเป็น เช่น วันนี้รับจ้างได้เงิน 100 บาท ก็ใช้จ่าย 50 บาทเก็บไว้ 50 บาท ถ้าเป็นอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ ทุกวัน ๆ มันก็จะมีเงินเก็บได้เหมือนกัน นั่นเพราะว่าหลักการพอเพียงไม่ได้ใช้เฉพาะทำการเกษตรอย่างเดียว ข้าราชการ พ่อค้า ใช้ได้หมด ไม่ใช่ว่าจะเอามาทำเฉพาะการเกษตร มันเริ่มต้นจากคน ความพอเพียงไม่จำเป็นต้องทำการเกษตรอย่างเดียว แต่ผมเป็นเกษตรกร หลักการพอเพียงก็ต้องทำความพอเพียงด้านการเกษตร ไม่ใช่ว่าอยู่แต่ในกลุ่มเกษตรอย่างเดียว

ความชำนาญและบทบาทที่มีต่อกลุ่ม

มีความชำนาญในเรื่องของการปลูกพืชที่หลากหลายในพื้นที่เดียวกัน มีความเข้าใจในเรื่องของการปลูกพืชที่มีความสัมพันธ์กัน มีความเข้าใจในการปลูกพันธุ์ไม้พื้นบ้าน ให้มีความสัมพันธ์กับพันธุ์ไม้ที่ปลูกในสวน การขยายพันธุ์ การจัดการพื้นที่ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความพอเพียง

จึงนับว่าเป็นผู้นำคนหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อกลุ่ม ในเรื่องของการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้ที่มีอยู่ และที่สำคัญเป็นพื้นที่หนึ่งที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และคนในกลุ่ม ให้คำแนะนำในเรื่องการทำการเกษตรเพื่อการเอื้ออยู่เอื้อกิน โดยดำรงตำแหน่ง

1. ประธานกลุ่มวนเกษตร
2. สมาชิกกลุ่มอินแปลง
3. สมาชิกภูมิปัญญาไทย
4. กรรมการสถาบันองค์กรพัฒนาเอกชน

บทที่ 7

ผลสัมฤทธิ์ของการถ่ายทอดสู่สมาชิก

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกลุ่ม นับเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะสามารถนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จ ทั้งนี้จะต้องดูจากสมาชิกที่เข้าอบรมและได้ผ่านกระบวนการถ่ายทอดกลุ่มว่าสมาชิกที่เข้ารับการอบรมได้ออกไปทำการเกษตรเพื่อเห็ดอยู่เห็ดกินจริง และได้ประสบผลสำเร็จตามแนวคิดของกลุ่ม ซึ่งในบทนี้ได้ยกกรณีตัวอย่างของสมาชิกที่ได้ไปทำการเกษตรเพื่อการเห็ดอยู่เห็ดกินแล้ว ดังนี้

นายน้อย เรืองสมัย

อายุ 57 ปี

ที่อยู่ 6 หมู่ 17 บ้านไทรทอง ตำบลคำเพิม อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

พื้นที่ทำการเกษตร 20 ไร่

ก่อนที่จะมาทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน

ก่อนที่จะมาทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกินนั้น พื้นที่ได้ใช้ปลูกปอ ซึ่งตอนนั้นก็เป็นที่นิยมปลูกบนพื้นที่แถวนี้ ลองจากมันสำปะหลัง เพราะเห็นว่าปอมีราคาดี เราก็เลยปลูก แต่พอเก็บผลผลิตแล้วมันก็ไม่ได้ราคาตามที่เขากำหนดมาตอนแรก ก็ขายได้ในราคาที่ต่ำ ก็ทำให้เป็นหนี้เป็นสินมาก เพราะต้องใช้ต้นทุนในการลงทุนสูง และตอนนั้นมีปัญหาในเรื่องของการทำปอต้องเอาไปแช่น้ำก่อนออกไปขาย ก็ต้องเอาลงไปแช่ในเขื่อน ในช่วงหลังมานี้เขาก็ไม่ให้เอาลงไปแช่เพราะมันส่งกลิ่นเหม็น ก็เลยไม่ได้ทำ

แนวคิดการเห็ดอยู่เห็ดกิน

หลังจากที่เลิกจากการปลูกปอที่มันไม่ได้ราคาแล้ว ก็เริ่มเข้ารับการอบรมจากทางศูนย์วนเกษตร เป็นศูนย์เห็ดอยู่เห็ดกิน ก็ได้เข้าไปสมัครเป็นสมาชิกก่อนแล้วเขาก็ได้อบรมให้ สำหรับสมาชิกใหม่ที่เข้าไป ตอนนั้นก็เข้าไปอบรมก็รู้อะไรเรื่องการทำเกษตรแบบยั่งยืน ซึ่งเราก็ไม่เคยรู้จักมาก่อน ว่าเป็นการทำเกษตรแบบยั่งยืนต้องปลูกพืชที่มันหลากหลายในพื้นที่ของตนเอง หลังจากที่ได้ไปอบรมมาแล้วก็ได้มีการไปศึกษาดูงานก็ได้ไปเห็นสวนที่เขาทำสำเร็จแล้ว ก็เห็นเขามีทุกอย่างในสวน อยากกินอะไรเขาก็ได้กิน มีของกิน

ทั้งพืชผักอะไรต่าง ๆ มากมาย ก็เลยกลับมาคิดว่าจะมาทำดู เพราะว่าเห็นเขามีรายได้ดี และเขาก็มีทุกอย่างในสวน มันคงจะดี ก็เลยหันกลับมามองตัวเอง ว่าเราก็มีที่ดิน แต่ที่ผ่านมาระทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยว ซึ่งมันกินไม่ได้ ต้องรอขายให้กับพวกนายทุนอย่างเดียว ก็เลยกลับมาทำในที่ของตัวเอง นั่นเป็นการได้แนวคิดครั้งแรกที่อยากจะมาทำการเกษตรเพื่อการเอ็ดออยู่เอ็ดกิน

เริ่มต้นการทำการเกษตรแบบเอ็ดออยู่เอ็ดกิน

ได้เริ่มต้นกลับมาทำในปี 2538 ในตอนแรกเลยก็กลับมาปลูกมะขามในพื้นที่ของตนเองก่อน แล้วก็แซมด้วยหนวย แซมด้วยน้อยหน้า ตอนนั้นก็ปลูกพืชพวกนี้ลงไปในพื้นที่ แล้วก็ยังมีพวกผักต่าง ๆ ที่เราใช้รับประทานในทุก ๆ วัน เราก็ปลูกลงไป ซึ่งการปลูกเราก็นำเอาประสบการณ์ที่เราได้ไปศึกษาดูงานมาทำ คือเขาจะมีการปลูกพืชที่หลากหลายในพื้นที่ และเป็นการปลูกแบบผสมผสาน มีการปลูกพืชชั้นบนสุดซึ่งเป็นพวกไม้ผล แล้วก็ปลูกพืชชั้นกลางก็จะเป็นพวกน้อยหน้า แล้วก็ปลูกพืชชั้นล่างเป็นพวกหนวย ขิง ข่า และชั้นล่างสุดที่เป็นพืชผักที่เราใช้รับประทานในชีวิตประจำวัน

ผลที่ได้รับจากการทำการเกษตรแบบเอ็ดออยู่เอ็ดกิน

หลักจากที่กลับมาทำการเกษตรแบบเอ็ดออยู่เอ็ดกินแล้ว จากที่ได้ทำมา เกือบ 8 ปีแล้ว สิ่งที่ได้รับจากการทำการเกษตรแบบเอ็ดออยู่เอ็ดกินมันแตกต่างจากการทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวที่เคยทำมาก่อนนั้น เพราะการทำการเกษตรแบบเอ็ดออยู่เอ็ดกินนี้เราทำเพื่อนั้นในเรื่องของการทำกิน ก่อนในขั้นแรก หลักจากช่วงที่ทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวที่ปลูกปอนั้นเป็นหนี้เป็นสินมากมาย เริ่มต้นทำในปีแรก เราก็ไม่ได้เป็นหนี้เพิ่มขึ้นเพราะเรามายึดหลักการทำอยู่ทำกิน เราก็ปลูกพืชผักที่เราสามารถปลูกเองได้ในตอนนั้นก็ปลูก คือพยายามสร้างสิ่งที่กินขึ้นมาเองก็ไม่ได้ไปกู้หนี้ยืมสินใครมาอีก จนถึงปัจจุบันนี้ทำมาได้เกือบ 8 ปีแล้ว ผลผลิตที่เราปลูกลงไปมันเริ่มให้ผล หนี้สินที่เคยมีอยู่ก็ลดลงมีเงินเก็บไว้ใช้หนี้ มีอยู่มีกินอย่างพอเพียง สิ่งที่ได้รับในตอนนี้ก็คือ ความมีอยู่มีกินถึงแม้เราไม่ได้เอาไปขายแต่เราก็มีกินในสวนของเราทำให้ชีวิตไม่ต้องดิ้นรนมาก

ผลผลิตที่มีในสวนปัจจุบัน

ผลผลิตที่มีในสวนปัจจุบันนี้ก็มี ไม้ผลก็พวกมะขาม ลำไย น้อยหน่า กระท้อน ซึ่งจะให้ผลหมุนเวียนตลอดทุกปี สวนพืชอื่นๆ ก็มี หวาย ช่า ตะไคร้ ชิง และพวกพืชผักสวนครัวต่างๆ

นางจงใจ วิศรียา

อายุ 53 ปี

ที่อยู่ 5 หมู่ 8 บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพ็ญ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร
พื้นที่ในการทำการเกษตร 50 ไร่

ก่อนที่จะมาทำการเกษตรแบบเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน

แต่ก่อนในพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งตอนนั้นเป็นที่นิยมปลูกกันมาก พอเก็บผลผลิตมันก็ไม่ได้ราคาตามที่เขากำหนดไว้ ก็ทำให้ขาดทุน เป็นหนี้เป็นสินมากมาย จากนั้นก็มาปลูกกล้วย ก็ประสบปัญหาเดียวกัน ก็เลยมาปลูกลำไยทั้งสวน ก็เป็นการปลูกพืชในเชิงเดียวมาตลอด การลงทุนต่าง ๆ ก็ค่อนข้างใช้ค่าใช้จ่ายสูงพอสมควร พอทำไปแล้วเมื่อมันไม่ได้ราคาเราก็ขาดทุน แต่ถ้าปีไหนมันได้ราคาก็ดีหน่อย เมื่อมันไม่ได้ราคาเราก็ไม่มีทางอื่นที่จะหารายได้มาเสริม เพราะเราปลูกอย่างเดียว ก็ปลูกมาเรื่อย ๆ

แนวความคิดการเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน

หลังจากที่ทำการเกษตรแบบเชิงเดียวมาอยู่ยาวนาน ก็ได้เริ่มเข้าไปเป็นสมาชิกของกลุ่มวนเกษตร และก็เข้าไปเข้ารับการอบรมเรื่องการเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน ก็เป็นเรื่องของการทำการเกษตรแบบยั่งยืน ในตอนแรกเราก็ไม่รู้หรือว่าการทำการเกษตรแบบยั่งยืนเขาทำอย่างไรกัน เคยแต่ได้ยิน พอเข้ารับการอบรมก็รู้ว่า การทำการเกษตรแบบยั่งยืนคือการปลูกพืชหลาย ๆ อย่างในพื้นที่ทำกินของตนเอง โดยมีพืชที่ปลูกที่หลากหลาย ไม่ได้เป็นพืชชนิดเดียว เราก็เลยกลับมาคิดว่าน่าจะใช่ เพราะในตอนนั้นเราก็กำลังปลูกลำไยอยู่ที่สวนของเรา แต่มันก็เป็นปลูกแบบเชิงเดียวไม่ได้มีพืชที่หลากหลายเหมือนอย่างที่เขาทำ และได้อบรมเรื่องการจัดการที่ดิน การจัดการพื้นที่ให้ได้ประโยชน์สูงสุด เป็นการอบรมเกษตรแบบผสมผสาน ก็ได้รู้ว่าอย่างนี้เองที่เขาเรียกว่าทำการเกษตรแบบผสมผสาน และได้รู้ถึงหลักการจัดการพื้นที่ของตนเองว่าควรจะมีการปลูกพืชหลากหลายชนิด ไม่ใช่ปลูกชนิด

เดียว เพื่อความยั่งยืนในการทำการเกษตร เขาจะมีการปลูกตั้งแต่ไม้ผล จนถึงพืชผักสวนครัวที่เราใช้บริโภคในชีวิตประจำวันด้วย เราก็เลยได้แนวคิดจากการไปอบรมตรงนั้นมาเป็นจุดเริ่มต้น ให้เราได้จุดประกายความคิดมาทำการเกษตรแบบเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน

เริ่มต้นทำการเกษตรแบบเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน

หลังจากที่อบรมแล้ว แนวคิดที่เราคิดอยากจะทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยวที่มุ่งการทำเกษตรเพื่อหวังรายได้อย่างเดียวก็เริ่มเปลี่ยนไปเป็นการทำการเกษตร เพื่ออยู่เพื่อกินในอันดับแรกเลย แต่แทนที่จะได้เงินเยอะที่ไหนได้ปลูกเท่าไรมันก็ได้เท่าเดิม ต้องลงทุนลงแรงมาก ก็ได้กลับมาทำในพื้นที่ของตนเอง โดยการเริ่มมาเพาะกล้าไม้ก่อนในตอนนั้น ก็มีการเพาะหวาย น้อยหน่า ซึ่งตอนนั้นก็เริ่มหาพันธุ์ไม้ที่ต้องการปลูกมาปลูกบ้างแล้ว ซึ่งในสวนตอนนั้นก็ยังมีลำไยอยู่แล้ว แต่ช่องว่างระหว่างพื้นที่มันยังห่างอยู่ ยังมีพื้นที่ที่ปลูกได้อยู่ก็เลยทำการปลูกแซม ๆ ลงไปตามหว่างที่มันเป็นพื้นที่ว่างระหว่างที่เราปลูกไว้ แล้วก็ทำการปลูกเป็นชั้นเหมือนอย่างที่ไปอบรมและไปศึกษาดูงานมา ปลูกหลาย ๆ อย่าง และให้มันเกื้อกูลกันในสวน เราก็ปลูกลงไป

ผลที่ได้รับจากการทำการเกษตรแบบเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน

จากการทำการเกษตรแบบเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินมาประมาณ 7 ปีแล้ว สิ่งที่ได้จากการทำการเกษตรคือ ตอนที่เรทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวเราต้องลงทุนมาก ทั้งทุนที่เป็นตัวเงินและทุนที่เป็นทุนแรงกาย รายได้ที่ได้ก็จะได้ปีละครั้งที่เป็นเงินก้อนใหญ่ แต่เราต้องนำมาจัดการกับพื้นที่เพื่อเตรียมปลูกใหม่ มันก็เลยไม่เหลือเงินเก็บ ต้องเอาใจใส่ดูแลอย่างมาก ไม่มีเวลาเป็นของตัวเอง ไม่มีเวลาให้สังคมเลย แต่หลังจากที่ได้มาทำการเกษตรแบบเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน แล้วมันทำให้ชีวิตดีขึ้นมาก จากที่เราไม่เคยมีเวลาให้กับสังคมเราก็มีเวลารว่างมากขึ้น มีเวลาให้ครอบครัวมากขึ้น แต่ก่อนเรทำการเกษตรแบบเดิมมันทำให้เราเป็นหนี้เป็นสินมากมาย แต่เมื่อมาทำการเกษตรแบบเพื่ออยู่เพื่อกินแล้วก็ทำให้หนี้สินลดลงและที่สำคัญเราก็มีอยู่มีกินด้วย ในสวนของเราจะมีทุกอย่างที่เราต้องการกิน เราก็ปลูกลงไป ก็สามารถหากินได้ในสวนของตัวเอง นี่คือการได้หลังจากที่เราทำมาแล้ว

ผลผลิตที่มีในสวนปัจจุบัน

ผลผลิตในสวนที่ให้ผล อยู่ก็จะมีไม้ผลต่าง ๆ ก็จะมี มะขาม ลำไย มะม่วง ลิ้นจี่ ชมพู กระท้อน และอีกหลาย ๆ ชนิด และเป็นพวกพืชผักต่าง ๆ ที่เรารับประทานอยู่ พืชพื้นบ้านต่าง ๆ ไม้ผลจะให้ผลหมุนเวียนตลอดทั้งปี

นายเกษม จันไตร

อายุ 31 ปี

ที่อยู่ 41 หมู่ 8 บ้านโนนหัวช้าง ตำบลคำเพิ่ม อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

พื้นที่ในการทำการเกษตร 28 ไร่

ก่อนที่จะมาทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน

ในช่วงแรกก็ปลูกพืชผักสวนครัวต่าง ๆ ที่เราใช้ในชีวิตประจำวัน แต่เป็นการปลูกขาย ก็ปลูกผักแล้วก็ปลูกต้นไม้แซมด้วย ช่วงที่ต้นไม้ยังเล็ก ๆ เราก็ปลูกผักลงไป ปลูกผักอย่างเดียวก็มีรายได้ เลี้ยงครอบครัวก็เลยคิดอยากจะปลูกอย่างอื่นดู แต่ตอนนั้นยังไม่ได้รู้เรื่องพวกนี้มากมายนัก

แนวความคิดการเห็ดอยู่เห็ดกิน

จากการทำการเกษตรแบบเพื่อขายอย่างเดียวเพื่อนำรายได้มาเลี้ยงครอบครัว แต่มันก็ล้มเหลว จากนั้นก็เริ่มได้เข้ารับการอบรมเพราะตอนนั้นผมเรียนจบมาผมก็ลงไปทำงานที่กรุงเทพฯ กว่าที่จะกลับขึ้นมาอีกทีก็ต้องมาปลูกพริก ปลูกมะเขืออีก ถึงได้มาเข้ารับการอบรมโดยเป็นสมาชิกกลุ่มวนเกษตร ก็เข้ารับการอบรมมาโดยตลอดเพราะว่าเป็นคนที่มี ความกระตือรือร้นและเป็นคนที่ชอบแสวงหา ก็ผ่านการอบรมตอนนั้นเข้ารับการอบรมการเกษตรผสมผสาน การจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เน้นการปลูกพืชที่หลากหลาย และปลูกในพื้นที่เดียวกัน เน้นการเกื้อกูลกันของพืชต่าง ๆ และการไม่ใช้สารเคมีเป็นการปลูกพืชอย่างยั่งยืน จากนั้นก็ได้ไปศึกษาดูงานเรื่อย ๆ ก็ได้ไปเห็นสวนที่เขาทำการเกษตรแบบนี้ก็เลยคิดอยากจะทำอย่างเขาบ้าง แนวคิดครั้งแรกที่ได้ก็จากการเข้าอบรมและการไปดูงาน

เริ่มต้นการทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน

เริ่มต้นที่ประมาณ ปี 2536 - 2537 หลังจากที่ไปอบรมมาแล้ว คือช่วงนั้นปลูกมะขามไว้แล้วแต่ไม่ได้เอาใจใส่ดูแล และหลังจากที่ไปอบรมมาก็เลยกลับมาทำการดูแลเต็มที่ และก็มีการปลูกพืชอย่างอื่น แซมลงไปด้วย โดยได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากทางการเกษตรสปก. กลุ่มวนเกษตร ก็มีการเอาพันธุ์ไม่มาปลูก และก็ออกมาให้ความรู้ตลอดส่วนต้นหวายที่พอจะปลูกเองได้ก็เพาะเอง ขยายพันธุ์เอง ก็พยายามปลูกพืชที่มีความยั่งยืน สลับกับพืชล้มลุกที่เราใช้บริโภคในชีวิตประจำวันด้วย แล้วก็เริ่มขยายพันธุ์เอง เพาะพันธุ์เอง แต่ในเรื่องของการตอน การชำ การติดตา เราก็อาศัยความรู้ที่เราได้เรียนมา และจากการที่ได้ไปอบรมบ้างมาทำเอง ทำให้มีกิ่งพันธุ์ที่ไม่ต้องไปเสียเงินซื้อมาปลูก ทำให้เราลดค่าใช้จ่ายลงได้ เมื่อเหลือจากการปลูกเราก็สามารถนำไปสร้างรายได้ของเราได้ด้วย ก็เริ่มปลูกในพื้นที่ของตนเอง โดยปลูกพืชที่หลากหลาย โดยพืชชั้นบนสุดเราก็เป็นไม้ยืนต้น และชั้นกลางเราก็ปลูกไม้ผล ชั้นล่างเราก็ปลูกพวกหวาย ขิง ข่าแล้วก็เป็พวกพืชผักต่าง ๆ ที่เราต้องใช้ในชีวิตประจำวัน แล้วก็ทำการดูแลเป็นช่วง ๆ พยายามใส่ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก และปุ๋ยชีวภาพ ใช้สารเคมีให้น้อยที่สุด

ผลที่ได้รับจากการทำการเกษตรแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน

แต่ก่อนเราต้องลงทุนมาก บางทีก็ได้กำไรแต่ก็ไม่มาก บางทีก็ขาดทุน เมื่อมาคิดค่าลงทุนไปแล้ว ถึงแม้ว่าจะได้เงินเป็นก้อนแต่มันก็หมดไป เพราะแรงงานก็ต้องใช้มาก ต้องจ้างค่าแรงมาทำงาน ก็เลยทำให้ต้นทุนสูง แต่พอหันมาทำการเกษตรแบบใหม่นี้มันยั่งยืน ใช้ต้นทุนไม่สูงมากนัก แต่เราจะไม่ได้เงินเป็นก้อน แต่ก็มีเงินเก็บตลอด คือแต่ก่อนเราต้องทำงานหนัก แต่เดี๋ยวนี้ก็ทำงานสบาย ๆ ถ้าเราไม่ได้ขายเราก็ยังมีพืชที่อยู่ในสวนของเรากิน ถ้าเราขายไม่ได้จริง ๆ เราก็เอาไปแลกของอย่างอื่น เอาไปแลกข้าว เอาไปแลกปลา เอาไปแลกสิ่งของกับหมู่บ้านอื่นที่เขาไม่มีของที่เรามี เราก็ได้ปลา ได้ข้าวมากิน เอาไปฝากญาติพี่น้อง เราก็จะได้พี่น้องมากขึ้น

ผลผลิตที่มีในสวนปัจจุบัน

ผลผลิตที่มีในสวนตอนนี้ที่ให้ผลผลิตไปแล้ว ก็จะมีพวกไม้ผลต่าง ๆ ที่ให้ผลผลิตหมุนเวียนตลอดทั้งปี ก็จะมี มะขาม มะม่วง กระท้อน ขนุน น้อยหน่า มะนาว เงาะ มะไฟ ลิ้นจี่ ส้ม และก็มีพืชที่ปลูกชั้นล่างพวกหวาย ขิง ข่า กัลฉ่าย และก็มีพืชล้มลุกที่ใช้บริโภคในชีวิตประจำวันของเรา ก็จะมีรายได้จากสวนทำให้วิถีชีวิตในครอบครัวดีขึ้น มีอยู่มีกินมากขึ้น

บทที่ 8

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

เนื้อหาในบทนี้จะเป็นการสรุปและข้อเสนอแนะดังรายละเอียดดังต่อไปนี้
สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ สรุปองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดได้ดังนี้

1. หลักการเกษตรแบบธรรมชาติเพื่อการยืดอายุเห็ดกิน ซึ่งถือเอาหลักการธรรมชาติเป็นหลัก จะไม่ฝืนธรรมชาติ การทำการเกษตรแบบธรรมชาตินี้จะมีตั้งแต่การกิน จะแบ่งออกเป็น

1. การกินในระยะเร็วหรือการกินในระยะสั้น คือ พืชผักสวนครัวที่เรากินเป็นประจำ ในชีวิตประจำวันของเรา อาจจะเป็นพืชผักต่าง ๆ ที่มีในหมู่บ้านที่เรากิน เป็นผักพื้นบ้านต่างๆ
2. การกินในระยะปานกลาง คือ พวกไม้ผล หรือหวาย อีก 4-5 ปี จึงจะสามารถเก็บผลผลิตได้ เป็นไม้ยืนต้นที่ให้ผลผลิตในระยะยาวได้ด้วย เช่น มะม่วง มะขาม ลำไย กระท้อน หรือไม้ผลต่าง ๆ ที่เป็นผลไม้อินบ้าน
3. การกินระยะยาว อันนี้จะมีคามยั่งยืนและต่อเนื่อง อย่างเช่นปลูกพวกไม้ยืนต้นต่าง ๆ เช่น ประดู่ สัก อะไรที่เราปลูกเพื่อลูกเพื่อหลานเราในอนาคตได้ 100 - 200 ปีข้างหน้าลูกหลานเราจะได้ไม่จน มีทรัพยากรที่จะให้เขาพึ่งพาตัวเองได้ คือ ทำการเกษตรแบบธรรมชาติ เป็นการทำการเกษตรแบบเกื้อกูลกัน

2. การบริหารจัดการเพื่อการยืดอายุเห็ดกินเมื่อพูดถึงเรื่องของการบริหารจัดการแล้ว สิ่งสำคัญที่สุดที่จะบริหารจัดการกับสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น ในเชิงการยืดอายุเห็ดกินจะแยกออกเป็น

1. ภูมิปัญญา เพื่อที่จะนำมาใช้บริหารจัดการเกี่ยวกับสิ่งที่เราต้องการ
2. ทรัพยากรธรรมชาติ ก็คือทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเอง เช่น ภูเขา ป่าไม้ ห้วยหนอง คลองบึงที่มีอยู่ในท้องถิ่น นี่ก็นับเป็นทุนอันยิ่งใหญ่ มันไม่

ใช้ทุนที่เริ่มต้นจาก 0 เราเริ่มจาก 10 แล้ว เพราะเรามีทั้งปัญญา มีทั้งที่ดิน ต้นไม้ ป่าไม้ และมีของกินด้วย ดังนั้นมันก็เริ่มจากทุนเดิมที่เรามีอยู่

3. แรงกาย ก็คือ แรงงานของเราเอง บริษัทใหญ่ ๆ ในกรุงเทพฯ เขาร่ำรวย เพราะใคร ก็เพราะแรงงานหนุ่มสาวที่ลงไปขายแรงงานนั่นเอง ซึ่งถ้าเราเอาแรงงานของเรามาทำงานของเราเองแล้วมันก็เป็นทุนที่สำคัญของเราอีกอย่างหนึ่ง

4. ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ก็มาจากการแบ่งปัน นับเป็นทุนอันยิ่งใหญ่อีกต่างหาก ถ้ามีทุนตัวนี้ยังงั้นเราก็ไม่อดตาย เรามีเราก็แบ่งปันกัน ดังนั้นวัฒนธรรมการแบ่งปันก็ถือเป็นทุนเช่นกัน

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้การเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน

หลักสูตรของการเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน จะเป็นหลักสูตร 3 วัน 2 คืน ดังนี้ ในวันแรก หรือถือได้ว่าเป็นการปฐมนิเทศน์ผู้เข้าอบรมนั่นเอง นอกจากนั้นยังได้มีการพูดคุยในเรื่องของหลักการของศูนย์ ใช้วิทยากรชาวบ้านพูดคุยแลกเปลี่ยนแนวคิด สร้างแนวคิดไปในแนวทางเดียวกัน ให้วิถีคิดเรื่องารเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน

วันที่ 2 ของการอบรมจะมีการลงสวนปฏิบัติการเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ตามแต่ครูที่เป็นเจ้าของสวนจะให้ ในช่วงเช้าจะเป็นการเดินดูพื้นที่ในสวน ดูพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่ปลูกในสวน สลับกับการอธิบาย พูดคุยแลกเปลี่ยนกับครู เรื่องการจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด การปลูกพืชต่าง ๆ ว่ามีวิธีการปลูกอย่างไร มีการบำรุงรักษาอย่างไร ทำไมจึงต้องปลูกอย่างนี้ ในช่วงบ่ายจะเป็นหลักสูตรการจัดการ จะเน้นเรื่องการสาธิตวิธีการขยายพันธุ์ต่าง ๆ เช่น การแกะตาเมล็ดหวาย การตอน การติดตา การทาบกิ่ง เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการแบบลดต้นทุน

วันที่ 3 เป็นการมารวมกันที่ศูนย์การเรียนรู้อีกครั้งหนึ่ง เพื่อที่จะพูดคุยกันถึงข้อสงสัย ปัญหาที่ยังค้างคาอยู่ และนำสรุปในกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่ม มานำเสนอกับกลุ่มใหญ่ เพื่อให้ผู้เข้าอบรมได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ของแต่ละกลุ่มว่าเป็นอย่างไร หลังจากนั้นจะเป็นการเสนอแนะของครู และก็เป็นเวทีสรุปของครู แล้วมาสรุปกันว่าแต่ละคนได้อะไรบ้างจากการเข้ามาอบรม

การเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินนั้น ก็คือการทำเพื่อทดแทนสิ่งที่เราใช้ไปนั่นเอง โดยการทำการเกษตรแบบธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติโดยความเกื้อกูลกัน ปลูกพืชหลาย ๆ อย่างใน

พื้นที่ของตนเอง ก็คือ ปลูกทุกอย่างที่เราต้องการกิน และกินทุกอย่างที่เราปลูก โดยไม่ใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลง หรือสารพิษต่าง ๆ และมีการทำการแฮ็ดอยู่แฮ็ดกินแบบครบวงจร เพื่อสร้างรายได้ และแบ่งปันเพื่อนบ้านเพื่อก่อให้เกิดสัมพันธ์ไมตรีที่ดีต่อกันของคนในหมู่บ้าน เป็นการแฮ็ดอยู่แฮ็ดกินที่มีแนวคิดที่ยั่งยืน มีกระบวนการถ่ายทอดไปสู่รุ่นลูกหลาน และเป็นการลงทุนที่ยั่งยืนด้วย

ข้อเสนอแนะ

เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นเรื่องที่ได้มีการกล่าวถึงว่ามีความสำคัญมากในยุคเร่งรัดพัฒนาอย่างในปัจจุบันที่เป็นยุคเปิดเสรีไร้พรมแดน ทั้งนี้ก็ด้วยสำนึกร่วมกันว่า คนไทยเรามีมรดกทางปัญญาสั่งสมไว้มาก หากแต่เหตุปัจจัยทางเศรษฐกิจการเมืองจากภายนอก หลายทศวรรษต่อเนื่องกันทำให้คนไทยค่อนข้างจะเพิกเฉยต่อมรดกทางปัญญาของเราโดยละไว้ในฐานที่เข้าใจ แล้วหันเหไปเรียนรู้รับเอาและปรับตัวผิด ๆ ถูก ๆ ต่อกระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่มีอิทธิพลครอบคลุมไปทั่วโลก จนกลายเป็น “ สากลนิยม ” ในการรับรู้ของเรา ยิ่งในสภาวะอย่างปัจจุบันด้วยแล้วสังคมไทยได้ถูกกระแสสากลนิยมยุค “ โลกาภิวัตน์ ” ผลักดันให้ปรับเปลี่ยนความคิด ระบบการผลิต และการบริโภค ทำที่และความเชื่อเกี่ยวกับชีวิต ในอัตราความเร็วที่มีอันตรายมีความเสี่ยงมากกว่าแต่ก่อนยิ่งนัก สำนึกร่วมเกี่ยวกับภูมิปัญญาของเราเองในแผ่นดินนี้จึงเป็นปรากฏการณ์ที่พิจารณาได้ว่าเป็นพลังตอบโต้ความเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์ อย่างชัดเจนเพื่อให้คนไทยได้สติหันมาทำความรู้จัก ทำความเข้าใจภูมิหลังและรากเหง้าทางวัฒนธรรมของเราเองให้มากขึ้น หาใช่เพื่อจะทวนกระแสความเจริญหรือย้อนยุคหันกลับไปหลงใหลได้ปลื้มกับชีวิตในอดีตก็หาไม่ แต่เป็นปฏิกิริยาเชิงสร้างสรรค์เพื่อให้คนไทย สังคมไทย ดำรงอยู่และก้าวหน้าต่อไป อย่างมีคุณภาพให้ทันโลก ขณะเดียวกันก็เป็นตัวของตัวเองอย่างมีศักดิ์ศรี มีความเชื่อมั่น และความภูมิใจในวัฒนธรรมของเราเอง

กล่าวให้เจาะจงลงไปอีกชั้นหนึ่งการพัฒนาคนหรือการให้การศึกษาต่อคนของเราเพื่อก้าวไปในอนาคต ไม่เพียงแต่เราคนไทยต้องรอบรู้วิทยาการใหม่ ๆ เท่านั้น เราจำเป็นต้องรู้จักตัวเอง เข้าใจภูมิปัญญาสั่งสมของเราเองในฐานะที่เรามีปัญญา มีรากที่พันพทางวัฒนธรรม อันได้สั่งสม สืบสานกันมาช้านาน และบัดนี้ก็ยังงอกเงยอยู่มีรูปร่าง ก็เพื่อให้เราสามารถปรับเปลี่ยนและพัฒนาอย่างมีศักดิ์ศรีบนแนวทางที่ผสมผสาน

บรรณานุกรม

หนังสือ

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **ครอบครัวฝ่าวิกฤติ : แนวคิดพิชิตความทุกข์**
ครอบครัวไทยในยุคนี้. กรุงเทพฯ : ชัคเซลมีเดีย , 2541
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **ชุมชนนิยม : ฝ่าวิกฤติชุมชนล่มสลาย.**
 กรุงเทพฯ: 2544
- ขจร ทองอาไฟ. **การจัดการเรื่องดิน.** กรุงเทพฯ : 2515
- คณะกรรมการโครงการศูนย์การศึกษาระดับภูมิภาคและชมรมวิทยาการเกษตรแห่ง
 ประเทศไทย. **หลักพืชศาสตร์.** กรุงเทพฯ : สิงหาคม 2537
- โครงการเสวนาสหสาขาวิชาการระหว่างสถาบัน. **เศรษฐกิจพอเพียงและประชา**
สังคม. กรุงเทพฯ , 2544
- โสมสิต บันเปี่ยมราษฎร์ และคณะ. **ชนบทอีสาน.** กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524
- ชยันต์ วรรณภูมิ และฉันทนา บรรพศิริโชติ. **ระบบความรู้พื้นบ้านปัจจุบัน : การ**
วิจัยและพัฒนา. กรุงเทพฯ : 2540
- ถวิล ครุฑกุล. **เกษตรยั่งยืน : การใช้ดิน - ไร่ปุ๋ย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ริ้ว
 เขียว , 2540
- ประเวศ วะสี. **ภูมิปัญญาท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ : 2532
- ประเวศ วะสี. **คนดีศรีสังคม 2538.** บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด
 , 2538
- ภาควิชาพืชไร่นา คณะเกษตรมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. **พืชเศรษฐกิจ.**
 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ , 2542
- ระพี สาคริก. **เกษตรกรที่รัก.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
 , 2540
- สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. **ประชาคมรากหญ้า ขบวนการคนกล้า สร้างบ้าน**
วันใหม่ ประสบการณ์จริง จากชุมชนเข้มแข็งระดับตำบล 4 ภาค.
 กรุงเทพฯ : 2542

- สิริพร สมบูรณ์บุรณะ. **วัฒนธรรมการบริโภค แนวคิดและการวิเคราะห์.**
กรุงเทพฯ : 2538
- สมพันธ์ เตชะอธิก. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและเกษตรกรรม
ยั่งยืน.** ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา , 2544
- เสรี พงศ์พิศ. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท.** มุลินธิหมู่บ้าน.
กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด , 2536
- อานันท์ กาญจนพันธ์. **มิติชุมชน : วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ
และการจัดการทรัพยากร.** กรุงเทพฯ : 2544
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการ
การเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาราช , 2540
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.
โครงการกิตติเมธีสาขาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช
,2539**
- งานวิจัย
- รัตนา บัวสนธิ์. **การพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิ
ปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง.
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร , 2535**
- สุรัตน์ วรางรัตน์. **การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาครอบครัวและ
ชุมชน : กรณีศึกษาการขายแรงงานต่างประเทศ บ้านขาม อ.สว่าง
แดนดิน จ.สกลนคร. สถาบันราชภัฏสกลนคร , 2535**
- สุรัตน์ วรางรัตน์. **การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาครอบครัวและ
ชุมชน : กรณีศึกษาการผลิตข้าวเม่า บ้านแก่งโพธิ์ ต.น้ำก่ำ
จ.นครพนม. สถาบันราชภัฏสกลนคร , 2535**
- สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. **รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ การ
วิจัยเพื่อการพึ่งตนเอง : การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท : 2529**
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยใน
การจัดการศึกษา. กรุงเทพฯ : 2541**

วารสาร

ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. “ หนี้สินเกษตรกรไทย ” วารสารเพื่อการพัฒนา
ชนบท (ตุลาคม - ธันวาคม 2544) , 91

ธนรัช ไกล่กลาง. “ ผักปลอดสารพิษการทำกรเกษตรยั่งยืน ” เกษตรกรรม
ธรรมชาติ ฉบับที่ 2/2545 , 32

สุชาติ กมลพัฒนา. “ การทำสวนแบบผสมผสาน ” วารสารสวนยาง ปีที่ 38
ฉบับที่ 142 (2545) , 13

อำพล เสนาณรงค์. “ การใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อความยั่งยืนของชุมชน”
ข่าวสารสถาบันวิจัยพืชไร่ ปีที่ 29 ฉบับที่ 2 (มกราคม - มีนาคม 2545)
, 2

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ศูนย์การถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรเพื่อการเสียดูแลที่ดิน

เรือนเพาะชำระดับครอบครัว

ต้นกล้าในเรือนเพาะชำที่พร้อมจะปลูกได้แล้ว

หวายพืชชั้นล่างที่ปลูกในสวน

ต้นกล้วยที่ปลูกตามริมบ่อเลี้ยงปลา

การปลูกพืชแบบเห็ดอยู่เห็ดกิน

ไม้ผลเป็นไม้ชั้นบนที่ปลูกในสวน

มะขามที่ปลูกเป็นไม้ชั้นบน

เวทีเสวนาของการอบรม ในช่วงกลางวัน

เอาประสบการณ์จริงมาเล่าสู่กันฟัง

ชมสวนพร้อมฟังบรรยายจากครู

เดินดูสวนครู

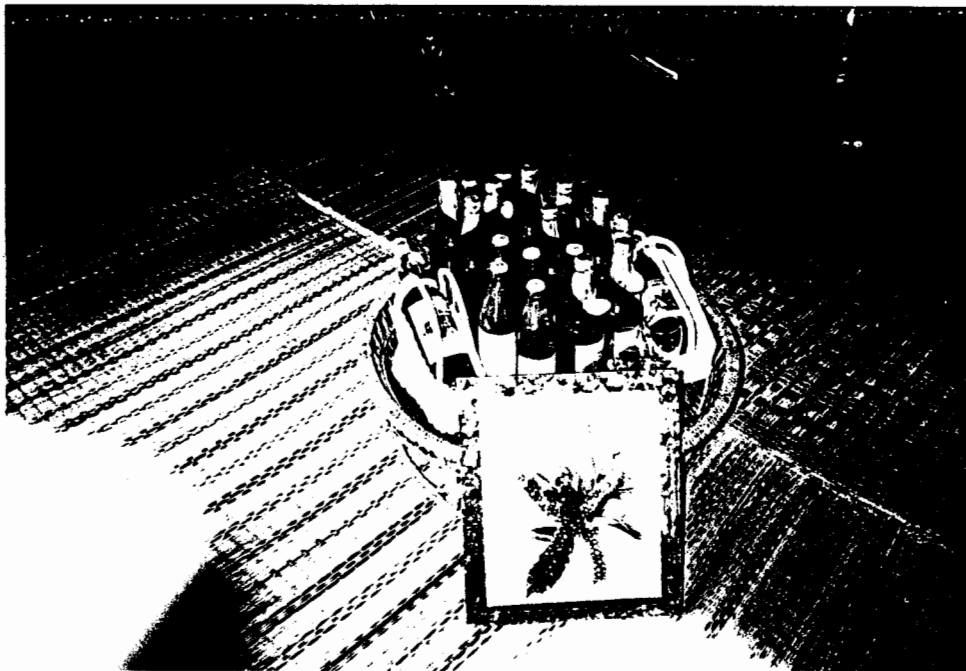
โรงผลิตน้ำผลไม้ กลุ่มแปรรูปน้ำผลไม้

พูดคุยเรื่องผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม

ช่วยกันติดสลากขวดผลิตภัณฑ์

ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแปรรูปผลไม้

ภาคผนวก ข

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อผู้วิจัย นายเล็ก กุดวงศ์แก้ว
 ที่อยู่ 234 หมู่ 5 บ้านบัว อำเภอกุฉินคร จังหวัดสกลนคร
 อายุ 56 ปี
 คุณวุฒิ ครูภูมิปัญญาไทย
 อาชีพ เกษตรกร

ประสบการณ์การทำงาน

- 2538 ได้รับรางวัลคนดีศรีสังคม
- 2540 ประธานโครงการอนุรักษ์ป่าภูพานด้วยเครือข่ายเกษตรผสมผสาน
- 2541 คณะกรรมการกองทุนเพื่อการพัฒนาสังคม (sif)
- 2542 ครูภูมิปัญญาไทย
- 2544 คณะอนุกรรมการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

ประวัติผู้ช่วยวิจัย

ชื่อ นายทวัน สิมมะลิ

ที่อยู่ 63 หมู่ที่ 3 บ้านโพธิ์วิสัย ตำบลหนองผือ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

อายุ 23 ปี

อาชีพ นักศึกษา

โทรศัพท์ 09-6201313

การศึกษา

มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเขาวงพิทยาคาร

อุดมศึกษา (วท.บ.) สถิติประยุกต์ สถาบันราชภัฏสกลนคร

ประสบการณ์การทำงาน

- เป็นรองประธานกรรมการฝ่ายกิจกรรมพิเศษ สภานักศึกษา ปี 2542
- เป็นประธานกรรมการฝ่ายกิจกรรมพิเศษ สภานักศึกษา ปี 2543
- เป็นคณะกรรมการกลุ่มเด็กชักถื่น ปี 2544
- เป็นเลขานุการกลุ่มเบิ่งแยง ปี 2544

ประวัติผู้ช่วยวิจัย

ชื่อ นางสาวไอ้จำ บัวสาย

ที่อยู่ 133 หมู่ 4 ตำบลเรณู อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

อายุ 23 ปี

อาชีพ นักศึกษา

โทรศัพท์ 042-579635

การศึกษา

มัธยมศึกษาตอนปลาย

โรงเรียนเรณูนคร

อุดมศึกษา (วท.บ.) เกษตรศาสตร์ สถาบันราชภัฏสกลนคร

ประสบการณ์การทำงาน

- เป็นคณะกรรมการนักศึกษาคณะเทคโนโลยีการเกษตร ปี 2542
- เป็นรองเลขาธิการสหพันธ์นิสิตนักศึกษาภาคอีสาน ปี 2543
- เป็นคณะกรรมการกลุ่มเบิ่งแยง ปี 2544
- เป็นคณะกรรมการชมรมเกษตรเพื่อชีวิต ปี 2543
- เป็นเลขาธิการสหพันธ์นิสิตนักศึกษาภาคอีสาน ปี 2544